

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

EBÛ İSHÂK EŞ-ŞÎRÂZÎ'NİN *EN-NÜKET*
ADLI ESERİNDE EBÛ HANÎFE'YE NİKÂH VE TALÂK
KONULARINDA NİSBET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİK
VE DEĞERLENDİRİLMESİ

FATMA SERİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

DR. ÖĞR. ÜYESİ NECMEDDİN GÜNEY

KONYA- 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	FATMA SERİM		
	Numarası	118106041002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	EBÛ İSHÂK EŞ-ŞİRÂZÎ'NİN <i>EN-NÜKET</i> ADLI ESERİNDE EBÛ HANİFE'YE NİKÂH VE TALÂK KONULARINDA NİSBET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİK VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatma SERİM

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	FATMA SERİM
	Numarası	118106041002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Necmeddin GÜNEY
	Tezin Adı	EBU İSHAK EŞ-ŞİRAZİ'NİN EN-NÜKET ADLI ESERİNDE EBU HANİFE'YE NİSBET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİK VE DEĞERLENDİRİLMESİ (NİKAH VE TALAK BAHİSLERİ)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **EBU İSHAK EŞ-ŞİRAZİ'NİN EN-NÜKET ADLI ESERİNDE EBU HANİFE'YE NİSBET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİK VE DEĞERLENDİRİLMESİ (NİKAH VE TALAK BAHİSLERİ)** başlıklı bu çalışma 25/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

SIRA NO	DANIŞMAN VE ÜYELER		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Necmeddin GÜNEY	
2	Prof. Dr.	Halit ÇALIŞ	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Ahmet Numan ÜNVER	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	FATMA SERİM		
	Numarası	118106041002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Necmeddin GÜNEY		
Tezin Adı	EBÛ İSHÂK EŞ-ŞİRÂZÎ'NİN EN-NÜKET ADLI ESERİNDE EBÛ HANİFE'YE NİKÂH VE TALÂK KONULARINDA NİSBET EDİLEN GÖRÜŞLERİN TAHKİK VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

İslam hukuku, bünyesinde barındırdığı özler itibariyle içtihadta müsait bir yapı arz etmektedir. Fakihlerin nassları anlama ve kullanmadaki metod farklılıkları ile oluşan farklı içtihadların derlenmesi ile hilafiyat literatürü meydana gelmiştir.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *en-Nüket* isimli eseri İmam Şâfi'î ile Ebû Hanîfe arasındaki ictihad farklılıklarını kaleme alan bir eserdir. Tezde, Şîrâzî'nin nikâh ve talak konularında Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği meseleler, Hanefî kaynaklarından kontrol edilmiş, nisbetin doğruluğu tesbit edilmiştir.

Tezin giriş bölümünde Şîrâzî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgilere yer verildi. Birinci bölümde, *en-Nüket*'te nikâh bölümüyle ilgili olarak zikredilen 52 mesele Hanefî kaynaklarındaki yeri açısından incelenmiştir. İkinci bölümünde talak bölümüyle ilgili olarak zikredilen 34 meseleye yer verilmiştir. Toplamda 86 meselenin incelendiği tezin sonuç bölümünde Ebû Hanîfe'ye yapılan nisbetlerin doğruluk derecesi istatistiksel veri olarak eklenmiştir.

Tezin sonucunda kaynaklarda rastlayamadığımız bir mesele hariç tutulduğunda Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye attığı görüşlerin tamamında nisbetin isabetli olduğu, Hanefiler için güvenilir bir kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: eş-Şîrâzî, en-Nüket, Ebû Hanîfe.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Fatma SERİM		
	Student Number	118106041002		
	Department	BASİC İSLAMİC SCIENCES / İSLAMİC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assist. Prof. Dr. Necmeddin GÜNEY		
Title of the Thesis/Dissertation	THE VERIFICATION AND EVALUATION OF VIEWS ATTRIBUTED TO ABU HANIFA REGARDING MARRIAGE AND DIVORCE IN ABU ISHAQ AL-SHIRAZI'S AL-NUKAT			

Islamic law presents a structure suitable for ijihad in terms of its essences. Compilation of different ijihads of the jurists formed by differences of methods in understanding and using the Quran and the Sunnah the khilafiyat literature has emerged.

Abu Ishaq al-Shirazi's al-Nukat is a work that collected the differences of ijihad between Imam Shafi'i and Abu Hanifah. In the thesis, the issues that al-Shirazi referred to Abu Hanifah on marriage and talaq subjects were checked from Hanafi sources and the accuracy of the references was determined.

In the introduction part of the thesis, short information about al-Shirazi's life and works are given. In the first chapter, the 52 issues mentioned in al-Nukat regarding marriage are examined in terms of their place in Hanafi sources. In the second part, 34 issues related to talaq are examined. In the conclusion of the thesis that deals with 86 issues in total, the accuracy level of the proportions made to Abu Hanifah is added as statistical data.

As a result of the thesis, except for an issue that we could not locate in the sources, it was concluded that all the views attributed by al-Shirazi to Abu Hanife were correct and that it this work is a reliable source for the Hanafi school of law.

Keywords: al-Shiraz, en-Nuket, Abu Hanifah.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1
I. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	1
II. Çalışmanın Amacı	2
III. Çalışmanın Yöntemi	2
IV. Ebû İshâk eş-Şirâzî ve <i>en-Nüket fi'l-hilaf</i>'ı	4
A. Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin Hayatı ve Eserleri	4
1. Hayatı ve İlmî Kişiliği	4
2. Eserleri	9
B. <i>en-Nüket</i>	12

BİRİNCİ BÖLÜM

EN-NÜKET'TE NİKÂH KONUSUYLA İLGİLİ EBÛ HANÎFE'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Evlilik Akdinin Rukünleri (UNSURLARI)	18
A. İrade Beyânı	18
B. Akdin Tarafları	21
1. Taraflar	21
2. Velî veya Vekilin Akdin İki Tarafını Temsil Etmesi.....	24
II. Nikâh Akdinin Kuruluşu	28
A. Evlenme Ehliyeti	28
1. Tam Ehliyete Sahip Olanların Evliliği.....	30
2. Ehliyetsizlerin Evliliği	32
a. Küçüklerin Evliliği.....	32
b. Akıl Hastalarının Evliliği	40

c. Köle ve Câriyelerin Nikâhı	41
B. Evlenme Engelleri	43
1. Sürekli Evlenme Engelleri	44
2. Geçici Evlenme Engelleri	51
a. Din Farklı	51
b. İddete Bağlı Evlilik Engeli.....	58
c. Hür Bir Kadınla Evli Olma	63
d. Harbînin Dörtten Fazla Kişiyle Evliyken Müslüman Olması....	65
III. Nikâh Akdinin Geçerlilik Şartı	66
IV. Nikâh Akdinde Yürürlük Şartı İle İlgili Meseleler	70
A. Veli Onayı	70
B. Denklik (Kefâet).....	71
V. Nikâh Akdinin Bağlayıcılığı	75
A. Nikâhta Fesh Hakkı.....	75
B. Nikâh Akdinde Akde İzâfe Edilen Muhayyerlik Şartı	77
VI. Nikâh Akdiyle İlgili Muhtelif Meseleler	80
A. Şigâr Nikâhı	80
B. Oğlun Cariyesi İle İlgili Meseleler	82
C. Zina Edenin Evliliği	84
D. Cariye İle Evlilik	85
E. Kölenin Evliliği	91
F. Zimmîler İle Evlilik	93
G. Esaret İle İlgili Meseleler	95

İKİNCİ BÖLÜM

EN-NÜKET'TE TALÂK BAHİSLERİYLE İLGİLİ OLARAK EBÛ HANÎFE'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Talâk Beyânı	98
A. Sözlü Beyân	98
1. Sarîh Lafızlar	98
2. Kinevî Lafızlar	106

B. Yazılı Beyân	110
II. Boşama Çeşitleri.....	112
A. Dönüştürülme Açısından Boşama	112
1. Ric'i Talâk	113
2. Bâin Talâk.....	115
B. Kur'an ve Sünnete Uygunluk Açısından Talâk.....	117
III. Boşamanın Zamana İzâfe Edilmesi	119
A. Gelecek Bir Zamana İzafe Ederek Boşama	119
B. Geçmişe İzâfe Ederek Boşama.....	122
IV. Boşamanın Şarta Bağlanması ve Boşama Yemini.....	126
A. Talâkı Nikâh Akdine Ta'lik Etme.....	126
B. Şart Edatları ve Muhtelif Yeminler	128
V. Boşama Ehliyeti.....	135
A. İkrâh Altında Talâk	135
B. Sarhoşun Talâkı.....	137
VI. Hastanın Boşaması	139
VII. Kocanın Eşine Boşama Yetkisi Vermesi (Tefvîzü't-talâk).....	140
VIII. Muhtelif Meseleler.....	145
SONUÇ	150
BİBLİYOGRAFYA	153

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn (oğlu)
bk.	: Bakınız
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
edt.	: Editör
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İHAD	: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
Ktp.	: Kütüphane
r.a.	: Radıyallahu anhu/anhâ/anhumâ/anhüm
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
s.a.s.	: Sallahu Aleyhi ve Sellem
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜSBE	: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
vd.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınevi/Yayınları

ÖNSÖZ

İslam hukuku, ihtiyaç halinde re'ye başvurmak suretiyle akli meleke ve çıkarımlardan yararlanmayı mümkün kılmış, dogmatik olmaktan uzak bir yapı arzemiştir.

Gerek Şâri'nin hukuk formunda bıraktığı bilinçli boşluklar gerekse insan hayatında değişimi zorunlu kılan dönemsel bir takım farklılıklar, İslam hukuku ile iştiğâl eden fakihleri içtihadı sevkemiştir, oluşan yeni durumlar hakkında Kur'an ve Sünnet'ten çıkarılan prensipler marifetiyle, karşılaşılan meseleler hakkında fâkihi içtihadı zorlamıştır.

Âlimler, nassa ulaşma ve nassı (delâlet ve şumûl gibi hususlarda) anlamada farklı yöntemler takip ettiğinden aynı mesele üzerinde muhtelif kanaatler beyân etmişlerdir.

Bu meyanda oluşan ihtilâfların ve metotların ilim ehline bilinmesi, meseleyi etraflıca değerlendirme imkânı sağlayacağından, hicri 2. yüzyıldan başlamak suretiyle belirli kişilerin ihtilâf ettikleri hususlar üzerinde eserler telif edilmiş, mezhepler arasında imamların belirlediği metodlar mukayese edilmiş ve karşı görüşler tenkide tabi tutulmuştur.

Mezhep içi nakillerin ve farklı mezhep görüşlerinin mukayese edildiği eserlerde muhtelif sebeplere bağlı olarak görüşlerin yanlış aktarıldığı görülmüştür. Fakîhin kitabına ulaşamama, fakîhler arasında kavram birlikteliğinin oluşmaması, istinsah hatası ve bilgileri yanlış değerlendirme ve dikkatsizlik gibi bazı amiller, görüşlerin nakledilmesinde ve doğru değerlendirilmesinde fakihleri hataya sevkemiştir. Mezhep taassubunun sebep olduğu bazı yaklaşımlarda, cedel mantığının fıkıh ilmine yansması ile hasmı ilzam edici bir üslûp görülmüştür.

Mezhep içi nakillerde ve farklı mezheplerin görüşlerinin nakledilmesi esnasında karşılaşılan hatalar, İslam âlimlerinin tüm telifatının hata ile dolu olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis, insandaki hata ihtimaline dikkat çekmeyi

amaçladığımız bu çalışma, mezhep nakillerinin kendi kaynaklarından kontrol edilmeden kullanılmasının sağlıklı olmayacağı kabulünden yola çıkmaktadır.

Bu bağlamda hicrî 5. asrın sonunda vefat etmiş Şâfi'î âlimi Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin, İmam Şâfi'î ile Ebû Hanîfe arasındaki ihtilâfları ele aldığı *en-Nüket* isimli eserini bu perspektiften okumanın ve tahlil etmenin kayda değer verilere ulaşmamızı sağlayacağı kanaatini taşıyoruz. Hilâf türünün örneklerinden olan bu eser, eş-Şîrâzî'nin ihtilâflı meseleleri beyân noktasında durduğu çizgiyi görmemizi sağlayacaktır.

Şâfi'î âlimi olan Ebû İshâk Şîrâzî'in dilinden "karşı taraf" hakkındaki görüş nisbetlerinin tahkiki bağlamında yaptığımız bu çalışmayı, okuma ve tedkikleri ile zenginleştiren Prof. Dr. Halit Çalış ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Numan Ünver'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışma boyunca yönlendirmeleriyle destek olan kıymetli hocam, Dr. Öğr. Üyesi Necmeddin Güney'e şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Fatma SERİM
KONYA-2019

GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

İslam hukuk tarihinde, sahâbe ve tabiûn döneminden itibaren fikhî meseleler üzerinde görüş farklılıkları var olagelmıştır. Fakihler tarafından h. 2. asırdan sonra ahkâmla ilgili meseleler, edindikleri fikhî meke ve usûllere göre sistematize edilmiştir. Her fakihin nassa ulaşma ve nassı kullanmada, fikhî kaynakları delil olarak kullanmada benimsedikleri yollar ihtilâf olgusunu daha belirgin bir vaziyette ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalar akabinde, hükmü takdir etmede, hükümlerin illetlerini tespit etmede ve kıyasın icrâsında oluşan farklılıklar yanı sıra Kur'an ve Sünnette yer alan nasların maslahatını idrâk etme, karşılaşılan olayların zarar ve mefsedetini tayin etme, ulaşılan hükümlerin reel vakıya tatbiki gibi pek çok sebepten kaynaklanan birçok ihtilâflı husustan bahsedilir olmuştur.

Mezheplerin oluşumu ile beraber ekoller arasındaki farklılığı tesbit etme çalışması, entelektüel bir gayret olarak meydana gelen ilm-i hilâfın doğuşuna sebep olmuştur. Âlimler kendi mezhepleri ile bir diğer mezhep arasındaki farklı gördükleri noktaları derlemiş ve bu alanda bir edebiyatın oluşmasını sağlamışlardır.

Bu çalışmada ele alacağımız konu, Ebu İshâk eş-Şîrâzî'nin hilâfiyyat türü sayılan *en-Nüket* adlı eserinde, Ebu Hanife'ye atfettiği görüşlerin incelenmesi, Hanefî kaynaklardan tahkik edilmesi şeklindedir.

Furu' fıkıh eserleri ibadetten muâmelata, nikâhtan ferâiz konularına kadar pek çok meseleyi ihtiva etmektedir. "Kitab" dediğimiz bir bölümde, yüzü aşkın meseleye rastlamak mümkündür. Nitekim Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin kaleme aldığı *en-Nüket*, fıkıh bablarına göre düzenlemiş bir eser olup içerisinde klasik fıkıh bölümlerine ilişkin olmak üzere yaklaşık 1610 adet ihtilâflı meseleyi ihtiva etmektedir. Biz de çalışmamızı ahvâl-i şahsiyyeden sayılan ve toplum içinde sık karşılan "Nikâh ve Talâk" ana başlıkları çerçevesinde sınırlamayı uygun gördük. Buna göre toplamda 86

meselede Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen görüşlerin Hanefî kaynaklarda nasıl yer aldığını inceleme gayretinde olacağız.

II. Çalışmanın Amacı

İhtilaf olgusu, hem âlimlerin ilmî seviyelerinin farklı oluşu hem de insan doğasının tekdüze olmayışı sebebiyle ilmen ve fitraten kabul görmüştür. İnsanın doğasında yer alan olayları ve bilgiyi farklı değerlendirme gerçeği, müçtehitlerin birbirinden farklı fikirler beyân etmesini, hükümler elde etmesini açıklar niteliktedir. Buna bağlı olarak, İslam hukuku ile işigâl etmiş fakîhlerin hilâf ilmi ile ilgili eserlerinde, diğer mezhebin görüşünü beyân ederken, kimi zaman ihtilâf noktalarını öne çıkarılabildiği, kimi hususlara değinirken eksik veya farklı ifade etmek suretiyle ek ihtilâfların oluştuğu tesbit edilmiştir. Bu sebeple bazı konularda hakikî bir hilâfın olduğunu düşünmek yanılğıya düşürecektir.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin meseleleri titizlikle ele alan muhakkik bir Şâfi'î âlimi olması, nikâh ve talâk bahsinin İslam toplumu tarafından sıkça icra edilen konular olması, müellifin Hanefî mezhebini tanımadığı ya da bilgisizlik gibi bir ihtimali ortadan kaldıracaktır.

Çalışmamızın amacı, Şâfi'î mezhebine müntesip olan bir fakihin -Ebû İshâk eş-Şîrâzî- Hanefî mezhebine ait görüşleri ifade etmede durduğu noktayı tesbit etmektir. Dönemsel şartların etkisi ile cedelî, savunmacı-tepkisel meylin eserlere yansıma ihtimali, karşı tarafın görüşünü serdederken isabet etme derecesi, çalışmamızın ana minvalini oluşturacaktır.

III. Çalışmanın Yöntemi

en-Nüket adlı eserde, Hanefîlere atfedilen görüşlerin incelemesini yapacağımız bu çalışmanın girişinde ilk olarak, Şîrâzî'nin hayatı, ilmi kişiliği ve çalışmalarını hakkında bilgi vermeyi planlamaktayız. Akabinde ise, *en-Nüket* isimli eserin teknik tanıtımı yanı sıra meseleleri ele alış biçimi, eserinde bir hilâf türü olarak kime hitap ettiği ve nihâî olarak ihtilâflı meselelerde diğer mezhebin görüşünü ve delillerini ifadede meylettiği yöntem hakkında veri oluşturmaya çalışacağız.

Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümünde tezin ana problematiğine yer verilecek, Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği görüşlerin Hanefî kaynaklarında nasıl yer aldığına dair inceleme yapılacaktır.

Meseleler incelenirken öncelik Şîrâzî'nin ele aldığı mesele eserdeki orijinal formu ve tercümesi ile okuyucuya yansıtılacak, devamında ise diğer Şâfi'î mezhebine mensub referanslardan konunun yerine atıf yapılacaktır. Şîrâzî'nin “لنا” kaydı ile verdiği görüşlerin şahsî görüşleri mi, yoksa mezhepte makbul hükme göre mi olduğu şeklindeki verilere dipnotta yer verilecektir.

Şâfi'î mezhebinden meselenin referansları verildikten sonra Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen meselerle ilgili olarak Şîrâzî'nin dönemine kadar olan Hanefî eserler dikkate alınacaktır. Bu yaklaşım, çalıştığımız tezin Şîrâzî'nin gözünde Hanefîleri görme çabasına matuf olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bazı meselelerde ilk dönem kaynaklara yer verdikten sonra ek bilgi mahiyetinde Şîrâzî sonrası Hanefî kaynaklara da zaman zaman yer verilebilecektir.

İhtilafa medâr olan meselenin Hanefî mezhebindeki yerine temas edilmesi esnasında konunun selîm bir şekilde anlaşılması ve kapalı kalmaması adına Hanefî kaynaklar dikkate alınarak kısa açıklamalara yer verilecektir.

Ebû Hanîfe'ye yapılan isnadın sıhhati incelenirken, öncelikli olarak Hanefî eserlerde Ebû Hanîfe'ye yapılan nisbetin yer almasına özen gösterilecektir. Ancak, mesele, kaynaklarda Ebû Hanîfe'ye nisbet edilmeksizin ve bir ihtilaf da zikretmeden aktarılmışsa zımnen Ebû Hanîfe'nin görüşünün aynı olduğu fikrinden hareket edilecek, isnadın isabetli olduğu sonucuna ulaşılabilecektir.

Her meselenin sonunda Ebû Hanîfe'ye isnad edilen görüşün isabeti hakkında kısa bir değerlendirme yapılacak, bölümlerle alakalı olarak toplamda kaç yanlış veya eksik isnadın bulunduğuyla ilgili olarak sonuç bölümünde istatistiksel veriler zikredilecektir.

IV. Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve *en- Nüket fi'l-hilâf*'ı

en-Nüket isimli eserin ihtivâ ettiği hükümleri incelemeye geçmeden önce, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin hayatından ve ilmî kişiliğinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Sonrasında ise, çalışmamızın temelini oluşturan *en-Nüket*'i tanıtıcı mahiyette kısa bilgiler verilecek ve Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen hükümlerin tahlilini ele alınacaktır.

A. Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin Hayatı ve Eserleri

1. Hayatı ve İlmî Kişiliği

Ebû İshâk Cemâleddin İbrâhim b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, Şîrâz'ın güneyindeki Firûzâbâd beldesinde hicrî 393 senesinde (m. 1003) doğdu.¹

Çocukluğu ve aile hayatı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgiye raslanmamakla beraber ilim tahsili için Şîrâz'da, Basra'da ve Bağdat'ta bulunduğu, gittiği yerlerde yaşayan âlimlerden fıkıh, usûl, hilâf, cedel ve hadis alanında istifade ettiği ulaştığımız bilgiler arasındadır. Bağdat'a yerleşip geri kalan hayatını burada geçiren Şîrâzî'nin hayatında ilmi kişiliğin oluşumu açısından en etkin isim Ebû Tayyib et-Taberî'nin (ö. 450/1058) olduğunu söylemek mümkündür.² Ayrıca Şîrâzî, Ebû Hâtim Mahmûd b. Hasen el-Kazvînî (ö. 440/1048), Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh el- Beydâvî (ö. 424/1033), İbn Ramîn (ö.430/1039) ve Mansur b. Ömer el-Kerhî'den (ö. 447/1055) fıkıh, usûl, hilâf ve cedel dersleri almıştır. Bunun yanı sıra

¹ İbnü'l-Cevzî, *Muntazam fi târihi'l-mülük ve'l-ümem*, XVI, 227; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 29; Zehebî, *Siyeru a'lâmu'n-nübelâ*, XVIII, 452; es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'yyetü'l-kübrâ*, IV, 217; İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'yye*, 7; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ* (neşredenin girişinden), 5; *Şerhü'l-Lüma'* (neşredenin girişinden), I, 9-62; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 255; Aybakan, "Ebû İshâk eş-Şîrâzî", *DİA*, XXXIX, 184-186.

² Ebû't-Tayyib Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî, yaşadığı sırada, Irak Şâfi'î fikhının önde gelen ismi olup, Hatîb el-Bağdâdî, Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İbnü's-Sabbâğ, İbn Mâkûlâ, Ebû Ma'şer et-Taberî ve Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Ukberî gibi önemli isimler tedrisatından geçmiştir. Kerh kadılığı yapmış ve "ashâbü'l-vücûh"tan sayılmıştır. Fıkıh yanında usûl, cedel ve hilâf konularında da iyi bir donanıma sahiptir Diğer mezhep âlimleriyle yaptığı ilmî münazaralarda kendi mezhebini başarıyla temsil etmiştir. *Şerhu Muhtasarı Müzenî, Ravzatü'l-müntehâ fi mevlîdi'l-İmâmi's-Şâfi'î, Manzûme fi'l-fikh, er-Red alâ men yuhibbü's-semâ*, kendisine nisbet edilen te'lifât arasındadır. Aybakan, "Ebu't-Tayyib et-Taberî", *DİA*, XXXIX, 313-314.

Ebû Ahmed Abdurrahmân b. Huseyn el-Bağdâdî, Ebû Bekir el-Berkânî (ö. 425/1033), İbn Şâzân (ö. 426/1034) ve Ebu'l Ferec el-Harcûsî (ö. 422/1030) hadis eğitimi aldığı hocaları arasında yer almaktadır.³

Bağdat'ta Şâfi'î mezhebi söz konusu olduğunda, dönemin en etkin ismi ve temsilcisi konumunda olan Ebu't-Tayyib et-Taberî'nin ders halkasında uzun süre bulunmasının akabinde, yardımcısı konumuna yükselmiş ve hocasının isteği ile kendi fıkıh halkasını oluşturmuştur. Hocasının vefatından sonra ise Bağdat'ta Şâfi'î ulemasının önde gelen ismi haline gelmiştir.⁴

İlmî titizliği ve hilâftaki mahareti noktasında kaynakların övgü ile bahsettiği Şîrâzî'nin her meseleyi titizlikle çalıştığı ve tahkik ettiği, sonrasında yine başka bir meseleyi ele alıp yine aynı dikkatle kontrol ettiği ifade edilmektedir.⁵

Şîrâzî'nin yaşadığı dönem dikkate alındığında, hicrî V./milâdî XI. asır Bağdat coğrafyası için, siyâsî ve dînî olarak oldukça çalkantılı bir süreçten geçtiği söylenebilir. Bu dönemde, gerek Buveyhî-Abbasî mücadelesi bağlamında Şîi-Sünnî çatışmasından gerekse Selçuklu-Abbasî gerilimi zemininde yaşanan Sünnî mezhepler arası ihtilâftan bahsedilebilir.⁶

Şîi-Sünnî gerilimi Selçukluların Bağdat'ı ele geçirmesi ile son bulmuş, Abbasî halifesi Nişabur merkezli Selçuklu Sultanları tarafından himaye edilmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren anlaşmazlıklar, Abbasî halifesi tarafından desteklenen, Bağdat halkı nezdinde benimsenmiş olan Selefî-Hanbelî⁷ görüş ile

³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 29; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVIII, 453; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyetü'l-kübrâ*, IV, 218.

⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 29.

⁵ Kaynaklarda Şîrâzî'nin meseleler üzerindeki titizliğini ifade sadedinde her meseleyi bin kez tahkik ettiği şeklinde övgülere yer vermişlerdir. Bk: İbn'ül-Cevzî, *Muntazam*, XVI, 227-228; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVIII, 458; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyetü'l-kübrâ*, IV, 218.

⁶ Dönemin siyasî ve mezhebî hareketliliği için bk. İbnü'l- Esîr, *el-Kamil fi't-tarih*, IX, 64-102, 119-120; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 211-225, 240- 244.

⁷ Selefîyye: Sözlükte “önce gelmek, geçmişte kalmak” anlamına gelen selef kelimesi, ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashâb ve tabiîn için kullanılır. İtikâdî konularda Kur'an ve Sünnet lafzına bağlı kalarak te'vilin yöntem olarak kullanılmasına tepki gösteren selefler, Allah'a nisbet edilen yed (el), vech (yüz) gibi özelliklerin insana benzemediği ancak keyfiyetinin

Selçuklu Sultanı ve veziri Nizamülmülk (ö. 485/1092) tarafından sistemli eğitim vasıtaları⁸ ile yaygın hale getirilen Eş'ârî-Şâfi'î bakış açısı arasında yaşanan mezhebî hilâf eksenine kaymaktadır. Bu zemine bağlı olarak Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin hayatındaki en önemli olaylardan biri, Nizâmülmülk'ün Şâfi'î doktrinini vakfiyeler aracılığı ile yaygınlaştıracığı ve bir nevi Bağdat halkının halifeye mezhep yoluyla olan bağını zayıflatacak, Selçuklu hâkimiyetini mezhep yolu ile tesis eden Bağdat Nizâmiye Medresesinde müderris olarak görev almasıdır.⁹

Nizâmülmülk, tesis ettiği medresede Şîrâzî'nin müderrislik yapmasına özen göstermiştir. Açılış dersini vermek üzereyken müderris olmaktan vazgeçen Şîrâzî yerine, yine Ebu't-Tayyib'in öğrencilerinden olup önde gelen Şâfi'î ulemasından İbnü's-Sabbâğ¹⁰ (ö. 477/1084) yirmi gün kadar görev yapmış; sonrasında yapılan ısrarlara dayanamayan Şîrâzî, müderris olmayı kabul etmiş ve hayatının sonuna kadar bu görevde kalmıştır. Klasik İslam tarihi ve biyografi kaynaklarında, Şîrâzî'nin görevi kabul etmedeki isteksizliğinin sebebinin mezkûr medrese için tahsis edilen vakıf arazisinde meydana gelen anlaşmazlık olduğuna dair bilgiler yer almaktadır.¹¹ Bunun yanı sıra modern kaynaklar, meseleyi Şîrâzî'nin selef düşüncesine olan sempatisi ve buna karşı Eş'ârî doktrini çerçevesinde âlim,

---

tartışılmasının doğru olmadığını savunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile simgeleşen ehl-i hadîsin çoğunluğunu oluşturduğu ve akli istidlallere karşı durmaları ile bilinen seleflerin itikâdî görüşleri esas itibarıyla ehl-i sünnetten farklı değildir. Ayrıntılar için bk: Özervarlı, "Selefiyye", *DİA*, XXXVI, 399-400.

⁸ Görüşlerin yaygınlaşmasında vakıf sistemi üzerine kurulan, öğrencilerine ve hocalarına destek sağlayan kurumlar tesis edilmiş, buralarda belli bir doktrin üzerinde eğitim alan kişiler, Selçuklu hâkimiyetinin olduğu pek çok yerde aldıkları eğitim doğrultusunda tedris faaliyetleri ile meşgul olmuşlardır. Bu çalışmalarla, maddî anlamda desteklenmiş medreseler ile bir toplum inşası hedeflendiğini iddia edilmiştir. Ayrıntılar için bk: Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *Şerhü'l-Lüma'* (neşredenin girişinden), I, 12, 22.

⁹ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 29; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyetü'l-kübrâ*, IV, 218.

¹⁰ Ebu'n-Nasr Abdusseyyid b. Muhammed b. Abdulvâhid b. Ahmed b. Ca'fer el- Bağdadî İbnü's-Sabbâğ (ö. 447/1084), *eş-Şâmil*, *el-Kâmil* ve *Tezkiratü'l-âlim ve't-tarikü's-sâlim* isimli eserlerin müellifidir. Döneminde Şâfi'î ulemasının önde gelenlerinden olup Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin vefatından sonra Nizâmiyye Medreselerinde müderris olarak görev yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk: Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVIII, 464.

¹¹ İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, IX, 64; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 29; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 211.

müderri, müftü yetiştirecek olan Nizamiye’de yer almak istemeyişine bağlamakta ve meseleyi mezhebî görüş farklılığı bağlamında ele almaktadır.¹²

Nizâmiye Medresesi’nin müderri olarak Selçuklu iktidarının takdir ve övgüsüne mazhar olan Ebû İshâk’ın, yaşadığı dönem içerisinde Şâfi’î uleması içinde önde gelen bir isim olması ve ayrıca ahlakî vasıflarıyla insanların kalbini kazanması onu pek çok sosyal ve mezhebî anlaşmazlıkların çözümünde etkin rol oynamaya sevk etmiştir. Bu olaylardan birinde Abbasî Halifesi Muktedî Billâh (ö.487/1095), Irak Amîdi¹³ olan Ebû Leys’in halka zarar veren uygulamalarını Ebû İshâk’ın Sultan Melikşah’a (ö. 485/1092) bildirmesini istemiş, Ebû İshâk bu görevi yerine getirmiş ve Sultan tarafından ilgi görmüştür.¹⁴ Vefatından kısa süre önce yaşanan bu olayda Ebû İshâk, Melikşah’ın huzurunda Cüveynî (ö. 478/1085) ile münazaraya girmiş ve talepleri olumlu bir biçimde karşılanmıştır. Bu olay, Ebu İshâk’ın hem Abbasî halifesi hem de Sultan Melikşah nezdindeki kıymetini ve önemini anlatır niteliktedir.

Bir diğer olay, Hanbelîliğin yaygın olduğu Bağdat’ta vuku bulmuş, Nizâmülmülk’ün vaiz olarak gönderdiği Ebû Nasr İbnü’l-Kuşeyrî’nin Hanbelîlik hakkındaki konuşmaları Hanbelî-Şâfi’î ayrımını ve tarafların tahammül sınırını zorlamış, taraflar arasında pek çok çatışma vukû bulmuştur.¹⁵

Hanbelîler ile olan tartışmalar, ilmî seviyeyi aşır fitne boyutuna ulaşınca yaşanan gerginlikler, insan katline kadar ilerlemiştir. Ayrıca Hanbelîlerden bazıları kendisini tecsîm¹⁶ ve Hanbelî mezhebini yok etme ile itham edip bu şayiayı yaymaya

¹² Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *Şerhü’l-Lüma* (neşredenin girişinden), I, 22.

¹³ Amîd: Orta Asya İslam ve Türk devletlerinde rastlanan bir unvan ve memuriyettir. Amîd, bulunduğu eyalet veya şehirde siyasî, askerî ve malî konular başta olmak üzere hemen her mesele ile ilgilenen bir çeşit vâli mesabesindeki görevlilerdir. Bazı önemli vilayetlerin amîdleri divan başkanları ile aynı seviyede görülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. Merçil, “Amîd”, *DİA*, III, 55.

¹⁴ İbnü’l- Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, IX, 120; Sübkî, *Tabakâtü’s-Şâfi’iyyetü’l-kübrâ*, IV, 219.

¹⁵ İbnü’l- Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, IX, 102- 119.

¹⁶ Tecsîm: “Bir şeyi cisim olarak düşünmek, onun üç boyutlu olduğunu kabul etmek” demektir. Kalam ilminde tecsîm; Allah’a nisbet edilen haberî sıfatları- ilk bakışta yaratılmışlık ve maddî özellik arzettiği düşünülebilir- mecâzî manaya gitmeden zahirî muhtevaları ile anlamaktır. Haberî sıfatlardan bazıları, Kur’an’da geçen istivâ (arş üzerinde karar kılma), yed (el), vech (yüz), ayn (göz) gibi kavramlardır. Bu görüşü savunanlara mücessime denmektedir. Görüşün ortaya çıkışında akâid

başlayınca Ebû İshâk, Bağdat'ı terk kararı almıştır. Fakat Ebû İshâk'a önem veren Halife, bunu engellemek amacıyla Hanbelîlerin önde gelen isimlerinden biri olan Ebû Ca'fer'i huzuruna çağırması ve iki âlimin arasındaki huzursuzluğu giderme ve barıştırma gayreti içinde olmuştur.¹⁷

Yolculukları esnasında uğradığı her beldede kendi talebesinden olan âlim, müftü ve vaizlerle karşılaşmış, öğrencilerinden ve halktan izzet ve ikram ile muamele görmüştür.¹⁸ Yetiştirdiği pek çok öğrencinin en meşhurları arasında; Vezir Ebû Şuca' Ruzcaverî, Mu'temen b. Ahmed es-Sâcî, Ebu'l-Vefâ İbn Akîl (ö. 513/1119), Ebu'l- Velid el- Bâcî (ö. 474/1081), Hasan b. İbrahim el-Fârikî, Muhammed b. Ahmed eş-Şâsî, Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 482/1089), Hüseyin b. Ali et-Taberî gibi isimler sayılabilir¹⁹

Kişiliği ve ahlakî özellikleri açısından güler yüzlü ve meseleleri tatlı dille çözen bir yapıya sahip olduğuna dair pek çok bilgiye biyografi eserlerinde rastlanmaktadır. Hayatı boyunca fakirlikle mücadele eden, hacca bu sebeple gidemeyen, ilim tahsili ve ders vermeye başladığı süreçte dahi pek çok imkânsızlıklarla karşılaşan Şîrâzî, zühd ve vera' sahibi bir âlim olarak karşımıza çıkmaktadır. Müderris olup medresenin imkânları sağlanınca dahi zühd ve iffetinden hiçbir şey kaybetmediği, iktidar sahiplerinin takdirine mazhar olmasına rağmen mevki sahiplerinden talepkâr olmadığı zikredilmektedir.²⁰

Yaşadığı dönem ve coğrafyanın sahne olduğu sosyal anlaşmazlıklarda gerilimi azaltma ve ıslah noktasında gayretleri olmuştur. Bu meyanda Selçuklu Sultanı Melikşâh'a elçi olarak giden Şîrâzî, Sultan'ın hürmetine mazhar olmuş,

---

alanında aklî istidlâli kullanmayı doğru bulmayan âlimlerin tutumları yönlendirici olmuştur. Ayrıntı için bk. Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 232.

¹⁷ Tartışmanın tamamı için bk: es-Sübki, *Tabakatü 'ş-Şâfi 'ıyyetü 'l-kübrâ*, IV, 230; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, XII, 240- 241, 244.

¹⁸ Zehebî, *Siyeru a 'lâmi 'n-nübelâ*, XVIII, 460.

¹⁹ Aybakan, "Ebû İshâk eş-Şîrâzî"; *DİA*, XXXIX, 185.

²⁰ İbn 'ül-Cevzî, *Muntazam*, XVI, 229,230; Zehebî, *Siyeru a 'lâmi 'n-nübelâ*, XVIII, 454, 460; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *Tabakatü 'l-fukahâ* (neşredenin girişinden), 6.

döndükten kısa süre sonra da 21 Cemaziyelahir 476 (5 Kasım 1083) tarihinde vefat etmiştir.²¹

2. Eserleri

Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), hayatı boyunca pek çok talebe yetiştirmiş olmasının yanı sıra Şâfi'î müellefâtını zenginleştirecek pek çok kitap telif etme imkânı da bulmuştur. Eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:²²

1. *et-Tenbih fi furû'î'l-fikhi's-Şâfi'î*:²³ Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin (ö. 406/1016), Müzenî'nin (ö. 264/878) *Muhtasar*'ının şerhi mahiyetine olan *et-Ta'lika* isimli eserine dayanarak kaleme almıştır. Müzenî'nin *Muhtasar*'ından sonra mezhebin ikinci temel metni olacak kadar benimsenmiş, Şâfi'î medreselerinde en çok ezberlenen kitaplardan biri haline gelmiştir. Furu' fıkıh konularını müellif, her seviyeden talebe rahatlıkla okusun diye -eserin girişindeki açıklamalarına göre- ayrıntı, delil ve tartışmadan uzak ele almıştır.

Şâfi'î mezhebinin beş muteber eserinden biri olup [diğerleri: Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'i, Gazzâlî'nin (ö. 555/1111) *el-Vasît* ve *el-Vecîz*'i] üzerinde pek çok şerh, hâşiye ve çalışmanın yapıldığı bu eserin muhtelif tercüme ve neşirleri bulunmaktadır. [Latince tercümesiyle birlikte, nşr. Abraham W. T. Juynboll, Leiden 1879; İzzeddin Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa'nın *Maksadü'n-nebih fi şerhi hutbeti't-Tenbih*'i ve Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Tashîhu't-Tenbih*'i ile birlikte, Kahire 1329, 1348, 1370/1951; nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar, Beyrut 1403; nşr. Eymen Sâlih Şa'ban, Beyrut 1404, 1415, Nevevî'nin *Tahriru elfâzu't-Tenbih*'i birlikte; I-II, Beyrut 1416/1996, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) şerhiyle

²¹ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. İbn'ül-Cevzî, *Muntazam*, XVI, 229-230; İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, IX, 124; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, 8; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 256.

²² Şîrâzî'nin eserleri için bk. İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 29; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, XVIII, 452; es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyyetü'l-kübrâ*, IV, 217; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, 7; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ* (neşredenin girişinden), 5; Aybakan, "Ebû İshâk eş-Şîrâzî"; *DİA*, XXXIX, 185-186.

²³ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 489-493.

birlikte]. G. H. Bousquet eseri Fransızcaya tercüme etmiştir.(I-IV, Alger 1949-1952).²⁴

2. *el-Mühezzeb fi fihhi'l-İmam eş-Şâfi'î*:²⁵ Şâfi'î mezhebinin temel kitaplarından biri olup, müellifin yetiştiği çizgideki mezheb birikimini yansıtır. Bu eserde, İmam Şâfi'î'nin son döneme ait görüşleri (kavl-i cedîd) dikkate alınarak temel hükümlere ve mezhep içi ihtilâflara delilleriyle yer verilerek mezheb doktrini ortaya konmaya çalışılmıştır. Eserde ayrıca, Şîrâzî kendi tercihlerine de işaret etmektedir.²⁶

Şâfi'î medreselerinde ders kitabı niteliğinde okutulan eser üzerinde, pek çok şerh, hâşiye yapılmış, ayrıca bu eser nazma çevrilmiş, hadisleri, ricâli, şevâhidi çeşitli çalışmalara konu olmuştur.(I-II, Kahire 1323, 1333, 1343, 1379/1959; nşr. Muhammed ez- Zuhaylî, I-VI, Dımaşk 1416/1996).

3. *et-Tebşıra fi usûli'l-fikh*: Mütakellim metoduna uygun olup sadece hilâf ile ilgili mevzular yer alır. Muhammed Hasan Heyto, eseri doktora tezi olarak inceleyip neşretmiştir (Dımaşk 1980).

4. *el-Lümâ' fi usûli'l-fikh*:²⁷ Kahire'de pek çok defa baskısı yapılan eserin, hadis tahrirci Ebü'l Fazl İbnü's-Sıddîk el-Gumârî tarafından yapılmış ve neşre Yûsuf Abdurrahmân Mar'aşlî tarafından hazırlanmıştır (Beyrut 1405/1985). Bir diğer neşri, Muhyiddin Dîb Mestû-Yûsuf Ali Büdeyvî (Dımaşk-Beyrut 1416/1995) tarafından yapılan eserin Fransızca'ya tercümesi bulunmaktadır (nşr. Eric Chaumont, Kitâb al-Luma' fi usûl al-fikh: Le livre des rais illuminant les fondements de la compréhension de la loi. Traité de théorie légal musulmane, Berkley 1999).

5. *Şerhu'l-Lüma' (el-Vüsûl ilâ ilmi'l-Usûl*, Cezayir 1979; nşr. Abdülmecîd Türkî, I-II, Beyrut 1408/1988). Şîrâzî'nin kendi eserine yazdığı şerh olup, usûle dair

²⁴ Aybakan, "et-Tenbîh", *DİA*, XXXX, 448.

²⁵ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1912-1913.

²⁶ Aybakan, "el- Mühezzeb", *DİA*, XXXI, 518-519.

²⁷ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1562.

son eseridir. Usûl konularıyla ilgili meseleleri ele alarak muhâliflerine cedel yöntemini kullanarak akli ve nakli delillerle çürütmeye çalışır.²⁸

6. *el-Mûlahhas fi'l-cedel*: Eser, cedele dair olup, yüksek lisans tezi olarak Yûsuf Ahundhan Niyâzî tarafından neşre hazırlanmıştır (Ümmülkurâ Üniversitesi, Mekke 1407). Ayrıca Numan Ünver, *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullamını* isimli doktora çalışmasında Ebû İshâk eş-Şîrâzî örneğinden faydalanmıştır (Sakarya Üniversitesi, 2018). Tezde *el-Mûlahhas fi'l-cedel*'i temel almıştır.

7. *el-Ma'üne fi'l-cedel*: Kaynaklarda *Ma'ünetü'l-mübedîn ve tezkiretü'l müntehîn fi'l cedel* ismi ile de yer alır. Usûl-i fıkıh konularının cedel yöntemiyle ele alındığı *el-Mûlahhas fi'l cedel*'in muhtasarı niteliğindedir. (nşr. Abdülmecîd Türkî, Beyrut 1408/1988; nşr. Abdülazîz el- Umeyrînî, Safât/Kuveyt 1987)

8. *en-Nüket fi mesâ'ili'l-muhtelef fihâ beyne's-Şâfi'î ve beyne Ebî Hanîfe* (nşr. Zekeriyya Abdürrezzâk el-Mısırî, Ümmülkurâ Üniversitesi, Mekke 1405/1984). Eser hakkında ayrıca bilgi verilecektir.

9. *Muhtasar fima'htelefe fihi Ebû Hanîfe ve's-Şâfi'î*: Eser, Ebû Hanîfe ve İmam Şâfi'î arasındaki hilâf meselelerini, delil zikretmeden kısaca ele almıştır (Süleymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Paşa, nr. 458, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 507/1).

Son olarak, Ahmet Numan Ünver tarafından *Muhtasar fima'htelefe fihi Ebû Hanîfe ve's-Şâfi'î li Ebî İshâk eş-Şîrâzî* adı ile tahkikli neşri 2018 yılında yapılmıştır.

10. *Tezkiratü'l-mes'ûlîn fi'l-hilâf beyne'l-Hanefî ve's-Şâfi'î*. Kâtip Çelebi'nin kaydettiği bilgiye göre oldukça büyük bir eserdir.²⁹ *en-Nüket* üzerinde yüksek lisans çalışması yapan İmân b. Sad et-Tuveyrikî, bu eserin *en-Nüket* ile aynı

²⁸ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, (neşredeninin mukaddimesi), I, 57.

²⁹ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, I, 392.

eser olup Katip Çelebi'deki kaydının bu isimle olduğunu iddia etse de *Tezkiratü'l-mes'ûlîn* isimli eserin hacimli olduğuna dönük veriler bunun imkansız kılmaktadır.³⁰

11. *el-Muhtasar fî usûli mezhebi 'ş-Şâfi 'î* (TSMK, II, Ahmed, nr. 1218)

12. *el-İşâre ilâ mezhebi ehli'l- hâk*: Esere bazı yazmalarda *Mu'tekadâtü* (*Mu'tekadü*, *'Akidetü*, *'Akâ'idü*) *Ebi İshâk* gibi isimler verilmiştir. Marie Bernand (*La profession de foi d'Abû Ishâq al-Sîrâzî*, Kahire 1987, s. 1-48) ve Muhammed ez-Zübeydî'nin (Beyrut 1419/1999) neşri bulunmaktadır.

13. *'Akidetü's-Selef*: Marie Bernand eseri yayımlamış (*La profession de foi d'Abû Ishâq al-Sîrâzî*, Kahire 1987, 49-72), Abdülmecîd Türkî, *el-Meûne fî'l-cedel*'in başında esere yer vermiştir.

14. *Tabakâtü'l-fukahâ*:³¹ Sahabe neslinden kendi dönemine kadar yaşamış olan fakihlerin kısa biyografilerini vermiştir. Kendinden sonra kaleme alınan tabakât kitaplarının önemli kaynakları arasına yer almıştır (nşr. Nu'man el-A'zamî el-Kütübî, Bağdat 1356/1937, Musannifi'in *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'îye*'si ile birlikte-1969; nşr. Halil el-Meys, Beyrut ts., Dâru'l-Kalem; nşr. İhsan Abbas Beyrut 1970, 1401/1981).

B. *en-Nüket*

Şîrâzî, *en-Nüket*'i arkadaşlarının ve öğrencilerinin talebi üzerine, hıfzetmesi ve taşınması kolay olacak bütün nüansları derleyen bir eser olarak telif ettiğini ifade etmektedir.³²

Ebû İshâk eş-Şîrâzî bu eserinde, Şâfi'îler ile Ebû Hanîfe arasındaki ihtilâflı meseleleri ele almaktadır. Tam adı, *en-Nüket fî'l-mesâili'l-muhtelef fihâ beyne 'ş-*

³⁰ Şîrâzî, *en-Nüket fî mesâili'l-muhtelef*, (İmân b. Sad et-Tuveyrik tahkikinin girişinden), 57.

³¹ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1105.

³² Şîrâzî, *en-Nüket fî mesâili'l-muhtelef fihâ*, (İmân b. Sad et-Tuveyrik tahkikinin girişinden), 72.

Şâfi'î ve beyne Ebî Hanîfe'dir. El yazmalarında ayrıca, *en-Nüket fî ilm-i hilâf*³³, *en-Nüket fî'l cedel*³⁴ isimleri de kayda geçmiştir.³⁵

Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshası üzerinde,³⁶ öğrencisi Üveys tarafından istinsâhın tamamlandığı, kenarındaki açıklamalardan bizzat müellifle mukabele edildiği anlaşılmaktadır. Ebû Zür'a İbnü'l Irakî (ö.826), eser üzerine şerh yazmıştır.³⁷ Kâtip Çelebi, Ebherî ve Ebû Zür'a İbnü'l Irakî'nin *en-Nüket* üzerine yaptıkları çalışmayı kaydetse de bu çalışmalar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.³⁸

Zekeriyya Abdürrezzâk el-Mısri, *en-Nüket*'in Topkapı Sarayı Müzesi ve Princeton Üniversitesi Kütüphanesi nüshalarına dayanarak Ümmülkurâ Üniversitesinde doktora tezi olarak tahkik etmiştir. Mekke'de, 1404/1984 tarihinde hazırlanan doktora tezi eserin tamamının içermeyip "muamelat" bahislerini ele almaktadır.

İmân b. Sad et-Tuveyrikî ise, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmet kütüphanesinde yer alan nüshayı temel alarak "Tetavvu" bahsinden başlayarak "İtikâf" bahislerine kadar tahkik etmek suretiyle Ümmülkurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Çalışmamızda metin olarak faydalandığımız *en-Nüket*'in tahkiki, Muhammed Hasen İsmâil tarafından tamamlanmış, Beyrut'ta basılmıştır (1971).

Eserin konusu, isminden de anlaşılacağı üzere İmam Şâfi'î (ö. 204/820) ile Ebû Hanîfe'nin görüş ayrılıklarına temas etmektedir. Şîrâzî, eserde İmam Şâfi'î

³³ Taceddin es-Sübkî ve Ömer Kehhale de bu isimle eserlerinde yer vermektedir. Bk. es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, I, 237; Kehhale, Ömer, *Mu'cemu'l-müellifin*, I, 69.

³⁴ Kâtip Çelebi, bu isimle birlikte başka bir yerde "*Tezkiratü'l-mesulin*" ismini de kaydetmektedir. Bk. *Keşfu'z-zunûn*, I, 391.

³⁵ Aybakan, "Ebû İshâk eş-Şîrâzî", *DİA*, XXXIX, 186; Şîrâzî, *en-Nüket fî mesâili muhtelif fihâ*, (İmân b. Sad et-Tuveyrik tahkikinin girişinden), 57.

³⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet, nr. 1154.

³⁷ Aybakan, "Ebû İshâk eş-Şîrâzî", *DİA*, XXXIX, 186.

³⁸ Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1977.

ismini kullanmak yerine “biz deriz ki, bize göre” ifadeleri ile görüş beyân etmeyi tercih eder. Şîrâzî, “biz” ifadesi ile Şâfi‘î mezhebinin genel kabul gören yaklaşımını kasetmiş olmalıdır. Nitekim eserde kimi zaman İmam Şâfi‘î’nin kavli yerine mezhebte itibar gören anlayışı yansıttığı görülmektedir.³⁹

Ebû İshâk eş-Şîrâzî’nin Şâfi‘î mezhebinden farklı olarak benimsediği bir takım görüşleri olduğu bilinmektedir. Müstakil olarak yaptığı değerlendirmelerine *el-Mühezzeb* isimli furû‘ fıkha dair yazdığı eserinde temas etmektedir.⁴⁰ Ancak müellif “لنا” kaydı ile ihtilafı zikrederken, mezhep adına görüş beyân etmede titiz davranmış ve itibar edilen görüşe yer vermiştir. Ayrıca, mezhep içinde ihtilâflı iki kavil olması halinde iki kavil olduğunu kaydetmiştir.⁴¹

Ayrıca Hanefileri değil, sadece Ebû Hanîfe’yi dikkate alarak öğrencileri olan Ebû Yûsuf’u (ö. 182/798) ve İmam Muhammed’i (ö. 189/805) dikkate almayı, Hanefî mezhebinin görüşünü değil, şahıs olarak Ebû Hanîfe’yi temel aldığını gösterir. Hâlbuki mezhep içerisinde öğrencilerin, hocaları Ebû Hanîfe’ye muhalefet edip Şâfi‘î ile aynı görüşü paylaştıkları meseleler yer almakta ve mezhep içerisinde müftâ bih⁴² olarak, kimi zaman Ebû Hanîfe değil İmameynin görüşü esas alınmaktadır.

en-Nüket, furû fıkıh sistemindeki tasnife uygun olarak kaleme alınmış, ihtilâflı meseleler diğer fıkıh kitaplarında olduğu gibi “كتاب” denilen bölümlerde zikredilmiştir. Yaklaşık olarak 1610 meselenin yer aldığı eser “Kitâbü’t-tahâre” ile başlayıp “Kitâbü’l-ikrâr” ile son bulmaktadır.⁴³

³⁹ Tefvîz’in fevr ifade ettiğiyle ilgili mesele örnek olabilir. Bk. Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 204.

⁴⁰ Aybakan, Bilal, “el-Mühezzeb”, *DİA*, XXXI, 519.

⁴¹ Şîrâzî’nin sarhoşun talakı ile ilgili olarak verdiği mesele örnek olarak verilebilir. Bk. Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 210.

⁴² Müftâ bih: Bir mesele hakkında mezhep içinde farklı görüşlerden tercih yoluyla kendisiyle fetva verilen kavil. Bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 415.

⁴³ Şîrâzî, *en-Nüket fi mesâili’l-muhtelef fihâ* (Zekeriyya Abdürrezzâk el-Mısırî tahkikinin girişinden), 373.

Şîrâzî meseleleri izah ederken, mezhebin görüşünü zikrettikten sonra, Ebû Hanîfe'nin görüşüne yer verir. Akabinde ise, Şâfi'îlerin konu ile ilgili delillerini de zikreder. Tafsilatlı bir biçimde meselelerin tartışıldığı, Hanefîlerin delillerine de yer verilen eserde, meseleler cedel ilmine has itiraz yolları ile dillendirilmektedir.

Şîrâzî, şeri deliller ve istidlal yöntemleri üzerinde cedel ilmini tatbik etmekte, Kur'an ve Sünnet metinleriyle, icma, sahabe kavli ve kıyas ile yapılan istidlallere itirazlar serdetmiştir.⁴⁴

Şâfi'îlerin görüşünü serdederken “لنا” ibaresini kullanmakta, Ebû Hanîfe ve Hanefîlerin delillerini zikrederken “و إن قال” ve “احتجوا , قالوا” ifadelerine yer vermektedir. Muhâlif tarafın delilini zikrettikten sonra bunu nakzedecek delillere başvurur. Şayet Hanefîlerin delilleri aklî ise, delile uygun olacak şekilde aklî istidlaller ile cevap verir. Şayet naklî bir delil ise, bu delilin isti'mal edilmesine mani olan vasfî -senedinde yer alan muhtemel zayıflığı veya metnindeki illeti- ifade eder.⁴⁵

Şîrâzî, yaptığı kıyaslara “فأشبهه” ifadesi ile veya teşbih edatı olan “ك” ile yer verir. Kıyastan kaynaklanan itirazlarda, mekîs ve mekîsun aleyh üzerinde uyumsuzluk varsa “ينكسر” ifadesini kullanır, asl ve fer' arasındaki farkı beyân eder.⁴⁶ Bu fiil, itiraz metodlarından *kesr*⁴⁷ yöntemine tekabül etmektedir. Şayet, mekîsin başka bir hükümle intibakı söz konusu ise “نقلب” ifadesini kullanarak açıklama yapar. Bu ifade ise, yine kıyas itirazlarından *kalb* yöntemine⁴⁸ işaret etmektedir. Ayrıca, istidlallerini “لهذا” ibaresi ile gerekçelendirir.⁴⁹

⁴⁴ Şîrâzî'nin uyguladığı cedel yönteminin ayrıntıları için bk. Ünver, A. Numan, *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullanımı (Ebû İshâk eş-Şîrâzî Örneği)*, 139.

⁴⁵ Şîrâzî, *en-Nüket fi mesâili'l-muhtelef fihâ*, (Zekerîyya Abdürrezzâk el-Mısırî tahkikinin girişinden), 373.

⁴⁶ Şîrâzî, *en-Nüket fi mesâili'l-muhtelef fihâ*, (İmân b. Sad et-Tuveyrik tahkikinin girişinden), 70-71.

⁴⁷ Kesr, Şîrâzî tarafından illetin manasının bulunmasına karşın hükmün bulunmaması için kullanılmıştır. Ayrıntılar için bk. Ünver, A. Numan, *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullanımı (Ebû İshâk eş-Şîrâzî Örneği)*, 205.

⁴⁸ Kalb, muarızın yapılan kıyastaki asıl ve illeti alarak, bu illetin bağlanmış olduğu hükmün zıddına bağlayıp bunu fer'e uygulamasıdır. Ayrıntılar için bk. Ünver, A. Numan, *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullanımı (Ebû İshâk eş-Şîrâzî Örneği)*, 220.

⁴⁹ Şîrâzî, *en-Nüket fi mesâili'l-muhtelef fihâ*, (İmân b. Sad et-Tuveyrik tahkikinin girişinden), 70-71.

Şîrâzî'nin ihtilafları ele alış üslûbu dikkate alındığında, “muhâlif görüşleri ilzam etmeyi amaçlayan cedelî bir tarz” yerine “farklı olanı tesbit eden ilmî bir yaklaşım” sergilediğini söylemek mümkündür. eş-Şîrâzî, cedel üslûbunu fıkhîta uygularken aklî ve naklî delilleri muhatabını ilzam edici bir şekilde kullanmaktadır. Ancak eserde dikkat çeken, hasmı ilzam etmede Şîrâzî'nin delillerle iktifa edip, tahrik edici bir üslûptan ziyade ilmi bir yaklaşım sergilemiş olmasıdır.

Eserde zikredilen meseleler –nikah ve talak konuları kapsamında- incelendiğinde Şîrâzî'nin Hanefî kaynaklarından Kudûrî'nin *et-Tecrîd* ile sıkı bir bağlantısı olduğu söylenebilir. *en-Nüket*'teki meselelerin büyük bir kısmı *et-Tecrîd*'te yer almakla birlikte, işleniş ve nisbet ediliş itibariyle diğer Hanefî kaynaklarından farklı olarak büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır.

Eserde dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi, meseleyi Şîrâzî'nin delilleri ve muhatap ile tartışmasını dikkate alarak okumaktır. Aksi takdirde yapılan isnadların değerlendirmesinde hata ihtimali artacaktır.

Tezin nikâh ve talâk bahislerinde inceleneceği üzere Şîrâzî, Ebû Hanîfe'nin görüşlerini verirken bazı meselelerde muhtemelen ilim ehlinin zihninde hazır bulunduğu kanaatini taşıdığı için ayrıntılı açıklamalarda bulunmadan meseleyi kısaca Ebû Hanîfe'ye isnad ettiği görülmüştür. Bu üslûb, aceleci okuyucular tarafından Şîrâzî'nin yanlış bir isnatta bulunduğu vehmini uyandırır da meselenin eserde işleyişi dikkate alındığında durum açığa kavuşacaktır.⁵⁰

Şîrâzî'nin kavramları kullanışı, mezhepler arasında kavramların kapsamında ufak farkların varlığı meselelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Yine delillerin ele alınışı dikkatle incelendiğinde Şîrâzî'nin kasdı daha net anlaşılacaktır.⁵¹

Şîrâzî'nin el yazmalarında, *Nüketü'l-mesâil* ve *Uyûnu'd-delâil fi'l- hilâf beyne's-Şâfi'î ve beyne Ebî Hanîfe* isimli bir başka daha eseri vardır. Bu eser, tezde

⁵⁰ Şîrâzî'in “yazı ile boşama” bahsindeki uslubu örnek teşkil edebilir.

⁵¹ Şîrâzî'in “kâfir kadınlarla evlilik” şeklinde yer verdiği meseledeki uslubu örnek teşkil edebilir.

temel aldığıını “*en-Nüket*” ile aynı eser olduğu kaydedilmiştir.⁵² Ancak Ahmet Numan Ünver, yaptığı doktora çalışmasında aynı eser olmadığını kaydetmiştir. Eser, Yâsin Nasır el-Hatîb tarafından “*Ruûsü 'l-mesâil*” ismiyle tahkikli neşri yapılmıştır.⁵³

---

⁵² Aybakan, “Ebû İshâk eş-Şîrâzî”, *DİA*, XXXIX, 186.

⁵³ Ünver, Ahmet Numan, *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullanımı (Ebû İshâk eş-Şîrâzî)*, 107.

BİRİNCİ BÖLÜM

EN-NÜKET'TE NİKÂH KONUSUYLA İLGİLİ EBÛ HANİFE'YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Evlilik Akdinin Rükünleri (Unsurları)

Evlilik akdinin inşâsı, mutlak akdin inşâsında olduğu gibi akdi hukuken icrâ etmeye ehliyetli taraflar, âkideynin rızasını göstermeye elverişli irade beyânı ile tesis edilmektedir.¹ Tarafların aklî yetilerinin tam olması yanı sıra klasik fıkıh literatüründe “icâb ve kabûl” ile ifade edilip tarafların rızasına delâlet etmek üzere gündeme gelen irade beyânı, akdin oluşumunu sağlayan önemli unsurlar arasında yer alır.²

A. İrade Beyânı

Akitlerde aslolan tarafların akde rızâ ve ihtiyâr gösterdiklerine delâlet edecek şekilde akdi inşâ edici nitelikte lafızlar eşliğinde tasarrufta bulunmalarıdır. Nikâh akdinde, evlilik bağının hangi lafız ve sîğalar ile kurulacağı mezhepler arasında ihtilâf konusu olmuştur.

a. Şîrâzî'nin *en-Nüket* adlı eserinde nikâh akdinin kurulmasını sağlayan lafızlar ile ilgili iki mesele yer almaktadır. Bunlardan ilki, taraflardan birinin icâb ifade eden sîğaları kullanması halinde diğêrinin aynı icâb sîğaları ile cevap vermesinin zorunluluğu veya “kabul ettim” demesinin yeterli oluşu hakkındadır:

إذا قال زوجته فقال: قبلت، لم ينعقد في أحد القولين و قال أبو حنيفة: ينعقد

Şîrâzî (ö. 476/1083), Şâfi'îlerde iki kavilden birine göre velînin; “Seni evlendirdim” demesi ve kocanın “Kabul ettim” demesi halinde nikâh akdinin

¹ Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 325; Ebû Zehrâ, *Ahval-i Şahsiyye*, 41.

² M. Muhyiddin Abdülhamid, nikâh akdinin inşâsında âkideyne dönük olarak akıllı olma şartını zikrederken, akit meclisine taalluk eden şartlar içerisinde, icab ve kabûlun bir mecliste anlaşılır ve birbirine muvafık olarak söylenmiş olmasını zikreder. Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahval-i Şahsiyye*, 19-20. Mezheplere göre akdin unsurları için bk: Şa‘ban, Zekiyüddin, *el-Ahkâmü’ş-şerîyye li ahvâli’ş-şahsiyye*, 86.

kurulmayacağını ancak Ebû Hanîfe'ye göre böyle bir akdin münakid olduğunu ifade etmektedir.³

Şâfi'îler, nikâh akdinde icâb ve kabûlün her ikisinin de nikâh lafzını içermesi gerektiğini savunurlar. Buna göre “evlendirdim” şeklindeki teklife (icâba) karşılık “kabul ettim” lafzıyla mukabele edilmesi, nikâhın iki rûknünden (icâb ve kabûl) birinin (kabûl) nikâh için vaz' olunmuş sîğalardan farklı bir sözle ifade edilmesi anlamına geleceğinden nikâh sözleşmesi sahîh olmamaktadır. İmam Şâfi'î böyle bir durumda akdin sahîh olabilmesi için “nikâhı kabul ettim” diyerek akdin inşâ edileceği ifadelerle “nikâh” kaydının gerekli olduğunu ifade eder.⁴

Hanefî kaynaklarına göre evlilik akdi, icâb ve kabul manasını ifade eden mâzi lafızlarla kurulmaktadır.⁵ Taraflardan birinin “evlendirdim” sözünün karşılığında “evlendim” veya nikâha has bir lafız olmayan “kabul ettim” ifadesini kullanmak aynı hükmü oluşturmaktadır.⁶ Çünkü “kabûl” cümlesindeki anlam “icâb” cümlesindeki anlama râcîdir. Bu sebeple “kabûl” cümlesinde ayrıca “nikah” sözcüklerini tekrar etme zorunluluğu yoktur.⁷

Sonuç itibariyle, Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği görüşün isnâdı isabetli görünmektedir.

b. Evlilik akdinin “nikâh ve tezvîc” lafızları dışında “hîbe, temlik, sadaka” lafızları ile münakid oluşu hususundaki ihtilâfa Şîrâzî eserinde şu şekilde yer vermektedir:

لا ينعقد النكاح بغير لفظ النكاح و التزويج و قال أبو حنيفة ينعقد بكل لفظ يوجب التمليك

³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 150.

⁴ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 38; Nevevî, *el-Minhâc*, 446.

⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 91; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 322; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 224; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 96.

⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 96.

⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 26.

Şîrâzî'nin aktardığına göre adaylar arasında icrâ edilecek nikâh akdi sadece “nikâh ve tezvîc” lafızlarıyla münakit olurken, Ebû Hanîfe'ye göre “temlik” lafızları ile de münakit olabilir.⁸

Şîrâzî, Şâfi'îlere göre akdin sadece “nikâh ve tezvîc” kelimeleri ile kurulabileceğini aktarmaktadır. Bu hükümdeki gerekçe, “nikâh ve tezvîc” kelimelerinin evlendirme anlamı için vaz' edilmesine rağmen âriyet, icâre ve hibe gibi lafızların vaz' oluş amacının, “evlilik” olmayışıdır.⁹ Kur'an'da evlilik vasfını ifade etmek için “tezvîc ve nikâh” ibarelerinin yer alması, Şâfi'î fakihlerini akdin inşasında yer alacak lafızları sınırlamaya sevk etmiştir.¹⁰

Şîrâzî, Ebû Hanîfe'nin ise “temlik ifade eden kelimelerle nikâh akdinin kurulabileceği” görüşüne yer vermektedir. Temlik, esas itibariyle bey' gibi muamelelerde eşyanın mülkiyetinin tüm hakları ile birlikte kişinin uhdesine geçmesi için kullanılmaktadır. Nikâh bahsinde “temlik” ibaresinden, “cereyân eden akdin geçerli olması ve amaçlanan sonucun elde edilmesi” için kullanılan irade beyânı ile eşler arasında kurulacak bağdaki vasfı ifade eden tabirler kastedilmiştir.

Hanefî kaynaklarda, “(te'bîd) süreklilik, bozulmadığı sürece ilelebet devam etme” anlamı olan “temlik, hibe ve sadaka” kelimeleri ile yapılan evlilik sözleşmeleri geçerli kabul edilmiştir. Temlik, kişinin nikâhtan sağladığı menfaatin sebebi konumundadır. Bir şeyin sebebini zikretmek mecâz tarîki ile müsebbebi ifade etmek olduğundan temlikin zikri nikâh sonucunu doğurmaktadır.¹¹ Ancak selem, karz, sulh ve sarf lafızlarıyla yapılan nikâh akdi de geçerli olurken; icâre, âriyet, vasiyet,

⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 148.

⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, 148.

¹⁰ Şâfi'îler, Ahzab süresinde yer alan *إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْجِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ* ayet-i kerimesindeki -hibe- kaydını, ayetin devamında yer alan *خَالِصَةً لَكَ* - kaydı ile birlikte değerlendirerek Hanefîlerin hibe lafzına dönük itirazlarına cevap vermişlerdir. Ayrıntılar için bk: Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 37.

¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 91; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 317; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 224; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 97; Zeylâî, *Tebyînül-hakâyik*, II, 97.

temettü, ikâle, hul‘, emânet, hurmet, rehin sözleriyle geçerli olmamaktadır. Çünkü bunlar temlîk ifade etmezler.¹²

Sonuç itibariyle, Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbeti sahîh bulunmaktadır.

B. Akdin Tarafları

Nikâh akdini inşâ ederken akdin tarafları eşler (Hanefilere göre kadın da dâhil), eşlerin vekilleri veya eşlerin velîleri olabilmektedir.¹³

1. Taraflar

a. İslam hukukunda evlilik birlikteliğinin inşâsında kadının akdin bir tarafını temsil edişi ihtilâf konusu olmuştur.¹⁴ Şîrâzî, meseleye eserinde şu şekilde yer vermektedir:

لا يجوز للمرأة أن تلي عقد النكاح و قال أبو حنيفة: يجوز

Şîrâzî’nin aktardığına göre, kadının nikâh akdinin tarafı olması câiz değil iken Ebû Hanîfe’ye göre câizdir.¹⁵

Konu, *en-Nüket*’te nikâh bahsinin ilk meselesi olarak ele alınmış, Şâfi’îlerce kadının velîsiz nikâh akdi kuramayacağı, kursa dahi geçerli olmayacağı beyân edilmiştir.¹⁶ İmam Şâfi’î, “Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın” mealindeki “وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ” ayetinde – engel

¹² Kudûrî, *et-Tecrid*, IX, 4416-17; İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 274.

¹³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk: Abdülhamid, *Ahvâl'üş-Şahsiyye*, 27.

¹⁴ Şâfi’î, Hanbelî ve Malikî âlimleri, kadının akdin tarafı olmasına sıcak bakmamaktadır. Muhtelif görüşler için bk: İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 453; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XI, 345-346.

¹⁵ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 130.

¹⁶ Diğer Şâfi’î kaynakları için bk: Şâfi’î, *el-Ümm*, V, 12; Maverdî, *Hâvi'l-kebîr*, IX, 37, 38, 45, 48; Şîrâzî, *Mühezzeb*, II, 35; Nevevî, *el-Minhâc*, 443.

Hanefîler, kadının ve ergenlik çağına ulaşmış bekâr kızın velîsi olmadan veya velîsinin rızası olmadan akdettiği nikâhın geçerli olacağı konusunda hem naklî hem de aklî deliller öne sürmüşlerdir. Şâfi'î mezhebi tarafından da istidlal etmek amacıyla zikredilen “Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın”²⁶ manasındaki *وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا* *تُرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ* ayeti kerime ile “İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz”²⁷ manasına gelen *فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ* *رُجُوعًا غَيْرَ* ayet-i kerime Hanefîler tarafından delil olarak zikredilir.

Hanefî mezhebine göre, mezkûr iki ayette yer alan evlenme işlemi kadınlara isnâd edilmekte, “العضل” kelimesi ile kadınları engellemeye yönelik çabaların nehyedildiği görülmektedir.²⁸

Her ne kadar akdin icrâsıyla ilgili olmayıp velînin icbâr yetkisi ile bağlantılı olsa da, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen “*الْأَيِّمُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا*” “Evli olmayan kadın kendisini evlendirmede velîden daha fazla hak sahibidir”²⁹ rivayetinden destek alan Hanefîler, hadiste geçen “eyyim” kelimesine “dul ya da bekâr olmasına bakılmaksızın kocası olmayan kadın” anlamı vermektedir.³⁰ Buna binâen, velîsiz yapılan nikâhı sahîh kabul ettiklerini söylemek mümkündür.³¹

---

etmiş olması Hanefîlerce hadisi isti'mal konusunda önemli ölçülerden biridir. Ayrıntılı rivayet tahlili için bk. Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4257.

²⁶ Bakara, 2/232.

²⁷ Bakara, 2/230.

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 16-17.

²⁹ *Muvatta'*, Nikâh, 4; Müslim, Nikâh, 66; Ebû Dâvûd, Nikâh, 24; Tirmîzî, Nikâh, 18; Nesâî, Nikâh, 31.

³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 17. Hadis âlimlerinden Nesâî'nin hadisteki “eyyim” kelimesini “daha önce evlenmiş kadın” şeklinde algılayıp, hadisle ilgili bab başlığını bunun üzerine bina etmesi hadisteki kelimenin farklı anlaşılmasına örnek teşkil edebilir. Nesâî, Nikâh, 35.

³¹ Aynı kelimeye “dul” anlamı veren âlimler ise, hadisi farklı değerlendirmektedirler. Maverdî (ö. 450/1058) yaptığı değerlendirmelerde “eyyim” ile “bikr” kelimelerinin ayrı kullanılmasından yola çıkarak farklı olduklarını, “eyyim” kelimesiyle yalnızca dul kadınların kastedileceğini beyan eder. Konuyla ilgili Şâfi'î kaynaklarında yer alan ayrıntılar için bk: Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 17; Maverdî, *Hâvi'l-kebîr*, IX, 52; Nevevî, *el-Minhâc*, 443; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 37.

Kadının nikâh akdine, âkideynin bir parçası olarak dâhil olmasını geçerli sayılmasının bir sonucu olarak kadının kendi nikâh akdini, başkasının nikâhını velâyet veya vekâlet yoluyla akdetmesi câiz görülmüştür.³²

Bu bilgiler neticesinde *en-Nüket*'te Ebû Hanîfe'ye isnâd edilen, bekâr genç kızın ve dul kadının hukûken nikâh akdinde taraf olabileceğine yönelik hükmün Hanefî kaynaklarında yer aldığı ve Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin sahîh olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.³³

2. Velî veya Vekilin Akdin İki Tarafını Temsil Etmesi

Velînin akdin iki tarafını temsiline geçmeden önce, velâyet bahsinin fıkıh kitaplarında geniş bir şekilde yer alması ve ilerleyen ihtilâflı meselelerde zikredilecek olması sebebiyle “velâyet, velî” kavramlarının İslam hukukunda niteliği hakkında kısa bilgilerin aktarılması faydalı olacaktır.

Sözlükte “yakın olmak, yakınlık” anlamındaki “v-l-y” kökünden türeyen velâyet “sevmek; yönelmek, yardım etmek; bir işin sorumluluğu kendi üstünde olmak” manalarına gelmektedir.³⁴ Velâyet hakkına sahip olan kişiye “velî” denmekte olup nikâh bahsinde velâyet; “evlilikte velînin nikâh akdini gerçekleştirmede ya da tenfîz etmede söz sahibi kişi olması” anlamında değerlendirilir.³⁵

Velînin incelenen mesele itibariyle hukukî yetkisi iki açıdan değerlendirilebilir: İlki, velînin evlenecek kızın rızasına bakmaksızın evliliğe zorlaması şeklinde anlaşılan icbâr yetkisidir. Diğerisi ise, velînin nikâh akdinde taraflardan biri oluşunu ifade eden icrâ yetkisidir.

³² Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4352; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 106.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 14; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 360-361; Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 418.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV, 406-412; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, X, 398-401.

³⁵ Velâyet ile ilgili ayrıntılar için bk: Apaydın, “Velâyet”, *DİA*, XXXXIII, 16.

Ergenliğe ulaşmamış kızın ancak velîsinin icrâ edeceği bir nikâh akdi ile evlenebileceği, akdin bir tarafını temsil edemeyeceği hususunda herhangi bir ihtilâf bilinmemektedir.

Ergenliğe ulaşmış genç kızın nikâh akdindeki hareket imkânı ve kendini temsil etme durumu ise Hanefî ve Şâfi'î âlimlerinin ihtilâf ettiği bir mesele olup "Evlenme Ehliyeti" başlığında ilgili meselelerde ele alınacaktır. Bu başlık altında ise, akdin bir tarafı olması müsellemler olan velînin, akdin iki tarafını temsil etmesi halinde oluşan ihtilâf ele alınacaktır.

a. Velî ve vekîlin âkideynin her iki tarafını temsil edecek şekilde akit yapması hususunda oluşan ihtilâfa Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

لا يجوز للولي و الوكيل تزويج المنكوحه من نفسه، و قال أبو حنيفة: يجوز

Şîrâzî'nin aktardığına göre, bir kadının velîsi veya vekîlinin, velâyeti veya vekâleti altında bulunan bir hanım ile iki tarafı temsilen evlenmesi Şâfi'î mezhebine göre câiz değilken Ebû Hanîfe'ye göre câizdir.³⁶

Şâfi'îler bu hususta, "كل نكاح لم يحضره أربعة سفاح: خاطب و ولي وشاهدان" "*Dört kimsenin hazır olmadığı nikâh, zinâdır: Nikâh talep eden erkek, kadının velîsi, iki şahit.*"³⁷ hadisinden yola çıkarak nikâhta bu dört kişinin hazır olması gerektiğini savunmaktadır. Velînin ya da vekîlin, kızı kendisi ile evlendirdiği takdirde iki kişinin vasfını kendinde toplayacağı ve bunun da câiz olmadığını ifade ederek karşı çıkmaktadırlar.³⁸

Ebû Hanîfe'ye isnâd edilen bu görüşün isabetli olup olmadığı tesbîtinden önce velî ve vekîlin nefsinden maksadın bizzat kendisi veya "velâyeti altında bulunan kişiler arasındakiler" şeklinde anlamak mümkündür. Nitekim Hanefî

³⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 142-143.

³⁷ Abdurrezzak, *Musanef*, VI, 197.

³⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 446.

eserlerde mesele tasavvur edilirken, iki oğlundan olan biri kız, diğeri erkek torunun velîsi olan dedenin yaptığı nikâh gibi örnekler zikredilmektedir.³⁹

Şâfi'î mezhebinde velînin velâyeti altındaki iki tarafı da temsîlen nikâh akdi icrâ etmesi caizdir. Ancak bizzat kendisini, velâyeti altında bulunan bir kadınla nikâhlanması geçerli görülmemiştir.⁴⁰ Dolayısıyla Şîrâzî'nin kasdı, velâyeti altındaki kişi ile velînin kendisinin evlenmesidir.

Mutlak bey' akdinde bir kişinin iki tarafı birden temsil edecek şekilde akit yapması, tek kişinin hem bâyi' hem müşterî olması gibi çelişkili bir sonuç oluşturmasından hareketle hukûken geçersiz sayılmıştır. Ancak nikâh meselesi bu genel yaklaşımın istisnalarından biri olarak kabul edilmiştir.⁴¹

Hanefîler, velînin velâyetindeki kızını, kendisi ile evlendirmesinin sahîh olduğu yönünde hüküm beyân etmişlerdir.⁴² Delil olarak şu ayetleri kullanmışlardır:⁴³

Hanefîler, hükme ulaşırken “*وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ*” “*Eğer, (velîsi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adâletsizlik etmekten korkarsanız...*”⁴⁴ ve “*وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ*” “*...evlenmek istediğiniz yetim kızlara...*”⁴⁵ ayetlerinde velinin yetim kızını kendisi ile nikahladığı fikrinden yola çıkmaktadırlar.⁴⁶

Yine aklî delillerden olmak üzere; velînin, ergenliğe ulaşmamış küçük çocuğun malı hakkında tasarruf sahibi olduğu, alım-satım işlemlerinde yetki kullandığı bilinmektedir. Nikâh da ıvazlı(karşılıklı bedel verilen) bir akit olması ve feshe kâbil olması yönüyle alım-satım işlemleri ile benzerlik arz etmektedir.

³⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4340; Kâsânî, *Bedâi*, III, 323; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 115.

⁴⁰ Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, V, 78; Nevevî, *el-Minhâc*, 446.

⁴¹ Diğer istisnası babanın gayrı mümeyyiz çocuğunun malını kendine almasıdır. Ayrıntılı bilgi için bk: Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 324; Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, V, 77.

⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, V, 27-29; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 323; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 237; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhitü'l-Burhânî*, III, 62; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 115; Meydanî, *el-Lûbab*, IV, 16,51.

⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 27-29.

⁴⁴ Nisâ, 4/3.

⁴⁵ Nisâ, 4/127.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 27-29; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 324.

Hanefîler, zikredilen ayetlerden ve aklî delilden hareketle velînin velâyetinde bulunan kızı kendisi ile evlendirmesinin câiz olduğu kanaatine ulaşmaktadırlar.⁴⁷

Velâyetin yanı sıra, bir kadının kendini evlendirmesi için bir kişiye vekâlet vermesi, vekîlin ise vekâletini aldığı kadın ile kendisini veya başkasını nikâhlanması şeklinde söz konusu olacak akit, Hanefî kaynaklarında câiz görülmüştür.⁴⁸

Öncelikle Ebû Hanîfe'ye *en-Nüket*'te nisbet edilen vekîlin, vekîli olduğu kişiyi kendisiyle evlendirmesi ile ilgili bilgi isabetli görünmektedir. Nitekim bir kişinin akdin iki tarafını birden temsil edecek şekilde yer alması, Ebû Hanîfe nazarında geçerlidir. Buna göre kişi, hem velî hem vekîl olabilir. Yine hem vekîl hem de asıl (evlenecek taraf) olabilir.⁴⁹

Konuyla ilgili olarak, İbn Âbidîn'den (ö. 1252/1836) nakille kadının bir adamı dengi ile evlendirmek üzere vekîl tayin etmesi, vekîl olan kişinin kadını kendisi ile nikâhlanması halinde akdin geçerli olmayacağı ifade edilebilir. Ancak kadının mutlak anlamda: “beni dilediğinle evlendir” demesi halinde vekîlin işlemi sahîh olacaktır. Ayrıca kadının, bu şekilde belirsiz bir durum hakkında vekâlet vermesi genel itibariyle sahîh değildir. Böyle bir durumda adam fuzûlî⁵⁰ duruma düşer ki bu da ancak kadının icâzetine tabidir.⁵¹ Kadının vekîl kıldığı kişiye karşı evlenme isteği var ve bu sebeple vekîl tayin edip “sen benim tüm işlerime vekîlsin” şeklinde bir yetkilendirmede bulunursa ve bu kadının vekîl tayin ettiği adamla evlenme niyetine delâlet eden karine olursa sahîh olur, denilmiştir.⁵² İbn Âbidîn'den alınan bu veriler, vekîlin hakkını kötüye kullanması halinde istismarı önleyecek nitelikte bir hükmün söz konusu olması açısından dikkate değerdir.

⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 27-29; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 324.

⁴⁸ Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 323; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 237; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 115.

⁴⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 27; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 115.

⁵⁰ Fuzûlî: Asil ya da vekîl olmaksızın başkası hakkında tasarrufta bulunan kimse.

⁵¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 453. Fuzûlînin akdettiği nikâh konusunda ayrıntılar için bk: Serahsî, *el-Mebsût*, V, 29.

⁵² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 454.

Araştırmamızda temel sorunun Ebû Hanîfe'nin vekîlin, vekâletini aldığı kişi ile kendini nikâhlanması hakkındaki görüşün mezhep kaynaklarında yer alıp almadığını tahkik etmek olduğundan meselenin isabetle nakledildiğini söyleyebiliriz.

II. Nikâh Akdinin Kuruluşu

Nikâh akdinin kuruluşuyla ilgili olarak, hem tarafların hem nikâha konu olan kadının hem de kullanılan sîğaların bazı şartları söz konusudur. Akdin kuruluşuna dair Şîrâzî'nin eserinde yer verdiği meseleler belli başlıklar altında ele alınacaktır.

A. Evlenme Ehliyeti

İslam dini, ergenlik çağına ulaşan, aklî melekeleri sağlam kişilerin sözlü ve fiilî tasarruflarını şer'an ve kazâen geçerli saymaktadır. Ancak, kişinin tasarrufuna sıhhat kazandıran ehliyet vasfı, ârizî bir takım hallerde zedelenmekte ve hükmün oluşması engellemektedir.

Ehliyetin gerek bidâyeten gerekse ârizî olarak devre dışı olduğu hallerde söz konusu olan velînin icbâr ve zorunlu tenfiz yetkisi bu başlık altında ele alınacağından konunun dağınık bir görünüm arz etmemesi için velînin sahip olduğu icbâr ve icrâ yetkisi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

İcbâr velâyeti olarak kaynaklarda yer alan yetkinin nerede son bulacağı ciddi görüş ayrılıklarını içerisinde barındırır. Ergenliğe ulaşmamış küçük çocuk, ergenliğe ulaşmış bekâr kız ve dul kadın olmak üzere üç ayrı tasnifte ele alabileceğimiz mevzuda ilk olarak hem Hanefî âlimlerinin hem de Şâfi'î âlimlerinin ergenliğe ulaşmamış küçük üzerinde velînin icbâr velâyeti olduğuna dair hemfikir olduğu söylenebilir. Fakihler, Hz. Aîşe'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) ile altı yaşında evlendiğine dair rivayetleri dikkate alarak, buluşa ermemiş küçük kızın velîsi

tarafından (Şâfi'îlere göre dengi olmak kaydıyla sadece babası ve dedesi), evliliğe icbâr edildiğinde kurulan akdın sahîh olduğu hükmüne ulaşmışlardır.⁵³

Ergenliğe ulaşmış bekâr kız ve dul kadın mevzu bahis olduğunda, karşılaşılan ihtilâfın sebebi, evlendirme velâyetinin illeti konusunda farklı tespitler yapılmış olmasıdır. Hanefî mezhebinde velâyetin gerekçesinin küçüklük (صغار) şeklinde tesbît edilmiş, Şâfi'îlerde ise illet, bekârlık (بكر) olarak kabul edilmiştir.⁵⁴

Mezheplerin evlendirme yetkisi hususundaki ihtilâflardan hareketle konunun en önemli noktasının ergenliğe ulaşmış bekâr kızın evliliğe icbârı olduğu söylenebilir. Nitekim dul kadının tercih hakkına sahip olması ile ilgili nass bulunmakta olup konunun devamında yer verilecektir. Velînin yetkisini, “kızın küçüklüğü” ile kayıt altına alan Hanefî anlayış, mükellef olan ve tasarruf yetkisine sahip olan genç kızın icbârını câiz görmemiştir.⁵⁵

İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), iki çeşit velâyetten bahsetmektedir: İlki mendûb velâyettir ki mükellef kadına -bekâr dahi olsa- velî olmaktır. İkincisi ise; icbâr velâyetidir ki bu da buluğa ermemiş küçük kız hakkındadır. Kızın dul, câriye ya da akıl hastası olması durumu değiştirmemektedir. Dolayısıyla velînin nikâh akdinde “mücbir” vasfını taşıdığı durumlar, Hanefîlere göre; buluğa ermemiş küçük çocuk, akıl hastası ve câriyenin nikâhıdır. Bunlar dışında hür ve mükellef kadının veya genç kızın nikâhında velînin yer alması mendûb olmakla beraber velînin rızası olmasa dahi nikâh akdi geçerli sayılır.⁵⁶

⁵³ Şâfi'î mezhebinde bulûğa ermemiş kızın nikâhı hususunda ayrıntılı bilgi için bk: Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 18; Müzenî, *el-Muhtasâr*, 164; Nevevî, *el-Minhâc*, 444; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 37. Hanefî mezhebi için bk: Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 415-421; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 396.

⁵⁴ Zencânî, *Tahrîcü'l-furû' ale'l-usûl*, 257-258; Apaydın, “Velâyet”, *DİA*, XXXXIII, 17.

⁵⁵ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 420; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 1; İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 365.

⁵⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 359. Kâsânî, icbâr veleyeti tabiri yerine “velâyet-i hatm ve'l-icâb ve'l-istibdâd” ibaresini kullanmaktadır. Bu yetki ise ancak sağır, sağire ya da mecnûn için geçerli olmaktadır. Bk: Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 357. Velînin rızası olmaması durumunda yapılacak değerlendirmeler arasında kadının evlendiği adamın denkliği meselesi ayrıca şerhe muhtaçtır. Ancak bu hususla ilgili açıklamalar “Veli Onayı” başlığında yapılacaktır.

Şâfi'î hukukçuların nazarında icbâr velâyetinin gerekçesi “bekârlık” olup, ergenliğe girse bile, bekâr genç kız üzerinde velîsinin tasarruf yetkisi vardır. Yine ergenliğe girmeden dul kalmış çocuk hakkında velî yetkisini geçersiz saymaları aynı illet sebebi ile olmalıdır.

Kadınların evliliklerinde velî yetkisi hususunda son adım olan dul kadın hakkında ise açık nass bulunması itibariyle tartışma vâkî değildir. “*الْأَيُّمُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا*” “*Dul kadın kendisini evlendirmede velîden daha fazla hak sahibidir*”⁵⁷ hadis rivayeti ile nikâh kararının dul kadının tasarrufuna bırakılmasıyla ilgili olarak ihtilâf görülmemiştir.

Velînin nikâh akdindeki hukukî işlevi dikkate alındığında icrâ yetkisi incelenmesi gereken bir diğer meseledir. Velînin, velâyet yetkisi bütün mezheplerde kabul görmüş bir hükümdür. Ancak bu yetkinin nerede sonlandığı ve neleri kapsadığı tartışma mevzusudur. Bu bağlamda Şâfi'î, Hanbelî ve ağırlıklı olarak Malikîler velînin nikâh akdini tenfiz etme yetkisini sıhhat şartı saymaktadırlar. Buna dayalı olarak, cumhura göre nikâh, kadınların sözleri ile hukukî varlık bulmamakta ve kadın kendi kendini evlendirse, başkasını evlendirse ya da velîsinin izniyle başkasını kendisini evlendirmek için vekil kılrsa, nikâhın şartı olan velînin yokluğu sebebiyle nikâh sahîh olmamaktadır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ebû Yusuf'a (ö. 182/798) göre ise, âkil ve bâliğ olan kadının kendini evlendirmesi veya kızını evlendirmek suretiyle yapacağı akit geçerli olmaktadır.⁵⁸

1. Tam Ehliyete Sahip Olanların Evliliği

a. Akîl melekeleri sağlam, ergenlik çağına ulaşmış bekâr bir kızın nikâh akdinde velâyetin işlevi hususundaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

⁵⁷*Muvatta'*, Nikâh, 4; Müslim, Nikâh, 66; Ebû Dâvûd, Nikâh, 24; Tirmîzi, Nikâh, 18; Nesâî, Nikâh, 31.

⁵⁸ Serahsî'nin *el-Mebsût* isimli eserinde *Zahirü'r-rivaye*'den nakille, Hz. Ali'nin bir kadının kızını evlendirdirerek yaptığı akdi tenfiz etmesi, Ebû Hanîfe tarafından delil olarak kullanılmıştır. Konu ile ilgili bk. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 14. Ayrıca bk. Mevsîlî, *İhtiyâr*, II, 106.

يجوز للأب و الجد إجبار البكر البالغة على النكاح، و قال أبو حنيفة: لا يجوز

en-Nüket'de aktarıldığına göre “baba ve dedenin buluğa ermiş bekâr kız üzerindeki tasarrufu” konusunda Şâfi‘îler, küçük-büyük farkını dikkate almaksızın bekâr kızın evliliğe icbârının câiz olduğu ancak kadının dul olması halinde fikrinin sorulacağı görüşündedirler.⁵⁹ Şîrâzî'nin aktardığına göre Ebû Hanîfe bu durumda kadının icbâr edilmeyeceği yönünde hüküm vermektedir.⁶⁰

Şîrâzî'nin, Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği, ergenlik çağına ulaşmış bekâr kız üzerinde icbâr yetkisinin olmadığına yönelik görüşü, Hanefî kaynaklarca doğrulanabilir niteliktedir.⁶¹ Yine Hanefîlerin velâyet hususunda illet olarak “küçüklük-sîğar” vasfını temel aldıkları düşünüldüğünde mezhebin hukuk mantığı içerisinde bir uyumu yakaladığı kaydedilebilir. Nitekim ergenliğe ulaşan kızın Ebû Hanîfe'ye göre, velîsi olmadan -izni de olmadan- nikâh akdini yapabileceği hükmü, mesele ile aynı illete binâen sonuca bağlanmış olmalıdır.

Hanefî kaynaklarda ilgili hükme delil olarak Hansa rivayeti kullanılmıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelip babasının kendisini rızası olmadan evlendirdiğini söyleyip durumunu soran Hansa'ya (ra) Hz. Peygamber' in (s.a.s.) “انكحي ما شئت” “*Git senin (o kişiyle) nikâhın yoktur. İstedığın kişiyle evlen*”⁶² şeklinde cevap vermesi ve “البكر تستامر في نفسها و إئنها صماتها” “*Bakire kızdan izin istenir, susması iznidir*”⁶³ rivayeti, bekâr kızların iznine delil teşkil etmiştir. Ayrıca “kim, malı hakkında tasarrufta bulunuyorsa, şahsı hakkında da tasarrufta bulunmaya ehliyet sahibidir”

⁵⁹ İmam Şâfi‘î, *el-Ümm*'de konuya ilişkin olarak dul kadının rızası olmaksızın evlendirilmesi halinde nikâhın bâtil olduğunu söyledikten sonra, bekâr kızın rızası olmaksızın yapılan nikâh akdinin ancak baba ve dedenin tarafından yapılması halinde geçerli olacağını ifade etmektedir. Kanunî temsilci sayılabilecek diğer velîler için böyle bir yetki söz konusu değildir. Ayrıntılar için bk: Şâfi‘î, *el-Ümm*, V, 17-18; Nevevî, *el-Minhâc*, 443.

⁶⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 136.

⁶¹ Şeybânî, *el-Hücce*, III, 99, 126-129; Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 420; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4301; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 231; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 109.

⁶² Hanefî eserlerde verilen hadis metninden farklı olmakla beraber mana itibarıyla şu kaynaklara yer almaktadır: Buhârî, Nikâh, 43; Ebû Dâvûd, Nikâh, 25; Nesâî, Nikâh, 35-36.

⁶³ Buhârî, İkrâh, 3; Müslim, Nikâh, 67; Ebû Dâvûd, Nikâh, 24; İbn Mâce, Nikâh, 11.

kaidesi gereği buluğa eren kızın kendi hakkında tasarruf ehliyeti bulunduğundan icbârı câiz görülmemiştir.⁶⁴

Sonuç itibariyle Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen, ergenliğe ulaşan genç kızın babası veya dedesi tarafından evliliğe zorlanamayacağı ile ilgili görüşün nisbetinin isabetli olduğu görülmektedir.

2. Ehliyetsizlerin Evliliği

Bu başlık altında İslam hukukunda dînen ve kazâen teklife muhatap sayılmayan ergenliğe ulaşmamış küçük çocuk, akıl hastaları ile tasarrufları efendilerinin izniyle hüküm ifade eden köle-câriyelerin evliliğine dair meselelere yer verilecektir.

a. Küçüklerin Evliliği

Nikâh akdi, bünyesinde sosyal ve psikolojik pek çok sorumluluğu barındıran, ağır mesuliyet gerektiren önemli bir sözleşmedir. Beraberinde hak ve sorumlulukları ilzam eden “misâk-ı galîz”⁶⁵ denilen nikâh akdinde esas itibariyle ergenlik çağına girmiş, teklife muhatap bireylerin taraf olması uygundur. Ancak, velisinin yapacağı nikâh akdinin geçerli olduğundan kaynaklarda mezkûr nikâha yönelik hükümler yer almıştır.

1. *en-Nüket*'te küçük kız çocuğunun baba ve dede dışındaki velîler tarafından evlendirilmesi hususunda Hanefî ve Şâfi'î mezhebi arasındaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

لا يجوز لغير الأب و الجد تزويج الصغيرة، و قال أبو حنيفة: يجوز لكل وارث في إحدى الروايتين و لكل عصابة في الأخرى

en-Nüket'te yer verilen ibareye göre küçük çocuğu evlendirme yetkisi sadece baba ve dedeye mahsus iken Ebû Hanîfe'den gelen bir görüşe göre tüm asabenin

⁶⁴ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 420; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 1; İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 365.

⁶⁵ Nisa, 4/21.

evlendirme yetkisi vardır. Diğer görüşe göre ise, tüm varislerin (zevi'l-erham)⁶⁶ daha yakın velî bulunmaması halinde *sağîr ve sağîreyi* evlendirme yetkisi vardır.⁶⁷

Şîrâzî'nin yer verdiği bilgilere göre Şâfi'îler, buluştan önce baba ve dede dışındakilerin evlendirme velâyetini kabul etmezler. Baba ve dedenin çocuk üzerindeki şefkati, küçüğün maslahatını daha çok önceleyeceğinden dikkate alınır. Ancak diğer velîler açısından bu durumun farklı olabileceği gerekçesiyle erkek kardeş de dâhil olmak üzere küçüğün (kız ya da erkek çocuk) evlendirilmeyeceği kanaatini taşımaktadırlar.⁶⁸

Ebû Hanîfe'ye isnâd edilen “baba ve dedenin dışındaki velîlerin küçük üzerinde velâyet hakkı vardır” hükmü kaynaklarda yer almaktadır. İbrahim en-Nehâî'den (ö. 96/714) aktarılan bir rivayette, diğer velîlerin küçüğü evlendirmek suretiyle gerçekleştirdikleri sözleşmenin geçerli olduğu, Hanefî âlimlerinin de bu görüşü benimsediği beyân edilmiştir. Sırası ile bütün *asabenin*⁶⁹ velâyet hakkı vardır ve asabe olan kişiler küçüğü, daha yakın velîsi vefat etmişse ya da akdi icrâ edemeyecek uzaklıkta ise, evlendirebilir. Daha yakın velî bulunduğu takdirde diğer velîlerin velâyetleri geçerli değildir. Hatta uzak velî küçüğe dair evlilik sözleşmesi yaptığı takdirde bu yakın velînin onayına bağlı olur.⁷⁰

⁶⁶ Zevi'l-erhâm: Kişinin, ashâb-ı ferâiz ve asabe dışındaki kan hısımlarıdır. Bu ifade Hanefî mezhebinin kabulüne uygun olarak yer verilmiştir. Zevi'l-erhâm Hanefî hukukçuları tarafından varisler arasında kabul edilmekte, Şâfi'îler nazarında varisler arasında sayılmamaktadır. Ancak, müteahhirun Şâfi'î ulemasından belli şartlar dâhilinde zevi'l-erhâma da mirastan hisse takdirinde bulunanlar vardır. Şâfi'î mezhebi için bk: Nevevî, *el-Minhâc*, 407; Hanefî mezhebi için bk: Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 514.

⁶⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, 139; Nevevî, *el-Minhâc*, 448.

⁶⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, 139. Diğer Şâfi'î kaynaklarında ilgili mesele için bk: Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 17; Maverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, IX, 52; Nevevî, *el-Minhâc*, 444; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 37.

⁶⁹ Asabe: İslam hukukunda miras bırakana doğrudan veya erkek vasıtası ile bağlı bulunan mirasçılar için kullanılan fıkıh terimidir. “Tek başına bulunduğu mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılar ile olduğunda onlardan arta kalanı alan mirasçı” şeklinde tarif edilebilir. Asabe vasfı mirasın en kuvvetli sebebi olarak telakki edilmektedir. Asabe ile ilgili ayrıntılar için bk: Karaman, Hayrettin, *DİA*, “Asabe”, III, 452-453; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 32-33.

⁷⁰ Asabenin evlendirmesi için bk: Şeybânî, *el-Hüccce*, III; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4289; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 411; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 233; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 111-112; el-Meydanî, *el-Lübab*, IV, 22-24. Tüm varislerin nikâh yetkisi için bk: Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 415-416; Kâsânî, *Bedâi*, III, 380; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 234.

Baba ve dede başta olmak üzere, tüm asabeden olan velîlerin velâyetinin geçerli olduğuna ilişkin görüşün nisbeti sahihtir.

2. Evlendirme velâyeti, verâset sırasına göre tertip edildiğinden ana-baba bir erkek kardeşin velâyeti ile baba bir erkek kardeşin velâyetindeki önceliği hakkında meydana gelen ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

الأخ من الأب و الأم لا يقدم على الأخ من الأب في أحد القولين، و قال أبو حنيفة: يقدم

Şîrâzî'ye göre, ana-baba bir erkek kardeşle baba bir erkek kardeşin velâyetindeki öncelik durumu İmam Şâfi'î'ye göre birbirine eşit olup öncelik durumu söz konusu değildir. Ebû Hanîfe'ye göre ise, ana-baba bir erkek kardeş öncelik hakkına sahiptir.⁷¹

Burada Şâfi'î mezhebinde geçerli sayılan cedîd kavlin farklı olduğu ifade edilmelidir. Cedîd kavle göre İmam Şâfi'î, Hanefilerle aynı görüşte olup, iki kardeşin velî olması halinde, ana-baba bir kardeşin velâyetinin evlâ olduğunu beyân eder. burada zikredilen görüş, İmam Şâfi'î'nin kadim kavlidir.⁷²

Hanefilere göre evlendirme velâyeti, asabe sırasına göre tayin edilir. Asabede ana-baba bir erkek kardeş, baba bir erkek kardeşten daha öncelikli olduğundan velâyet hakkı açısından da öncelenir.⁷³

Sonuç olarak, Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbeti sahihtir.

3. Küçüğün evlendirilmesi hususunda velâyet hakkının, sorumlu velînin uzun süreli ayrılıklarında, velâyetin sıradaki velîye intikal etmesi suretiyle oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

إذا غاب الولي لم تزوج من دونه، و قال أبو حنيفة: تزوج في الغيبة المنقطعة

⁷¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, 142.

⁷² Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 13; Müzenî, *Muhtasâr*, 165; Maverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, IX, 47; Nevevî, *el-Minhâc*, 444; Şîrâzî, *Mühezzeb*, II, 35.

⁷³ Şeybânî, *el-Hüccce*, III, 158; Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 410; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 408-409.

Şîrâzî, velînin velâyeti altında bulunan kişiyi uzun süreli terketmesi halinde velâyetin diğer velîye geçmediğini ve sorumlu velî gelmeden nikâh akdi yapmanın geçersiz olduğunu kaydetmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre ise velînin uzun süreli terki halinde câiz olduğu bilgisine yer vermiştir.⁷⁴

Şâfi'îlerin bekâr kızın nikâhının sıhhatinde -kız bâliğ olsun veya olmasın- yakın velinin velâyeti esastır.⁷⁵ Velînin uzakta olması halinde küçük, velîsinin vekâletine bağlı olarak evlendirilir, velâyet başka velîye geçmez.⁷⁶ Nevevî, mezhepteki muteber görüşün, uzaklığın sefer mesafesinden çok olması halinde velâyetin sultana geçeceği, az ise velâyetin intikal etmediğini ifade eder.⁷⁷

Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşe göre, velî belli bir dönem uzakta ise -çok uzun dönem ayrılmamışsa- küçüğün nikâhını velâyet açısından en yakın kişinin gerçekleştirmesi mümkündür.⁷⁸

Hanefîlere göre velâyette aslolan çocuğun maslahatını muhafaza etmektir. Küçüğün yanında olmayan velînin çocuğun maslahatı koruyabilme imkânı kalmamıştır. Dolayısıyla, karâbet açısından yakın velî uzakta olduğu takdirde, diğer velîler devreye girebilir ve bu velînin görüşü yakın velînin görüşü yerine geçer.⁷⁹

Mesele isabet açısından değerlendirildiğinde, ergenliğe ulaşmış bekâr kızın ergenliğe ulaşmamış küçüğün velîsi, uzun süreli ayrılıklarda velâyet yetkisini kaybetmekte ve çocuk asabeden kuvvet sırasına göre başka bir velînin tasarrufu altına girmektedir. Bu veriler ışığında Ebû Hanîfe'ye yapılan nisbet isabetli görünmektedir.

⁷⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 142.

⁷⁵ Zencânî, *Tahrîcü'l-furû' ale'l-usûl*, 261.

⁷⁶ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 14.

⁷⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 445.

⁷⁸ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 416; Kâsânî, *Bedâî*, III, 380; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 235; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 113; Meydânî, *el-Lübab*, IV, 16.

⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 412.

4. İcbâr velâyeti illetinin Hanefî ve Şâfi'î âlimlerce farklı tesbît edilmesinin sonucu olarak dul kalmış küçük kız çocuğunun nikâhı hakkında oluşan ihtilâfa Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

لا يجوز تزويج الثيب الصغيرة، و قال أبو حنيفة: يجوز

Şîrâzî'nin aktardığına göre, evlilik tecrübesi yaşayıp dul kalmış küçük kızın icbâr edilerek evlendirilmesi câiz değilken, Ebû Hanîfe'ye göre câizdir.⁸⁰

Hz. Peygamber'den (s.a.s) gelen “Evlilik konusunda bakire kızın izni istenir. Susması izin vermesidir. Dul kadının da bu konuda görüşü alınır”⁸¹ rivayeti ile amel eden Şâfi'îler, dul olan kişi buluğa ermemiş küçük olsa dahi hadis fehvasınca nikâha zorlanmayacağı, bu konuda evlilik tecrübesinin esas olduğu ve dul ile istişârenin nebevî hüküm olduğu kanaatindedirler.⁸²

Hanefîlere gelince, icbârdaki illet, “sığâr- küçüklük” olarak anlaşılmalıdır. Hadiste yer alan “dul ile istişâre” nin illeti, “nikâh tecrübesi” değildir. Bu bağlamda Ebû Hanîfe ve öğrencilerine göre dul, buluğa ermemiş küçük ise, malı üzerinde tasarruf hakkı bulunmadığı gibi kendisi hakkında da tasarrufu yoktur. Hukukî olarak icbâr velâyeti velîsinin üzerindedir. Hadiste istişâre edilmesi emredilen dul kadın, buluğa ermiş kişidir.⁸³

⁸⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 137.

⁸¹ Buhârî, *Nikâh*, 42, Müslim, *Nikâh*, 66; İbni Mâce, *Nikâh*, 11; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 23; Tirmîzî, *Nikâh*, 18. Aynı anlamı içermekle birlikte “Dul kendi arzusu olmadan nikâhlanamaz” şeklinde başka bir nakille bk. Nesâî, *Nikâh*, 31.

⁸² Nevevî, *el-Minhâc*, 442.

⁸³ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4314; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 406-407; Kâsânî, *Bedâî*, III, 357-358; İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 381. Velînin tasarrufunda olmak üzere evlendirilenler arasında küçük kız veya erkek çocuğu dâhil olmaktadır. Velînin tasarrufunda olan evlilik bahsinde kefâet ve buluşdan sonra muhayyerlik olmak üzere iki mesele ön plana çıkar. Velînin velâyeti altındaki çocuğu, dengi olmayan biri ile evlendirmesi halinde Ebû Hanîfe'ye göre akit geçerli olurken, İmâmeyne göre geçerli değildir. Ayrıntılar için bk: İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 381. Velînin evlendirdiği küçüğün buluşdan sonra muhayyerlik durumunda ise; baba ve dede evlendirdiyse buluşdan sonra muhayyerlik hakkı yoktur ancak baba ve dededen ayrı başka bir velî evlendirdiyse o takdirde buluşta erdiğinde muhayyerlik hakkı sâbit olur. Ayrıntılar için bk: Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 398.

Ayrıca, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen “الْأَيِّمُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا” “*Evli olmayan kadın kendisini evlendirmede veliden daha fazla hak sahibidir*”⁸⁴ rivayetini farklı değerlendirdiklerini söylemek mümkündür. Kudûrî ve Serahsî (ö. 483/1090), “eyyim” kelimesine “dul ya da bekâr olmasına bakılmaksızın kocası olmayan kadın” anlamı vermektedir.⁸⁵ Aynı kelimeye “dul” anlamı veren âlimler ise, hadisi farklı değerlendirmektedirler.⁸⁶

en- Nüket’te Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbeti isabetlidir.

5. İcbâr velâyetinde nikâh tecrübesinin illet olmayışının bir diğer neticesi, zinâ halinde yaşanan tecrübe sonrasında evliliğin bekâr kız veya dul kadının hükümlerinden hangisine tabi olacağıdır. İlgili mesele *en-Nüket*’te şu şekilde yer almaktadır:

إذا ذهبت بكارتها بالزنا زوجت تزويج الثيب، وقال أبو حنيفة: تزويج الأبقار

Şîrâzî’ye göre, kadının bekâreti zinâ yolu ile gitmişse, evliliği dul kadının hükmüne tabi olur. Ebû Hanîfe’ye göre ise, bekâr kızın evliliği gibidir⁸⁷

Bekâr evliliğinden kasıt, kendisine danışma ya da evliliğe icbâr hususundadır. *en-Nüket*’te aktarıldığına göre Şâfi’îler, “لا تنكح الثيب حتى تستأمر” “*Dul kadın evlilik konusunda izni alınmadan evlendirilemez*”⁸⁸ rivayetinde yer alan “الثيب” kelimesini; kendisiyle cinsel ilişkinin tekrarlandığı kadın şeklinde tanımlamaktadır. Zinâ eden

⁸⁴ *Muvatta’*, Nikâh, 4; Müslim, Nikâh, 66; Ebû Dâvûd, Nikâh, 24; Tirmîzi, Nikâh, 18; Nesâî, Nikâh, 31.

⁸⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4314; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 17.

⁸⁶ Hadis âlimlerinden Nesâî’nin hadisteki “eyyim” kelimesini “daha önce evlenmiş kadın” şeklinde algılayıp, hadisle ilgili bab başlığını bunun üzerine bina etmesi hadisteki kelimenin farklı anlaşılmasına örnek teşkil edebilir. Nesâî, Nikâh, 35.

⁸⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 138.

⁸⁸ Buhârî, Nikâh, 42; Müslim, Nikâh, 64; İbn Mâce, Nikâh, 11; Ebû Dâvûd, Nikâh, 23; Tirmîzî, Nikâh, 18; Nesâî, Nikâh, 33. Buhari ve Müslim’de geçen rivayetlerde “الثيب” yerine “الاييم” kelimesi geçmektedir. Yine dul kadın için kullanılan “استأمر” fiili bazı rivayetlerde bekâr kızlar için de kullanılmıştır. Bu da birbirine benzer rivayetleri her iki tarafın da delil olarak almasına zemin hazırlamıştır. İlgili rivayetler için bk. Ebû Dâvûd, Nikâh, 22-23; İbn Mâce, Nikâh, 11; Müslim, Nikâh, 65.

kadının bu işi tekrar edeceğinden hareketle evliliğinin bu tecrübe sebebiyle istişareye dayanması gereğini savunmaktadırlar.⁸⁹

Ebû Hanîfe ise, zinâ edenin bekâr kız⁹⁰ gibi evleneceğini söyler. Bekâr kızın evliliğinde, kızın susması şeklinde rızası alınır. Kızın rızasını anlamada “susma ve konuşma” cinsel ilişki tecrübesinden değil, “utanma” duygusundan ile gelmektedir. Zinâ eden kadın ise her ne kadar nefesine uymuş olsa da bu konuda utanç sahibidir. Bu sebeple bekâr kız gibi evlenmelidir.⁹¹

Hanefî kaynaklarda konuyla ilgili açıklamalara bakıldığında Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye “bekâreti zinâ ile zail olmuş kadının evliliği” hakkındaki nisbetinin doğru olduğu sonucuna ulaşılabilir.⁹²

6. İcbâr velâyetini kullanacak olan velînin adâleti hakkında oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

لا يصح النكاح بولي فاسق، و قال أبو حنيفة: يصح

Şîrâzî'nin aktardığına göre Şâfi'îlerde âdil olmayan velînin akdettiği nikâh akdini geçerli değilken⁹³ Ebû Hanîfe'ye göre fâsık velînin icrâ ettiği nikâh câizdir.⁹⁴ Konuyla ilgili Hanefî kaynaklara dönmeden önce, “fâsık” kavramı ile kasdın açıklanmasında fayda vardır.

⁸⁹ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 18. Hanefîlerden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed de bu hususta Şâfi'îler gibi düşünmektedir. Serahsî, *el-Mebsût*, V, 9.

⁹⁰ Bekâr kız ile ilgili olarak İbn Âbidîn, hükmî ve hakikî bakirelik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Hükmî bakirelik; tekrarlanmamış ve had cezası alınmamış zinâ yolu ile zâil olmaktadır. Hakiki bakirelik ise; yaralanma, atlama ve beklenmedik bir yaşlılık sebebiyle oluşmaktadır. Bu iki durumda bekâr kız hükmünde evlilik yapılır. Ancak had cezası alındıysa ya da tekrarlandıysa dul gibi evlenir, denmiştir. İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 376.

⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 9; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 19; İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 376.

⁹² Kudûrî, *et-Tecrid*, IX, 4377.

⁹³ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 14; Maverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, IX, 61; Nevevî, *el-Minhâc*, 445; Gazzâlî, *Vecîz*, s.10. Şâfi'î'nin fâsıkla ilgili açıklamalarından ziyâde velînin “رشيد” olmasını şart koşması, Müzenî'nin *Muhtasâr*'ının şerhini yapan Maverdî'nin “rüşd” şartını fâsık olmamak şeklinde açıklamış olması, meselenin Şâfi'î kaynaklarca doğrulandığını göstermektedir.

⁹⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 133.

Sözlükte; “hurma ve benzeri şeyler için kabuğunu yırtıp çıkmak, belirli bir sınırını aşmak”⁹⁵ anlamına gelen fîsk veya füsûk kökünden türemiş bir sıfat olan fâsık, terim olarak “haktan sapan, Allah’ın emirlerine itaatten ayrılan âsi mümin veya kâfir” diye tanımlanabilir.⁹⁶ İslam hukukunda da “âdil” kavramının zıddı olarak anlaşılıp büyük günahları işleyen, küçük günahları işleme konusunda ısracı olan” şeklinde tarif edilmiştir.⁹⁷

Kurulacak nikâh akdini tenfiz etme yetkisine sahip olma açısından velînin fîskından kasıt, Müslüman olmakla beraber günahkâr olmasıdır. Nitekim velînin İslam dinine mensup olması fıkıh mezheplerinin üzerinde ittifak ettikleri bir şarttır. Buna göre fâsık kelimesinin muhtevî olduğu “kâfir” anlamı, kapsamın dışında kalmaktadır.⁹⁸

Nikâhta velâyeti geçerli olacak velînin âkil, hür ve Müslüman olması gerektiği hususunda mezhepler aynı görüşe sahip olmakla beraber Şâfi‘î, Hanbelî ve Malikî mezhebince “erkek olma” ve “adâlet” şartı da eklenmiştir.⁹⁹ Ancak Hanefîler bu iki şartı akdın sıhhati için gerekli görmemişler¹⁰⁰ ve fâsık velînin yaptığı nikâh akdini geçerli görmüşlerdir.¹⁰¹

İbn Abidîn, velînin tanımını yaparken “örfen ve şer’an” diye ikiye ayırmaktadır. Örfen velî; Allah Teâlâ’yı bilen kimse olmakta iken şer’an velî; akli melekeleri yerinde, ergenliğe ulaşmış ve mirasçı olan kimselerdir ki fâsık ya da günahkâr olması velî olmasına engel teşkil etmez.¹⁰²

Bu bilgilerden yola çıkarak Ebû Hanîfe hakkında nisbetin sahîh olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

⁹⁵İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 307; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, VII, 48.

⁹⁶ Topaloğlu, Bekir-Çelebi İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, “Fâsık”, 88.

⁹⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, *DİA*, “Fasık”, XII, 204.

⁹⁸ Nitekim kâfirin mümin üzerinde herhangi bir velâyetinin olmadığı hususunda mezhepler arasında bir ihtilâf bilinmemektedir. Bk: İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 456; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XI, 377.

⁹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 456.

¹⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi*, III, 349.

¹⁰¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4323.

¹⁰² İbn Âbidîn, *Reddî'l- muhtâr*, V, 357.

b. Akıl Hastalarının Evliliği

1. Akıl hastasının nikâh akdinde velîsinin kim olacağı hususunda oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

لا يجوز للابن أن يتزوج أمه، وقال أبو حنيفة: يجوز إذا جنت

Şîrâzî, Şâfi'îlere göre akıl hastası bir hanımın nikâh akdinde babasının velî olacağını, Ebû Hanîfe'ye göre ise oğlun babaya göre öncelik hakkı olduğunu ifade etmektedir.¹⁰³

Eserde oğlun anne üzerindeki velâyetine Şâfi'îler olumsuz bakmaktadır. Evlenme konusunda annenin kendi nefsi üzerinde tasarrufu sahîh değildir. Oğlun annenin bir cüz'ü olmasından hareketle annesi üzerinde velâyet hakkı olmayacağı sonucuna varmışlardır.¹⁰⁴

Ebû Hanîfe ise isnâd edildiği gibi annenin akıl hastası olması halinde oğlun velâyetini sahîh görmüştür. Âkil olması halinde velâyet, babada ya da sırası ile asabede olacaktır. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf 'dan aktarılan akıl hastası kadın veya erkeğin velâyeti hakkındaki bilgilere göre; bu durumda nikâh velâyeti, oğla aittir.¹⁰⁵ Yine oğlun velâyeti altındaki annesini, dengi olmayan biri ile evlendirmesi de câiz görülmüştür.¹⁰⁶ Ancak mal tasarrufu ittifakla babaya aittir.¹⁰⁷

İmam Muhammed (ö. 189/805) ise; bu konuda oğlun velâyetini kabul etmekle beraber, babanın olması halinde velâyetin babada olacağı fikrini taşımaktadır.¹⁰⁸

¹⁰³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 140.

¹⁰⁴ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, s. 14; Müzenî, *Muhtasâr*, s. 165; Şîrâzî, *Mühezzeb*, II, 36; Gazzâlî, *Vecîz*, s. 10-11.

¹⁰⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4382; Kâsânî, *Bedâi*, III, 379; Meydânî, *el-Lübab*, IV, 45.

¹⁰⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 381.

¹⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 419.

¹⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 411; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 235.

Sonuç itibariyle, Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen görüşün kaynaklarda karşılığını bulmak imkân dâhilinde olup atfedilen görüşün nisbeti sahîhtir.

c. Köle ve Câriyelerin Nikâhı

Köle ve câriyeler, evlilik akdini kurma hususunda, tek başına tasarruf hakkına sahip olmayıp efendilerinin izni ile evlilik akdi kurabilir.¹⁰⁹ Ancak, câriye ve kölenin nikâh akdine icbâr edilmesi hususunda Hanefî ve Şâfi'î âlimlerinin farklı yaklaşımları söz konusudur.

1. Cârîyenin nikâh akdine mutlak suretle icbâr edilmesine yönelik oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

لا يجوز أن يجبر أمته على نكاح أبرص أو مجذوم أو مجنون، و قال أبو حنيفة: يجوز

Şîrâzî'nin aktardığına göre bir câriye *baras* denilen deri hastalığı, cüzam ve akıl hastası olan biri ile evliliğe zorlanamaz iken Ebû Hanîfe'ye göre icbâr edilebilir.¹¹⁰

Şâfi'îler; akıl hastalığı, cüzam ve deri hastalıklarının cinsel fayda sağlamaya engel teşkil edeceğinden cârîyenin bu tür hastalıklara sahip kişilerle nikâhlanmasının câiz olmadığı görüşündedirler. Nitekim Şâfi'î mezhebi mezkûr hastalıkların tesbîti halinde hür kadına muhayyerlik hakkı tanımaktadır.¹¹¹

Hanefîlere göre zikredilen rahatsızlıklar hür kadında bulunması halinde dahi nikâha mani sayılmamış ve kocasına kadını reddetme hakkı verilmemiştir.¹¹² Temel olarak cârîyenin nikâha icbârı câiz olup sahibi açısından bu tasarruf bey' ve icâre akdinden farksız bir muamele kabilindedir. Cârîyenin nikâhı da kendisine sahip olan efendinin tasarrufundadır. Bedelin efendiye ödenmesi, nafaka sorumluluğunun

¹⁰⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 249; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 129.

¹¹⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 145.

¹¹¹ Nevevî, *el-Minhâc*, 454-455.

¹¹² Serahsî, *el-Mebsût*, V, 150.

düşmesi de efendinin câriye üzerinde hakkı ile ilgilidir.¹¹³ Nikâha mâni olmayan hastalıkların bu icbâr yetkisini delmesi mevzu bahis edilmemiştir.

Mesele Hanefî kaynaklarda cüzam, baras ve akıl hastalığı kaydıyla değil, mutlak olarak yer almaktadır. Sadece, şirket-ortaklık gibi bir akde konu olması sebebiyle üçüncü şahısların hakkının devreye gireceği durumlarda evlendirilmesi câiz görülmemiştir.¹¹⁴ Şîrâzî, Şâfi'î mezhebince muhayyerlik sebebi sayılan meselelerin de mutlak ifade altında değerlendirildiğini vurgulamak için böyle bir başlık seçmiş olmalıdır.

Câriyenin evliliğe icbârı hususunda Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olacağı söylenebilir.

2. Kölenin nikâha icbârı hususunda oluşan ihtilâfa Şîrâzî eserinde şu şekilde yer vermektedir:

لا يجوز للسيد إجبار عبده على النكاح في أحد القولين، و قال أبو حنيفة في إحدى الروايتين: يجوز

Şâfi'î mezhebinde iki kavilden birine göre kölenin nikâh akdine icbâr edilmesi câiz değil iken, Ebû Hanîfe'den gelen iki rivayetten birine göre câizdir.¹¹⁵

Şîrâzî'nin aktardığı bilgilere göre, köleyi evlenmeye icbâr etmenin câiz olmayışı, evliliğin köle üzerine nafaka ve mehir sorumluluğu yükleyeceği, köle ile câriyenin farklı olduğu ve kişinin kölenin şahsı üzerinde -talâk, nikâh ikrarına zorlama gibi hususlarda- hakkı olmadığı yönünde açıklamalar ile gerekçelendirilmektir. Ayrıca, mükâteb (sözleşmeli) kölenin bazı hususlarda efendinin tasarrufuna bağlı olmadan hareket edebilmesi, kölenin nikâh akdine icbâr edilmesinin câiz olmadığına delil sayılmıştır.¹¹⁶

¹¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 178; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 129.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâi*, III, 366.

¹¹⁵ Şîrâzî, *en-Nüket*, 147.

¹¹⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, 147. Buluğa ermiş köle ile küçük köle arasında hüküm farklılığı için bk: Nevevî, *el-Minhâc*, 449; Maverdi, *Hâvi'l-Kebîr*, IX, 74; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 172.

Hanefîlere göre kişi câriyesini nikâha zorlama hakkına sahip olduğu gibi, kölesini de zorlama hakkına sahiptir. Efendi köleyi evlendirmekle sadece gücü yetmediği bir konuda akit yapmış olur. Köle mutlak olarak efendinin mülkü olduğundan Şâfi'îler tarafından öne sürülen sebepler bu hakkın izalesini gerektirmez.¹¹⁷

Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen görüşe diğer görüşe göre kölenin rızası olmadığı müddetçe evliliğe icbâr edilmesi sahîh değilken İmameyne göre câizdir.¹¹⁸ Ebû Hanîfe'ye göre, nikâhın insana ait vasıflardan olması, mevlânın ise köleye sadece maliyet açısından sahip olması mevlâyaya evlendirme yetkisi vermez. Ancak, câriye söz konusu olduğunda bu durum farklılık arzeder. Çünkü mevlânın câriyesi üzerinde hem mülkiyet hakkı hem de istimtâ' hakkı vardır.¹¹⁹

en- Nüket'te her iki mezhep açısından öne sürülen "iki rivayetten biri" ifadesi ile kaynaklarda yaygın olarak zikredilen görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca Hanefî kaynaklarından Ebû Hanîfe'ye ilgili görüşün nisbetinin isabetli olduğu sonucuna ulaşmamız mümkündür.

B. Evlenme Engelleri

Evlenme engelleri müebbed (sürekli) ve muvakkat (geçici) olmak üzere iki şekilde değerlendirilir. Sürekli evlenme engelinin herhangi bir şekilde izale edilmesi mümkün değil iken, geçici evlenme engelinde ise, arız olan durumun ortadan kalkması ile evlilik akdi kurulabilir.¹²⁰

¹¹⁷ Şeybânî, *el-Hücce*, III, 98; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 178; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 250; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 129; Zeylaî, *Tebyînü'l- hakâyık*, II, 164.

¹¹⁸ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 423

¹¹⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 250.

¹²⁰ Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahval-i Şahsiyye*, 44.

1. Sürekli Evlenme Engelleri

Sürekli evlenme engeli başlığında kan, sıhriyyet ve süt hısımlığı gibi konular yer almaktadır. *en-Nüket*'te sıhriyyet temelli evlilik engelleriyle ilgili meseleler zikredilmektedir.

a. "Nikâh" kelimesine verilen manaya bağlı olarak Hanefî ve Şâfi'î ulema arasında meydana gelen ihtilâfa *en-Nüket*'te şu şekilde yer verilmiştir:

الزنا لا يوجب تحريم المصاهرة، و قال أبو حنيفة: يوجب

Şîrâzî'nin aktardığına göre zinâ, hısımlıktan doğan evlenme engeli oluşturmazken, Ebû Hanîfe'ye göre oluşturur.¹²¹

Şâfi'îlerin şer'î ve luğavî mana teâruz ettiğiinde şer'î manayı tercih etmesine rağmen Hanefiler luğavî manayı tercih etmektedir.¹²² Bu bağlamda, iki mezhep arasındaki ihtilâfın temelinde "nikâh" lafzının hamledildiği mana yatmaktadır.

Şâfi'î mezhebi, nikâh kelimesine "akit" manasına hamletmiş, bunun neticesinde sıhriyyetin ancak nikâh ve milk-i yemîn yoluyla gerçekleşecek cinsel ilişki yoluyla olduğu hükmüne ulaşmaktadırlar. Dolayısıyla zinâ, neseb ve iddet sonucu oluşturmamaktadır.¹²³

Ayrıca Şâfi'î uleması, ayetlerdeki nikâh kelimesine verilen "akid" anlamını "لا يحرم الحرام الحلال" "Haram, helal olanı haram kılmaz"¹²⁴ hadis rivayeti ile desteklemekte, gayrı meşru ilişki sonucunda herhangi bir sıhriyyet ilişkisi oluşturmayacağı, doğan çocuğun nesebinin sâbit olmadığı hükmünü serdetmektedir.¹²⁵

¹²¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 155.

¹²² Zencânî, *Tahrîcû'l-furû' ale'l-usûl*, 272.

¹²³ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 25; Müzenî, *Muhtasâr*, s. 169; Maverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, IX, 46; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 42; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 175.

¹²⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 198; İbn Mâce, *Nikâh*, 63.

¹²⁵ Şâfi'î, V, *el-Ümm*, 25.

Hanefî âlimleri, ayetlerde ve hadislerde geçen nikâh kelimesini “vat”: cinsel ilişki” anlamında hakikat, “akid” anlamında mecâz olarak ele almalarına karşın Şâfi’îler, “akid” manasını merkeze almışlardır.¹²⁶ Buna bağlı olarak “...başka bir koca ile evlenmedikçe(zifaf) ona helâl olmaz.” mealindeki “حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ”¹²⁷ ayetiyle, “الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً”¹²⁸ mealindeki ayette nikâh kelimesine Hanefîler, “vat”: cinsel ilişki” anlamı vermektedirler.¹²⁹

“Nikah” kelimesinin hem “akit” hem de “vat” manasına gelmesi sebebiyle Hanefîler mutlak anlamda “vat” manasına hamletmeyi daha ihtiyatlı bulmuşlardır.¹³⁰ Bu sebeple Hanefîler, cinsel ilişki ile hurmet-i musaharenin olduğu gibi şehvetle öpme ve dokunmak gibi temaslar ile de aynı sonucun oluşacağını ikrar etmektedirler. Bu işlemin meşru (nikâhı altındaki eşi ya da mülkiyetinde bulunan câriyeye) ya da meşru olmayan (zinâ) yol ile olması hükmü değiştirmemektedir.¹³¹

Buna göre kişinin zina yaptığı kadının annesi ve kızı, o adama haramdır. Erkeğin babası ve oğlu kadına haramdır.¹³²

Allah Teâlâ’nin evlenilmesi yasak olan kişileri serdettiği ayet-i kerime, nikâh (Hanefîlere göre ilişki) sonrası kimlerle evlilik engeli oluştuğunu ifade etme açısından önemli delillerden biridir:

“ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ”¹³³ *..karılarınızın anneleri, kendileriyle zifâfa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız...(haram kılındı).*¹³³ Burada vechü’l-istidlal, ayette yer alan “...zifâfa

¹²⁶ İbn Âbidîn, *Reddü’l- muhtâr*, V, 252.

¹²⁷ Nisâ, 4/6.

¹²⁸ Nur, 24/3.

¹²⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4450; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 357-358.

¹³⁰ Kâsânî, *Bedâi’*, III, 426.

¹³¹ Şeybânî, *el-Hüccce*, III, 227; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 387; Kâsânî, *Bedâi’*, III, 423; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 103; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 227; Meydânî, *el-Lübab*, IV, 12.

¹³² Şeybânî, *el-Hüccce*, III, 369; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 382; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 227; İbn Âbidîn, *Reddü’l- muhtâr*, V, 252-310-323.

¹³³ Nisa, 4/23.

girdiğiniz karılarınızdan...” ibaresinin herhangi bir kayıt olmaksızın mutlak zikredilmesidir.

Ayrıca konuya delil teşkil etmesi açısından, *وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ* “babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin”¹³⁴ ayeti zikredilmektedir. Bu ayette “nikah” kelimesine mutlak olarak “vat” manasına hamleden Hanefilerce babanın zinâ ettiği kadın, oğluna haram olmaktadır.¹³⁵

Tüm bu verilerden yola çıkarak zinânın sıhriyyet oluşturmasının bir neticesi olarak Hanefî mezhebinde zinâ ve zinâ kapsamına giren fiilerin işlenmesi halinde kadının usûl ve furû’unun erkeğe, erkeğin usûl ve furû’unun kadına haram olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.¹³⁶

Verilen bilgiler akabinde Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğu söylenebilir.

b. Hanefî mezhebinde cinsel ilişkinin hurmet-i musâhara oluşturması hükmünün bir neticesi olarak, cinsel ilişki kapsamına dâhil edilecek (öpme, dokunma, cinsel uzva bakma gibi) bazı münasebetler gündeme gelmektedir. Bunlardan cinsel uzva şehvetle bakmanın evlilik engeli oluşturmasıyla ilgili ihtilâfa Şîrâzî eserinde şu şekilde yer vermektedir:

النظر الى الفرج لا يوجب تحريم المصاهرة، وقال أبو حنيفة: إذا كان بشهوة أوجب

Şîrâzî’nin aktardığına göre Şâfi’î mezhebi, kadının cinsel uzvuna şehvetle bakmanın (kadının usûlu ve furû’nun adama, adamın usûl ve furû’unun kadına haram olacak şekilde) bir evlilik engeli oluşturmadığı kanaatinde iken, Ebû Hanîfe’ye göre hurmet-i musâhara oluşturmaktadır.¹³⁷

¹³⁴ Nisa, 4/22. Aynı ayet Hanefilerin nikâh kelimesine, “ilişki” anlamı vermelerinde delil olarak kullanılmaktadır.

¹³⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 103; İbn Âbidîn, *Reddü’l- muhtâr*, II, 252.

¹³⁶ Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahval-i Şahsiyye*, 47-48.

¹³⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 154.

Şâfi'iler, kadının cinsel organına bakmanın, kadınla tenlerinin temas etmemesinden hareketle, “düşünme” gibi sayılması gerektiğini söylemektedirler. Temastan azâde düşünme eylemi sıhriyyet oluşturmadığına göre bakmak da oluşturmamalıdır.¹³⁸

Ebû Hanîfe ise, şehvetle bakılması halinde, istihsânen sıhriyyetin sâbit olduğu görüşünü taşımaktadır. Burada kıyası terk etmesinin sebebi İbrahim en-Nehâî'den (ö. 96/714) rivayet ettiği **إِذَا قَبَلَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ مِنْ شَهْوَةٍ، أَوْ مَسَّهَا، أَوْ نَظَرَ إِلَى فَرْجِهَا لَمْ تَحِلَّ لِأَبِيهِ، وَلَا لِابْنِهِ** “Eğer adam bir kadını şehvetle öper, dokunur ya da cinsel organına bakarsa kadın o adamın babasına ve oğluna haram olur”¹³⁹ şeklindeki hükümdür.

Hanefilerin, mesele hakkında “şehvet” kaydı koyması dikkat çekicidir. Kadının cinsel organına şehvetle bakmanın bir nevi cinsel faydalanma olduğu, şehvetle bakılmadığında ise hurmet oluşturmadığı kanaati hâkimdir.¹⁴⁰ Cinsel organa bakmak ile diğer organlara bakmak ayrı mütalâa edilmiştir. Nitekim kaynaklar, erkeğin şehvet hissetmesinin ölçüsünü ve cinsel organa bakmanın detayları hakkında bilgiler vermektedir.¹⁴¹

Konuyla ilgili Ebû Hanîfe'ye atfedilen, cinsel uzva şehvetle bakma ile hurmet oluşması şeklinde görüşün nisbeti isabetli bulunmaktadır.

c. Sıhriyyet oluşturan fiillerle ilgili bir diğer ihtilâf *en-Nüket*' te şu şekilde yer almaktadır:

إِذَا قَبِلَ أُمَّتَهُ بِشَهْوَةٍ لَمْ تَحْرَمِ أُمَّهَا وَابْنَتَهَا فِي أَحَدِ الْقَوْلَيْنِ، وَ قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: تَحْرَمُ

¹³⁸ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 167; Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 154.

¹³⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 278.

¹⁴⁰ Kâsânî, *Bedâi'*, III, 423; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 227; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 103; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 12.

¹⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 389; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 103; İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 310.

Şîrâzî'nin aktardığına göre, bir kişinin câriyesini şehvetle öpmesi halinde Şâfi'îlerden gelen iki kavilden birine göre, câriyenin anne ve kızı adama haram olmazken, Ebû Hanîfe'ye göre haram olmaktadır.¹⁴²

Kişinin câriyesini şehvet ile öpmesi halinde Şâfi'îlerce sıhriyyet haramlığı oluşmadığı, öpmenin gusül gibi cinsel ilişkinin sonuçlarını doğurmadığı, hükmen düşünme ve yüze şehvetle bakma gibi olduğu fikrinden yola çıkarak, câriyenin annesinin ve kızının haram olacağını benimsenmiştir.¹⁴³

Öncelikle evlenilen kadının annesinin ve kızının haram olması ile ilgili olarak “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ... وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِكُمْ” “Eşlerinizin anneleri ve ilişkide bulduysanız kızları... size haram kılındı”¹⁴⁴ ayetinin Hanefiler için delil teşkil ettiği söylenmelidir. “Nikah” kelimesine “vat” manası veren Hanefiler, istimta‘ manası ifade eden “şehvetle öpme” fiilinin sıhriyyet oluştuğunu kaydederler. Dolayısıyla tıpkı hür kadınla ilişkiye girilmesi halinde, kadının annesi ve kızının haram olması gibi câriyenin de anne ve kızının haram olacağı sonucuna ulaşmışlardır.¹⁴⁵

Hanefilerce buradaki ilişkinin akit ve milk-i yemin yetkisi ile câriye üzerinde terettüp etmesi ile akit dışı zinâ şeklinde cereyân etmesinde bir fark görünmemektedir. Câriye hakkında mevlâsının sahip olduğu istimta‘ hakkı, hukukî olarak hürde oluşan hısımlığı meydana getirme noktasında aynı etkiye sahiptir.¹⁴⁶

Bu veriler akabinde Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetin sahîh olduğu söylenebilir.

d. İki kız kardeşin tek nikâh altında cem‘ edilmesi, nasslarla nehyedilmiş bir meseledir. Mezkûr nehyin bazı fer‘î meseleler üzerindeki yansımaları ifade eden hükümler söz konusudur. Şîrâzî, kişinin, câriyesi ile ilişkiye girdikten sonra câriyenin

¹⁴² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 154.

¹⁴³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 154.

¹⁴⁴ Nisâ, 4/23.

¹⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 377.

¹⁴⁶ Kâsânî, *Bedâi‘*, III, 423; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 226; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 99.

kız kardeşiyle evlenmesi şeklinde tasavvur edilecek durumdaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

إذا وطء أمته ثم تزوج أختها حرمت الأمة و حلت له المنكوحه، و قال أبو حنيفة: لا يحل له

حتى تحرم الأمة

Şâfi'îlere göre, câriye haram olup evlilik akdi icrâ edilen kız kardeşin helal olduğu bilgisine yer verirken, Ebû Hanîfe'ye göre câriyesi haram olana kadar, nikâhlanan kız kardeşin helal olmadığını aktarır.¹⁴⁷

Şîrâzî, "...iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz...(haram kalandı)"¹⁴⁸ mealindeki "وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ" ayetinden mülhem iki kız kardeşi birleştirmeme kaidesinden yola çıkarak nikâh akdi icrâ edildiğinde akdin geçerli olacağını ancak câriye ile ilişkinin bundan sonra helal olmayacağı bilgisini aktarır.¹⁴⁹

Ebû Hanîfe, bir kardeşin cariye, bir kardeşin ise mankuhe olacağı mezkur durumun "kardeşler arasını cem'etme" hükmünde olacağından caiz görmemiştir. Bu sebeple Hanefî kaynaklarında, câriyenin kardeşi ile ilişkiye girilmesi nehyedilmiştir.¹⁵⁰ Cem' yasağı dikkate alındığında hür ile köle arasında fark olmadığından ilişkiye girilen câriyenin sahibine haram olması şartıyla diğer kardeşe ilişkinin ya da nikâhın sahîh olacağı beyân edilmiştir.¹⁵¹

Câriyenin erkeğe haram olması; satılması, azad edilmesi, evlendirilmesi¹⁵² veya hibe ve sadaka olarak¹⁵³ verilmesi ile sağlanabilir.

¹⁴⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 154.

¹⁴⁸ Nisa, 4/23.

¹⁴⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 154.

¹⁵⁰ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 429; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 376-377; İbn-i Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 233.

¹⁵¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4447; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 443.

¹⁵² Şeybânî, *el-Hücce*, III, 380; Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 429; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 226; Mevslî, *el-İhtiyâr*, II, 100-101; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 10-11.

¹⁵³ Kâsânî, *Bedâi'*, III, 441.

Bu bilgiler ışığında *en-Nüket*'te Ebû Hanîfe'ye atfedilen ilgili meselenin nisbeti sahîh bulunmuştur.

e. Sıhriyyet meselesinde ulema tarafında hakkında ihtilâf edilen fer'î hususlardan bir diğeri *en-Nüket* 'te şu ifadelerle yer almaktadır:

إذا زنا بامرأة فأتت بنت لم تحرم على الزانى، و إذا ملكها لم يعتق عليه،

و قال أبو حنيفة: تحرم عليه، و تعتق عليه

Şîrâzî'nin naklettiği meseleye göre, bir adam bir kadınla zina etse ve kadın bu zinadan sonra bir kız doğursa, bu zina sonucu doğan kız, zinakâr adama haram olmaz. Adam bu doğan kızını cariye olarak mülkiyetine alsa, çocuk kendiliğinden azad olmaz. Şîrâzî'nin nakline göre Ebû Hanîfe ise, bu doğan kızın adama haram olacağını ve adamın bu kızını cariye olarak alması durumunda kızın kendiliğinden azad olacağını söylemiştir.¹⁵⁴

“*Analarınız ve kızlarınız size haram kılındı.*” mealindeki “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ”¹⁵⁵ Ayetindeki “أم” ve “بنت” kelimeleri umumu'-müşterek olarak istidlal edilir. Kişinin “binti-kızı” bütün fûruunu kapsamakta olup kızın zina ya da nikâh sonucu olması durumu değiştirmez.¹⁵⁶

Hanefilere göre, vat' çocuğun var oluş sebebidir.¹⁵⁷ Çocuk ile ebeveyni arasındaki cüz'iyet ilişkisi sebebiyle kişinin cüz'ü ile cinsel istifadesi haram kılınmıştır.¹⁵⁸

Bu bilgilere göre Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbeti sahîhtir.

¹⁵⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 156.

¹⁵⁵ Nisâ, 4/23.

¹⁵⁶ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, III, 99; İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, III, 29.

¹⁵⁷ Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâik*, II, 106.

¹⁵⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 104.

2. Geçici Evlenme Engelleri

Geçici evlenme engeli başlığı altında din farkı, iki mahrem kadının bir nikâh altında cem edilmesi, kadının beklediği iddete bağlı evlenme engeli, kocanın dört eş ile evli olması, hür ile evli olan birinin cariye ile evliliği gibi meseleler ele alınmaktadır.

a. Din Farklı

İslam aile hukukunda, bir Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınlarla yapacağı evlilik sözleşmesi, “...mü’min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zinâ etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir”¹⁵⁹ ayeti ile sâbittir. Abdullah b. Ömer’in, “وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ”¹⁶⁰ ayetindeki “müşrik kadınlar” ifadesindenki kasdın “ehl-i kitaptan olan putperest kadınlar” olduğu yönündeki görüşü, ehl-i kitap ile yapılacak nikâh akdinin -müşrik olmaması gibi- bazı kayıtlarla câiz oluşunu destekler niteliktedir. Ancak semavî dinlere mensup olmayan Mecûsî, putperest gibi kadınlarla yapılacak akit ve akdin devamı câiz görülmemiş, eşlerden birinin veya ikisinin din değiştirmesi halinde ise, nikâhlarının sıhhati gündeme gelmiştir.¹⁶¹

a. Din farkına bağlı olarak *en-Nüket*’ te yer olan ihtilâflardan ilki şu şekildedir:

إذا إرتد الزوجان قبل الدخول بطل النكاح، و قال أبو حنيفة: لا يبطل

¹⁵⁹ Maide, 5/5.

¹⁶⁰ Bakara, 2/221.

¹⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 393-394.

Şîrâzî, Şâfi'î mezhebinde eşlerin cinsel temastan önce birlikte irtidad etmeleri halinde nikâhın iptal olmasına karşın Ebû Hanîfe'ye göre nikâhın devam ettiğini aktarmaktadır¹⁶².

Şâfi'î mezhebi meselede eşlerin cinsel temasını dikkate almaktadır. Çünkü duhûl ile evlilik kuvvetlenmiş ve sâbitlenmiş olur. Ayrılık durumu zorlaşır. Zifâftan önce eşlerin birlikte irtidad etmeleri halinde, tıpkı birinin irtidad etmesi durumunda olduğu gibi nikâhları bâtil olur.¹⁶³

Ebû Hanîfe, zifâf kaydı olmaksızın eşlerin birlikte irtidad etmeleri halinde nikâhlarının -istihsânen- devam edeceği görüşündedir. Kıyasa göre araları ayrılır ki Züfer (ö. 158/775) bu görüştedir.¹⁶⁴

Hiz. Ebû Bekr'in (ö. 13/634) hilâfeti döneminde irtidad eden Hanîfe oğullarının nikâhının devam etmesi ve Hiz. Ebû Bekr'in mürtedlerin nikâhı konusunda herhangi bir işlem yapmaması Hanefilerce konuya temel teşkil etmiştir.¹⁶⁵

Hanefilerde eşlerin riddetinde –duhûl- kaydı ayrılığa mani olacak bir vasıftan ziyâde mehir hakkının tahakkuku için önem arz etmektedir. Nitekim riddet duhûlden sonra ise kadın mehir almaya hak kazanır.¹⁶⁶

Ebû Hanîfe'ye ait olarak yer verilen görüşün nisbeti isabetli bulunmuştur.

b. Din ayrılığı konusunda husûle gelen fer'î meselelerden bir diğerine şu şekilde yer verilmiştir:

إذا إرتد أحدهما بعد الدخول وقعت الفرقة على انقضاء العدة، و قال أبو حنيفة: يقع في الحال

¹⁶² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 165.

¹⁶³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 165; *el-Mühezzeb*, II, 54; Nevevî, *el-Minhâc*, 452.

¹⁶⁴ Tahâvî, *Muhtasâr*, I, 435; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4551; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 77; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 620; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 225; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 134.

¹⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 77; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 620; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 225; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 134.

¹⁶⁶ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 435.

Şîrâzî'nin aktardığı bilgilere göre, duhûlden sonra eşlerden birinin irtidâd etmesi halinde Şâfi'î mezhebine göre ayrılık, iddet bitimi ile gerçekleşirken Ebû Hanîfe'ye göre hemen vâki olmaktadır.¹⁶⁷

Şâfi'îlere göre, Müslüman biri dinden çıktığından aralarındaki din farkının ayrılık oluşturması için cinsel temasın gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılır. Eğer temas gerçekleşmemişse, “ihtilâfu'd-dîn” prensibince ayrılık hemen vâkî olur. Ancak zifaf gerçekleşmişse ayrılık iddet bitiminde (üç tuhur dönemi sonunda) gerçekleşir.¹⁶⁸

İki eşin birlikte irtidâd etmesi halinde Hanefilerin görüşlerini açıklarken, nikâhlı eşler arasında duhûl kaydının önem arzetmediğini beyân etmiştik. Bu sebeple Müslüman bir kişi, dinden çıktığı zaman ayrılık vâkî olur. Karısının Müslüman veya ehl-i kitap olması, zifâfın gerçekleşip gerçekleşmemesi fark etmez.¹⁶⁹

Serahsî'den (ö. 483/1090) nakille, konuya tamamlayıcı olması açısından “ihtilâfu'd-dîn/ eşlerin farklı dinlere sahip olması” prensibinin Hanefî mezhebinde salt olarak nikâha mani olmadığını söylenebilir. Nitekim ehl-i kitap bir kadın ile evlenen Müslüman adamın dininin farklı olduğu ve nikâhlarının câiz olduğu bilinmektedir. Nikâha mani olan durum, “dinden çıkma” durumudur. Bu bağlamda eşlerden biri Müslüman olduğu takdirde aralarının ayrılması ancak, diğer eşe İslam teklif edilmesi ve reddetmesinin akabinde hâkim kararı ile vâkî olur.¹⁷⁰

Bu veriler ışığında eşlerden birinin irtidâd etmesi durumunda ayrılığın iddetsiz vâkî olacağına yönelik Ebû Hanîfe'den nakledilen görüşün nisbetinin sahîh olduğu görülmektedir.

¹⁶⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 165.

¹⁶⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 52.

¹⁶⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4547; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 77; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 620; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 255; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 134.

¹⁷⁰ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, 179; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 72-77; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, II, 332; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 47-48.

c. İslam dini dışında bir dinden başka bir dine geçişin irtidad sayılması hususunda oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir.

إذا انتقل الكافر من كفر الى كفر لم يقر عليه في أحد القولين ، و قال أبو حنيفة: يقر

en-Nüket'te yer verilen meseleye göre, bir kişinin İslam dini dışında bir dinden başka bir dine geçmesi halinde Şâfi'î mezhebine göre nikâh iptal olurken, Ebû Hanîfe'ye göre nikâh akdi geçerliliğini korumaya devam etmektedir.¹⁷¹

Şâfi'î fakihleri, “وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ”¹⁷² “Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır” mealindeki ayetten ve “من بدل دينه فاقتلوا” “Kim dinini değiştirirse, onu öldürünüz” hadisinin umûmundan hareketle irtidad eden kişinin nikâhının devam etmeyeceği sonucuna ulaşmaktadırlar.¹⁷³

Ayrıca *en-Nüket*'te, İslam dininden olmayan birinin başka bir dine geçmesi durumunda, bir Müslümanın irtidad etmesine kıyas ederek kendi haline bırakılmayacağı ve bunlara mürted hükümleri uygulanacağı bilgisi yer almaktadır.¹⁷⁴

Hanefiler bu hususta “küfür tek millettir” prensibine göre hareket etmiş, bir zimmî dinini değiştirerek başka bir dine girerse, kendi haline bırakılır, demişlerdir. Buna göre Hristiyan bir erkek Hristiyan bir kadınla evlense, sonra kadın Mecûsî olsa, nikâhları devam eder. Çünkü nikâh, aralarında evlilik sözleşmesi yapmadan önce kadın Mecûsî olması halinde de geçerli olacaktır. Kadın sonradan Mecûsî olduğunda da durum değişmeyeceği gibi Hristiyanın Yahudî olması durumu da bunun gibidir.¹⁷⁵

Kâfirin başka bir dine geçmesi ile kendi haline bırakılması hususunda Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁷¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 166.

¹⁷² Al-i İmran, 3/85.

¹⁷³ Nevevî, *el-Minhâc*, 452; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 54.

¹⁷⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 166.

¹⁷⁵ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, 431; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4557; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 75; el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, III, 145.

d. Gayr-ı Müslim birinin Müslüman olması halinde ayrılığın vâkî olma zamanı hakkında oluşan ihtilâfa Şîrâzî, eserinde şu şekilde yer vermektedir:

إذا أسلم أحد الوثنيين قبل الدخول وقعت الفرقة، و إن أسلم بعد الدخول وقعت الفرقة على انقضاء العدة ، و قال أبو حنيفة: إن كان في دار الإسلام وقعت الفرقة على عرض الحاكم الإسلام و الإباء، و إن كان في دار الحرب وقعت الفرقة على ثلاث حيض

Yukarıdaki metne göre, Şâfi'î mezhebine göre, iki Mecûsîden birinin İslam dinine girmesi halinde duhûl haline bakılır. Duhûlden önce ise, aylık hemen vâkî olur. Duhûlden sonra ise iddet bitiminde ayrılık gerçekleşir.

Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen görüşe göre, iki Mecûsîden biri dârulislamda¹⁷⁶ Müslüman olursa, hâkime arzedilir. Hâkim ona İslâm'ı teklif eder. Karşı taraf reddederse ayrılık hemen gerçekleşir. Ancak dârulharbte¹⁷⁷ Müslüman olması halinde, üç hayız döneminden sonra ayrılık gerçekleşir.¹⁷⁸

Şâfi'îlere göre, eşlerden birinin Müslüman olması halinde ayrılığın vâkî olması için dikkate aldıkları husus, zifâfın gerçekleşmiş olmasıdır. Zifâf ile nikâh kuvvet kazanmaktadır. Buna göre eşlerin İslam memleketlerinde olmakla, dâru'l harbte olmasının meseleye dönük bir önemi yoktur. Eşlerden biri zifâftan önce Müslüman olduysa, ayrılık hemen vâkî olur, zifâftan sonra ise, üç temizlik döneminden sonra gerçekleşir, denilmiştir.¹⁷⁹

Hanefîlere göre, eşlerin ehl-i kitap olması ya da zifâftan önce veya sonra Müslüman olması hükmü değiştirici nitelikte değildir. Ancak İslam memleketinde ise, kadın iddet beklemeden hâkime başvurur, gayr-ı müslim tarafa İslam teklif edilir, reddetmesi halinde hâkim tarafından nikâh sona erdirilir. Ebû Hanîfe'ye göre

¹⁷⁶ Dârü'l-İslam: Müslüman bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar için kullanılan fıkıh terimidir.

¹⁷⁷ Dârü'l-harb: Müslüman olmayan bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar için kullanılan fıkıh terimidir.

¹⁷⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 166.

¹⁷⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, s. 166-167; *el-Mühezzeb*, II, 52; Nevevî, *el-Minhâc*, 452.

İslam memleketinde ise, kadının iddet beklemesine gerek yoktur. İmameyn bu hususta Şâfi'îler ile aynı görüşü paylaşmaktadır.¹⁸⁰

Dâru'l-harbte olmaları halinde ise, İslam hükmünde olmaması ve teklifin yetkili makamlarca ifâ edilememesi sebebiyle ayrılık hemen gerçekleşmez, üç hayız döneminin geçmesi icâb eder.¹⁸¹

Konuyla ilgili Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin sahîh olduğu görülmektedir.

e. Önceki meselelerde zikredildiği üzere iki putperestten biri Müslüman olursa, zifâf olup olmamasına bakmaksızın İslam memleketinde ise, Ebû Hanîfe' ye göre ayrılık hemen vâkî olur, dâru'l-harbte ise, iddet bitiminde ayrılık gerçekleşir. Oluşan bu ayrılığın vasfı hakkında meydana gelen ihtilâfa *en-Nüket*'te şu şekilde yer verilmiştir:

الفرقة الواقعة بالتبديل فسخ ، و قال أبو حنيفة: إن أبي الزوج فهو طلاق

Şîrâzî, İslam'a giren kadının kocasından ayrılmasının Şâfi'îlere göre “fesh” hükmünde olduğunu,¹⁸² Ebû Hanîfe'ye göre ise, erkeğin İslam'dan yüz çevirmesi sebebiyle talâk hükmünde olacağını aktarmaktadır.¹⁸³

Ebû Hanîfe'nin, yaşanan ayrılığı hukukî olarak, “talâk” şeklinde nitelendirmesinin sebebi, erkeğin Müslümanlığı seçmediği takdirde eşinden ayrılacağı sonucunu bilmesidir. Erkek, bu sonucu iradesi ile tercih etmektedir ki bu da Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed tarafından talâk olarak değerlendirilmiştir. Erkeğin reddi ile olursa “talâk”, kadının reddi ile olursa “fesh” denilir. Çünkü

¹⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 87; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 255.

¹⁸¹ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 433; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 87-88; Kâsânî, *Bedâi*, III, 621; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 254-255; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 134-135.

¹⁸² Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 44; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 52.

¹⁸³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 167.

kadınların talâk yetkisi yoktur. Kadın sebebiyle gerçekleşen ayrılıklarda “fesh” hükümleri geçerlidir.¹⁸⁴

Talâk ve fesh tanımlamaları, ayrılan eşlerin tekrar bir araya gelme ihtimallerine binâen önem arzeder. Müslüman olan kadının kocası İslam’a girmeyi kabul etmediğinde aralarında oluşan ayrılığa “talâk” denilirse, hüküm talâk hükümlerince icrâ edilecek, talak hakkı eksilecektir. “Fesh” denmesi halinde ise talâk gerçekleşmemiş olup, üç talak hakkını eksiltmeyecektir.¹⁸⁵

Sonuç itibariyle *en-Nüket*’te Ebû Hanîfe’ye yapılan nisbetin isabetli olduğu söylenebilir.

f. Harbî bir kadının, duhûlden sonra dârüislama hicret etmesi halinde, ayrılığın duhûl veya ülke ayrılığı (ihtilâfü’-d-dareyn) sebeplerinden hangisine göre gerçekleşeceği ile alakalı oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

إذا هاجرت الحربية بعد الدخول وقعت الفرقة على العدة، و قال أبو حنيفة: تقع الفرقة

باختلاف الدارين

Şîrâzî, harbî bir kadının İslam ülkesine hicret etmesi halinde, Şâfi‘î mezhebinin “zifâfi” esas aldığını ve ayrılığın iddetten sonra vâkî olacağını söylerken, Ebû Hanîfe’nin ise, “ülke farklılığı” ilkesini esas alarak evlilik bağının derhal çözümlenmesine yönelik görüşünü zikretmiştir.¹⁸⁶

Harbî bir kadın, İslam memleketine hicret ederse, aralarında Hanefî ve Şâfi‘îlerce ittifakla ayrılık meydana gelir. Ancak nikâh akdinin ne zaman sonlanacağı

¹⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 73; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4555; Kâsânî, *Bedâi*, III, 618; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 45; İbn Âbidîn, *Reddû’l- muhtâr*, V, 393; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 63. el-Buhârî, III, 145; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 132-133.

¹⁸⁵ Fesh ve talâk evliliği sonlandıran ayrılık çeşitlerinden olup farklı hukukî sonuçlar terettüp ettirirler. Talâkta ric‘î ve bâin olmak üzere iki çeşit ayrılık vâkî olurken, fesihte ayrılık derhal gerçekleşir. Ayrıca, talâkta, bir boşama hakkı giderken fesihte talâk sayıları eksilmez. Ayrıntılar için bk: Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahval-i Şahsiyye*, 231.

¹⁸⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 167.

üzerinde ihtilâf söz konusudur. Hanefiler, nikâhı sonlandırmanın, ülkeler ayrılığı sebebiyle olduğunu iddia ederler.¹⁸⁷ Şâfi'îler ise, ülkeler ayrılığının temelde nikâhı mani olmadığını ancak mezkûr ayrılığı kadının kocasından kurtulma isteğine bağlamaktadır.¹⁸⁸

Hanefî mezhebinin ilk dönem âlimleri ise, bu hususta, **"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ** " **“Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin”**¹⁸⁹ ayetinde kocadan kurtulma gibi bir kayıt olmadığından hareketle, kocadan kurtulma ifadesinin nassa ziyade mahiyeti taşıdığından hatalı olduğu görüşündedirler. Ayrıca ayetin devamında yer alan **“وَلَا تُمَسِّكُوا بِعَصَمِ الْكُوفِرِ”** **“Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın”**¹⁹⁰ ibaresine **“darü'l-harbte bıraktığınız kadınları eşlerini saymayınız”** şeklinde anlam vermekte ve ülke ayrılığı vâkî olunca ayrılığın derhal olacağı şeklinde istinbât etmektedirler.¹⁹¹

Verilen bilgiler ışığında Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğu ve kaynaklarda yer aldığını söylemek mümkündür.

b. İddete Bağlı Evlilik Engeli

Eşlerin birbirine herhangi bir koşul olmaksızın veya ancak yeni bir akitle bir araya gelmelerine imkân veren talâk çeşitleri, kocadan sâdır olan talâk ifadelerine göre değişiklik göstermektedir.

Eşlerin birbirine koşulsuz geri dönmelerine imkân veren ric'î boşanmadan doğan iddet döneminde nikâh hükümleri devam etmektedir. Bu sebeple, karısı ric'î

¹⁸⁷ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4517; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 452; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 254; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 133; Meydânî, *el-Lübâb*, 65-66.

¹⁸⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 167.

¹⁸⁹ Mümtehine, 60/10.

¹⁹⁰ Mümtehine, 60/10.

¹⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 80.

talâk iddet bekleyen kocanın, dört eşi olması halinde başka biriyle daha evlenmesi ya da iddet bekleyen hanımının kız kardeşi ile nikâh akid kurması nehyedilmiştir.

Eşler arasındaki evlilik bağı tamamen koparan bâin talak iddetindeki zevceliğin vasfı hakkında ihtilâf edilmiştir.

1. Bâin talâk iddeti bekleyen bir hanımın hükmî zevce sayılmasına yönelik Hanefî ve Şâfi'î âlimleri arasındaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا أبان امرأته جاز له أن يتزوج بأختها و بأربع سواها، و قال أبو حنيفة: لا يجوز ما دامت في العدة

Şîrâzî'nin aktardığına göre eşini bâin talâkla boşayan birinin, bâin talâk iddeti bekleyen karısının kız kardeşiyle veya kadının dışında dördüncü bir kadınla evlenmesi Şâfi'îlere göre câiz iken, Ebû Hanîfe'ye göre iddet süresi boyunca câiz değildir.¹⁹²

Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen görüşün tahliline geçmeden önce; İslam hukukunda geçiçi evlilik engeli kapsamında değerlendirilen “kız kardeş ile evlilik” ve “dört eş ile evli olma” hakkında kısa bilgiler vermeyi meselenin anlaşılması açısından faydalı buluyoruz.

“وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ” “...iki kız kardeşi birden almak size haram kılındı”¹⁹³ ayeti ile kız kardeşleri tek nikâhta cem' etmek yasaklanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen "لا يحل لرجل يؤمن بالله واليوم الآخر أن يجمع ماءه في رحم اختين" "Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kimse için, suyunu(menisini) iki kız kardeşin rahminde toplaması helal olmaz"¹⁹⁴ rivayeti ile hem nikâhın hem de cinsel ilişkinin yasaklanması hükmü kuvvet kazanmıştır. Buna göre, bir Müslümanın iki kız kardeşi nikâhta toplaması halinde yapılan akid bâtıl olacaktır. Yine iki kız kardeşi toplamak, câriye mülkiyetiyle de olur ki, iki kız kardeş câriye olarak mülkiyetinde

¹⁹² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 152.

¹⁹³ Nisâ, 4/23.

¹⁹⁴ Benzer rivayetlerle bk. Müslim, Rada', 16; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6; *Muvatta'*, Nikâh, 3.

bulunsa hadise göre biri ile ilişkiye girmesi halinde diğeri ile giremeyecektir. Aksi takdirde cinsel ilişki ile onları bir araya toplamış olacaktır ki hem nikâh olarak hem de ilişki olarak cem' yasaklanmıştır.¹⁹⁵

Aynı meselenin tâlî konularından olmak üzere fıkıh eserlerinde iki kardeşin tek nikâhla evlenmesi halinde nikâhın iptali ya da iki kardeşten birinin önce diğerrinin sonra olmak suretiyle yapılan evliliklerde önce olanın tecvîz edilmesi gibi bir takım açıklamalara rastlamak mümkündür.¹⁹⁶

Müslüman erkeklerin evlenebileceği sınırı ifade eden **وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي** "Eğer, (velîsi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adâletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adâletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın..."¹⁹⁷ ayeti ile cahiliye döneminde yapılan çok sayıda evlilik en fazla dörde indirilmiştir.¹⁹⁸

Şâfi'î fakihleri, bâin talâk iddetinde hükmen zevciyyet bağının kalmadığı gerekçesinden hareket etmişlerdir. Buna binâen aralarını cem' etmenin nehyedildiği kız kardeşlerin birinden bâin talâk ile boşanan bir adam ile dördüncü eşinden nihâî şekilde boşanan adamın iddet içerisinde yapacağı nikâh Şâfi'îlere göre câizdir. Adam, bâin talâk ile boşandığı için aralarında hukukî olarak bir bağ kalmadığında eski eşinin kız kardeşi ile evlenebilir. Dördüncü eşini boşayan adama gelince; o da

¹⁹⁵ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 426; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 376-377; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 226; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 99; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 323. İbn Âbidîn'den konuyla ilgili câriyenin cima' olmaksızın bir kişinin elinde toplanabileceği ancak yasak olanın cima' etmek şeklinde birleştirme olduğuna dair detaylara ulaşılmaktadır.

¹⁹⁶ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 428.

¹⁹⁷ Nisa, 4/3.

¹⁹⁸ İlgili açıklamalar için bk: Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 376- 377- 378.

bâin talâk ile evliliği sonlandırması üzerine iddetin bitmesini beklemeye gerek yoktur, yeni bir evlilik yapması câizdir, denmiştir.¹⁹⁹

Ebû Hanîfe'ye göre ise, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin eserinde zikrettiği gibi eşini bâin talâk ile boşarsa iddet bitmeden kardeşi ile evlilik câiz değildir.

Hanefilere göre, ayette yer alan “وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ” ifadesiyle kastedilen, iki kardeşin arasını onlarla cinsel ilişkide bulunmak suretiyle birleştirmektir. Kişi iddeti bitmeden kardeşi ile evlendiğinde hadiste yer alan nehyi -kız kardeşlerin rahminde suyunu toplama- gerçekleştirmiş olacaktır.²⁰⁰

İddet, adamın nesebini tesbît vb. bazı meseleler açısından nikâhın devamı niteliğinde addedilmesi itibariyle nikâhtan sayılmaktadır. Bu sebeple erkeğin boşadığı karısının hamile olması ve iddet içerisinde kardeşi ile evlenmesi ile kardeşinin de hamile kalması durumunda kardeşlerin rahminde cem' nehyi vukû' bulacaktır.²⁰¹

Sonuç olarak, mezkûr hükmün Ebû Hanîfe'ye nisbetinin isabetli olduğunu söyleyebiliriz.²⁰²

2. *en-Nüket*'te, sahibinden ümmü veledin azad olmasından sonra kız kardeşi ile sahibinin evlenmesinin imkânı üzerinde cereyân eden ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا اعتق أم ولد جاز أن تتزوج بأختها في مدة الاستبراء، و قال أبو حنيفة: لا يجوز

Şîrâzî, ümmü veled olan câriyenin azad edilmesinden sonra Şâfi'lerce, adamın istibra dönemi²⁰³ beklemeden ümmü veledin kız kardeşi ile evlenmesine

¹⁹⁹ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 3-4; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 43; Nevevî, *el-Minhâc*, 450; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 182.

²⁰⁰ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 426; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 439; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 101.

²⁰¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 229.

²⁰² Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4431; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 390; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 229.

cevaz verdiklerini aktarır. Kız kardeşin adamın cariyesi olması durumunda da ilişkiye girmesi câiz görülmüştür. Buna mükabil Ebû Hanîfe tarafından tecvîz edilmediği nakledilmiştir.²⁰⁴

İslam hukukunda ümmü veledin diğer kölelere göre farklı bir hukukî durumu vardır. “Efendisinden çocuk doğurmuş câriye” anlamına gelen ümmü veledin, sahibi hayatta iken satılması ya da hibe edilmesi câiz değildir. Sahibi vefat edince ise herhangi bir muameleye gerek kalmadan hürriyetine kavuşur. Yine efendinin ümmü veledin kız kardeşi ile evlenmesi ya da câriye edinmesi efendisi için câiz olmayan durumlardandır.²⁰⁵

Yukarıda zikredilen “وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ” ayeti ve “iki kız kardeşte suyun cem’ edilmesi” hadisinde Hanefiler, hükümde aslolanın iddet içerisinde nesebin sübûtu olduğunu söylemişler, hür kadınlarda geçerli olan yasağı câriyelere de teşmil etmişlerdir.²⁰⁶

Ebû Hanîfe’den gelen rivayetlere göre, erkeğin câriyesinin kız kardeşi ile ilişkiye girebilmesi ancak ilkinin haram olması ve “bir hayız dönemi” beklemesi suretiyle olur ki ilki açısından neseb tesbîti ve cem’ nehyinin vukû’ bulmaması bu bekleme işlemi ile gerçekleşir.²⁰⁷ Ümmü veledin durumu da cariye ile aynı olup azad olması halinde mevlâsı, istibrâ döneminde kız kardeşi ile evlenemez.²⁰⁸

İstibrâ süresinin zorunluluğu noktasında Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbetini isabetli bulmak mümkündür.

²⁰³ İstibrâ: Câriyenin, rahminde çocuk olup olmadığını anlaması için bir süre beklemesi, kendisini satın alan efendisi ile cinsel ilişkiye girmemesidir. Ayrıntılar için bk. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 262.

²⁰⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 153.

²⁰⁵ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 428-429; Serahsî, *el-Mebsût*, VII, 229.

²⁰⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 376; Kâsânî, *Bedâî*, III, 440.

²⁰⁷ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 428-429; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 273; Kâsânî, *Bedâî*, III, 442-443.

²⁰⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 274; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, II, 108.

c. Hür Bir Kadınla Evli Olma

Kölenin, hür bir kadın üzerine câriye ile evliliği hakkında meydana gelen ihtilâf *en-Nüket* isimli eserde şu şekilde yer almaktadır:

يجوز للعبد أن يتزوج أمة على حرة، و قال أبو حنيفة: لا يجوز

Şîrâzî, Şâfi'îlere göre, bir kölenin, hür eşi üzerine câriye ile yapacağı nikâh akdinin geçerli olduğunu, Ebû Hanîfe'ye göre ise akdin geçersiz olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁹

en-Nüket'te, hür adamın hür kadın üzerine câriye ile evlenmesi halinde nikâhın Şâfi'îlerce geçersiz olacağı ifade edilmiştir. Ancak kölenin böyle bir işlemi yapması halinde nikâhın sahih olduğu hükmü verilmektedir.²¹⁰

Hanefîlere nisbet edilen meseleye geçmeden önce, hür erkeğin hür bir kadın üzerine câriye ile evlenmesinin, Hanefî âlimlerince câiz görülmediği ifade edilmelidir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen "لا تنكح الامة على الحر" "*Hür kadın üzerine câriye nikâhlanamaz*"²¹¹ rivayeti ile hürriyetine sahip kadın üzerine câriye nikâhının herhangi bir sebepten değil, nikâhın bizzat kendisinin mani oluşundan hareketle olumlu görüş beyân etmemişlerdir.²¹²

Kölenin hür kişiye nisbetle yarım hakkının bulunduğu, helalliği yarıya indirdiği dikkate alındığında, hür erkeğe dahi câiz olmayan bir meselenin köle için de câiz olmaması Hanefî kaynakları itibariyle isabetli görülmektedir.²¹³

²⁰⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 160.

²¹⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 160. Hür erkeğin, hürriyetine sahip bir kadın üzerine câriye ile evlenemeyeceği ile ilgili Şâfi'îlerin görüşleri için bk: Şîrâzî, *en-Nüket*, 158-159.

²¹¹ *Muvatta'*, Nikâh, 29; Abdürrezzak, *Musannef*, VII, 265.

²¹² Serahsî, *el-Mebsût*, V, 172.

²¹³ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4480; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 194.

1. Nikâhın geçerliliği hususunda öncelik sahibi olup, cem' edilmesi yasak olan kadınların cem' edilmesi halinde verilecek hüküm hakkındaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا جمع الحر بين الحرة و الأمة بطل النكاح في أحد القولين، و قال أبو حنيفة: يصح نكاح الحرة

Şîrâzî, Şâfi'î mezhebinden bize ulaşan iki kavilden birine göre hür bir adamın, hür kadın ile câriyeyi nikâhında cem' etmesi halinde, her ikisinin nikâhın da bâtil olacağını, Ebû Hanîfe'ye göre ise, câriyenin nikâhının bâtil, hür kadının nikâhının geçerli olacağını aktarmıştır.²¹⁴

Câriye ve hür kadını cem' etme meselesinde Şîrâzî, cem' edilmesi câiz olmayan iki kadının, tek nikâhta birleştirilmesinden ötürü ikisinin nikâhının da bâtil olduğu sonucuna varmaktadır.²¹⁵ Mezheb içinde her iki görüş de eserlerde zikredilmektedir. Ancak muteber hükmün, hür kadının nikâhının sahîh olmasına dair Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen görüş olduğuna yer verilmelidir.²¹⁶ Şîrâzî, burada mezhebin genel kabulünü vermek yerine ihtilâflı olan kavli serdetmeyi uygun bulması dikkat çekicidir.

Hanefilere göre ise, hür ile câriyenin tek nikâhta toplanması halinde iptal olan câriyenin nikâhıdır. Bu durumda hür kadının ki sahîh, câriyeninki bâtil olmaktadır.²¹⁷

Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin sahîh olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

²¹⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 160.

²¹⁵ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 160.

²¹⁶ Müzenî, *Muhtasâr*, 170; Nevevî, *el-Minhâc*, 451; Şîrbînî, *Muğni'l- muhtâc*, III, 186.

²¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 175.

d. Harbînin Dörtten Fazla Kişiyle Evliyken Müslüman Olması

Kur'an-ı Kerim'deki nassların açık delâleti ile nehyedilen dörtten fazla evlilik ve nikâh altında birleştirilmesi yasaklanan kadınlarla evlilik durumunda akdi ifsâd edici unsurun kaldırılması icâb etmektedir.

1. Geçici evlenme engeli olan kadınlar tek nikâhta cem' edildiğinde, ifsâd edici unsurun kaldırılması hakkındaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا أسلم و تحته أكثر من أربع نسوة اختار أربعاً منهن، و قال أبو حنيفة: إن تزوجهن في عقد بطل نكاح الجميع، و إن كان في عقود بطل ما بعد الأربع

Şîrâzî'ye göre kişi Müslüman olduğu takdirde, dörtten fazla eşinin olması halinde Şâfi'î mezhebine göre, eşlerinden dört tanesini seçer. Ebû Hanîfe'ye göre mesele iki şekilde değerlendirilir: Tek nikâh akdi ile evlenmiş olması durumunda bütün eşleri ile olan nikâhı bâtil olur, ancak ayrı nikâhlarla evlendiyse dörtten sonrası bâtil olur.²¹⁸

Ebû Hanîfe'ye göre, bir harbî²¹⁹ Müslüman olsa, onunla beraber dörtten fazla hanımı da Müslüman olsa, eğer eşleriyle aynı anda tek nikâhla evlenmişse nikâh bâtil olacağından hepsinden ayrılması gerekir. Ancak ayrı akidlerde nikâh kıymış ise, o takdirde ilk dört karısının nikâhı geçerli, diğerlerinininki geçersizdir.²²⁰

Nitekim iki kız kardeşi nikâhında bulduran kişi için de benzer bir durum hâsıl olmaktadır. İmam Şâfi'î'ye göre, nikâh tek akitte ve yahut farklı akitlerde kıyılmış olmasının önemi yoktur, iki kardeşten biri seçilir. Ebû Hanîfe'ye göre ise,

²¹⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 163.

²¹⁹ Harbî: Müslümanlarla aralarında mütareke ya da müsâlaha bulunmayan gayr-i müslimlere ait ülke ahalisinden her birine denir.

²²⁰ Şeybânî, *el-Hücce*, III, 396; Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 424; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4517; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 84; Kâsânî, *Bedâi'*, 567.

tek akitte evlendilerse, nikâh bâtıdır. Farklı akitlerde evlendilerse birincinin nikâhı geçerli ikincisi bâtıdır.²²¹

Mesele ile ilgili bilgiler incelendiğinde Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

III. Nikâh Akdinin Geçerlilik Şartı

Evlilik akdinin inşâsında yer alacak, sıhhat şartları arasında yer alan şahitlerin vasfı hususunda Hanefî ve Şâfi'î fukaha arasında bir takım ihtilâflar meydana gelmiştir.

1. Nikâh akdinin icrâsı esnasında yer alacak şahitlerin adâlet vasfıyla ilgili ihtilâfa Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *en-Nüket*'te şu şekilde yer vermektedir:

لا يصح النكاح بشهادة فاسقين، و قال أبو حنيفة: يصح

en-Nüket'ten aktardığımız pasajda yer alan bilgiye göre Şîrâzî, Şâfi'î mezhebinde nikâh akdi icrâ edilirken fâsık şahitlerin tanıklığının geçersiz olduğunu, Ebû Hanîfe'ye göre de geçerli olduğunu kaydetmiştir.²²²

İhtilâf, Şâfi'î mezhebinin mutlak ve mukayyed lafızlar birleşince hükmün mukayyede göre verilmesi kaidesinden çıkmaktadır. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen, “لا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ” “*Nikâh akdi, ancak velînin ve iki adil şahidin tanıklığı ile olur*”²²³ rivayetinde yer alan “adalet” kaydı sebebiyle hükmü takyid etmişler,²²⁴ nikâha şahit olacak kimselerde adâlet vasfını şart koşmuşlar, fâsık şahitle evlilik akdinin yapılamayacağına yönünde hüküm vermişlerdir.²²⁵

²²¹ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 428.

²²² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 133.

²²³ Abdurrezzak, *el-Musannef*, VI, 196; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, VI, 263; *Mu'cemü'l-kebir*, XVIII, 142; Heysemî, *Mecmeü'z-zevâid*, IV, 289.

²²⁴ Zencânî, *Tahrîcü'l-furû' ale'l-usûl*, 262.

²²⁵ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 22; Müzenî, *Muhtasâr*, 164; Maverdî, *Hâvi'l-kebîr*, IX, 60; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 40; Nevevî, *el-Minhâc*, 442.

Hanefiler, şâhitlerle ilgili şartları sayarken, hürriyet, âkil-bâliğ olma ve İslam şartını zikrederken “erkek olma” ve “adâleti” gerekli görmezler.²²⁶ Bu sebeple fâsık şâhit, kazf suçundan hadd cezası ile cezalandırılmış olsa dahi²²⁷ nikâhta şehâdeti geçerlidir.²²⁸

Hanefilere göre hükme esas teşkil eden kural; kişinin kendi başına akid yapmaya ehil olmasıdır. Kendi başına akid yapabilen kişi, fâsık da olsa, nikâh akdinde şâhit olma ehliyetine sahiptir. Ayrıca, nikâh akdinde velî olmaya hükûken elverişli olan herkes şâhit olmaya da uygundur. Fâsık kimse velî olabildiğine göre şâhit olması durumunda da nikâh geçerli olacaktır.²²⁹

Sonuç olarak, *en-Nüket*’te Ebû Hanîfe’ye atfedilen fâsık kimselerin şâhitliğinin muteber sayılması ile ilgili nisbetin isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

2. Nikâh akdinde iki kadının bir erkek yerine yapacağı şâhitliğin geçerliliği hususunda oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

لا ينعقد النكاح و لا يثبت بشاهد و امرأتين، و قال أبو حنيفة: ينعقد و يثبت

Şîrâzî, Şâfi’îlerin bir erkek ve iki kadının tanıklığının nikâh akdinde geçerli olmayacağı bilgisine yer verdikten sonra Ebû Hanîfe’nin buna cevaz veren görüşünü zikretmektedir.²³⁰

İhtilaf, Şâfi’îlerin kadınların şâhitliğini aslî bir vasıf olarak görmeyip zarûrî hallerde başvurulacağına dönük hükümden kaynaklanır.²³¹

²²⁶ Kudûrî, hadiste yer alan “adil iki şahid” ifadesinin münker bir izafe olduğunu söylemiş, hadisin sıhhatindeki zayıflık dolayı amel etmeyiş sebebini açıklamaktadır. *et-Tecrîd*, IX, 4323.

²²⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 225; İbn Âbidîn, *Reddü’l- muhtâr*, V, 289.

²²⁸ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 419; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4358; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 402.

²²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 49; İbn Âbidîn, *Reddü’l- muhtâr*, V, 289; Meydânî, *el-Lübab*, IV, 7.

²³⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 135.

²³¹ Zencânî, *Tahrîcü’l-furû’ ale’l-usûl*, 268.

Hanefîler, hükme ulaşırlarken; “Eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir”²³² mealindeki فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى ayetinin umûmundan hareket ederek, “bir erkek ve iki kadının” malî işlerde olduğu gibi diğer akitlerde de şahit olabileceğine hükmetmişlerdir.²³³

Şâfiîlerin nikâhta şahitlerin durumu ile ilgili şartların arasına “erkek olmayı” ilave ederken, ayette yer alan şahitliği sadece mâli işlere hamlettikleri görülür. Ayrıca Şâfiî kaynaklarına göre nikâh, kişilerin malı ile değil bizzat şahsı ile ilgili olduğundan daha fazla hususiyet arz etmektedir. Bu sebeple, kadının nikâh akdindeki tanıklığı geçersiz sayılmıştır.²³⁴

Kudûrî, erkek ve kadınların birlikte zikredildiği yerlerde tağliben müzekker form kullanıldığını söyleyerek, şahitlikle alakalı varid olan nasslarda siğaların müzekker formda gelmesini gerekçe olarak göstermektedir.²³⁵

Ebû Hanîfe’ye göre sahîh nikâh akdinde bulunacak şahit; aklî melekelerle sahip, ergenliğe ulaşmış iki hür Müslüman olmalıdır.²³⁶ Diğer mezheplerde zikredilen “erkeklik”, “adâlet”, “kör olmama” gibi vasıflar dikkate alınmamıştır.²³⁷

Bu bağlamda nikâh akdinde bir erkek ve iki kadının şahitliğinin geçerli olduğuna ilişkin görüşün Ebû Hanîfe’ye nisbeti isabetlidir.

3. Müslüman erkeğin zimmî kadın ile olan nikâhında iki zimmînin yapacakları şahitliğin şerî niteliği hakkında oluşan ihtilâfa *en-Nüket*’te şu şekilde yer verilmektedir:

²³² Bakara, 2/282.

²³³ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 419; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 51; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 224; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 97; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 287.

²³⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 22; Maverdî, *Hâvi'l-Kebîr*, IX, 59; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 40; Nevevî, *el-Minhâc*, 442-443; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 144.

²³⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4371.

²³⁶ İslam şartı, kadın için gereklidir. Müslüman erkek zimmî ile evlendiğinde, zimmî şahit de câizdir.

²³⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 97; Meydânî, *el-Lübab*, IV, 6-7.

لا ينعقد نكاح المسلم بالذمية بشهادة كافرين، و قال أبو حنيفة: ينعقد

Şîrâzî, zimmînin şehâdeti konusunda Müslüman bireyin nikâh akdinde, Şâfi'ilerce iki zimmînin şâhitliğinin câiz görülmediğini,²³⁸ Ebû Hanîfe'nin ise câiz gördüğünü aktarmaktadır²³⁹

Hanefî kaynaklarına göre Ebû Hanîfe ve öğrencisi Ebû Yûsuf bu şâhitliğe cevaz verirken, diğer öğrencileri Züfer ve İmam Muhammed bu meselede İmam Şâfi'î ile aynı fikri paylaşmışlardır. Buna göre, iki zimmînin şâhitliği, Müslümanın nikâhında geçerli değildir. Hükme ulaşırken, “Müslümanın aleyhine kâfirin şehâdetinin geçerli olmayacağı fikri” hareket noktası alınmış, bir Müslümanın zimmî ile evlenmesi halinde de zimmînin tanıklığının sahîh olmadığı ifade edilmiştir.²⁴⁰

Ebû Hanîfe adına sâbit olan görüşe göre, Müslüman olmayan kişi nikâh akdinde bizzat akdi kabul eden olabilmektedir. İcâb ve kabûl nikâhın rüknü, tanıklar da şartı iken gayr-ı müslim bizzat kendisi bir akdin rüknü olmaya ehil ise akdin şartı olmaya da ehil sayılmalıdır. Ancak aynı durum Müslüman kadın için geçerli değildir. Müslüman kadın için Müslüman şâhitlere ihtiyaç vardır.²⁴¹

Ebû Hanîfe, Müslüman erkeğin zimmî kadın ile nikâhında zimmîlerin şâhitliğini kabul ederken, nikâh akdinin muhtemel bir inkâr durumunda isbatı gerektiğinde, daha önce nikâhın kurulmasında rol oynayan zimmîlerin şâhitliğinin geçerli olmayacağını ekler.²⁴² İmam Şâfi'î ve İmam Muhammed tarafından zimmînin şehâdetine cevaz verilmemesinin sebeplerinden biri olan, inkârı durumunda nikâhı isbat edecek şâhidin Müslüman olmasını gerektiren şart, Ebû Hânife tarafından da muhafaza edilmiştir.

²³⁸ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 7.

²³⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 135.

²⁴⁰ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 420; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 52; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 225; İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 291.

²⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 52.

²⁴² Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4367; Kâsânî, *el-Bedâi*, III, 401; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 98.

Bu veriler ışığında, *en-Nüket*'te Ebû Hanîfe'ye yapılan nisbetin isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

IV. Nikâh Akdinde Yürürlük Şartı İle İlgili Meseleler

Akdin nefâzı şeklinde ifade edilen yürürlük şartlarında veli onayı ve kefâet meselesine yer verilecektir.

A. Veli Onayı

1. Kadının mehr-i misili²⁴³ almadan evlenmeye razı olup akdi inşâ etmesi neticesinde velînin akde müdahale yetkisi hakkında oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا رضيت المرأة بدون مهر المثل لم يكن للأولياء الاعتراض، وإن دعت إلى ذلك لم يكن لهم الامتناع، وقال أبو حنيفة: لهم ذلك

Şîrâzî eserinde, kadının mehr-i misil olmaksızın evlenmeye razı olması halinde velîlerin itiraz hakkı olmadığını aktarır. Ancak Ebû Hanîfe'nin, velîlerin itiraz hakkı yanısıra men' hakkını da geçerli gördüğünü nakleder.²⁴⁴

Bu mesele daha önce bahsi geçen kadının dengi olmayan biri ile evlenmesi konusuna benzemektedir ki mehr-i misili ödeme kuvveti kefâet (denklik) şartlarından biri sayılmaktadır.²⁴⁵

Eserde zikredildiği üzere Şâfi'îler bu meselede, mehir sahibinin (kadının) hakkından vazgeçmesi halinde velîlerin itiraz hakkının bulunmadığını, bunun bir

²⁴³ Mehr-i misil: Zevcenin babası tarafından ve memleket ahalisinden akit tarihi itibarıyla yaş, güzellik gibi özellikleri sebebiyle kendisine akran ve emsal olan kadınların mehridir. Bk: Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 356.

²⁴⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 146.

²⁴⁵ Kefâetle ilgili olarak bak: İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 422-424.

utanca sebep olmadığını, aksine karşı tarafa bir kolaylaştırma kabiline olup faziletli bir iş olduğu kanaatini dile getirmiştir.²⁴⁶

Ebû Hanîfe, nikâhı sahîh saymakla beraber velîlerin itiraz hakkını teyit etmektedir.²⁴⁷ Kadının dengi ile evlenmemesi durumunda gündeme gelecek meseleler ve hükümler beraber değerlendirildiğinde Ebû Yûsuf'un ve İmam Muhammed'in bu şekilde kurulacak nikâh akdini sağlıklı bulmadıkları hatırlanacaktır. İmameynin mehr-i misilden daha az bir miktarla yapılacak akdin esas itibariyle vukû' bulmayacağı, hukukî varlık kazanmayıp geçersiz olduğu kanaatini ayrıca ifade etmek gerekir.²⁴⁸

Netice itibariyle Hanefîler, mehir olmaksızın evlenmeyi -velî açısından- sakıncalı bulmuşlardır. Ebû Hanîfe'ye isnat edilen görüş ise kaynaklarda yer almaktadır.

B. Denklik (Kefâet)

Kefâet meselesi, evlilikte aile birliğini sağlamak ve tarafların huzurunu temin etmek için gündeme gelen bir vasıftır. Nitekim bulûğa ermemiş kız çocuğunun nikâhında, bazı İslam hukukçuları tarafından akdin sıhhatini etkileyen unsurlardan biri olarak telakki edilmiştir.

1. Küçük çocuğun dengi olmayan biri ile evlendirilmesi halinde nikâhın sıhhati hakkında meydana gelen ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا زوج الصغيرة من غير كفاء لم يصح النكاح في أحد القولين، و قال أبو حنيفة: يصح

²⁴⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 147; Nevevî, *el-Minhâc*, 447.

²⁴⁷ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 417; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4397; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 574; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 235-237; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 119; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 32.

²⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 418; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 26; İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 442.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İmam Şâfi'î'den gelen iki kavilden birine göre, dengi ile evlendirilmeyen küçük çocuğun nikâh sözleşmesinin sahîh olmayacağını ifade ederken, Ebû Hanîfe'nin ise bu akde cevaz verdiğini söylemektedir.²⁴⁹

Ebû Hanîfe'nin dengi olmasa dahi baba tarafından evlendirilen küçük kızın ya da oğlanın nikâh akdini istihsânen câiz gördüğünü beyân etmiştik.²⁵⁰ Burada velî, aldanmış olsa dahi nikâh geçerlidir. Hükümde temel olan nokta, babanın çocuk üzerindeki velâyetinde şefkatin tam olmasıdır. Baba, evladı için maslahat olanı kendince tayin edebilir. Babanın aldanmasına da sınır tayin edilmiş ve toplum içinde makul görülebilecek, ihtimal dâhilinde bir aldanış olması şart koşulmuştur. Yine velînin akdi yaparken fisk halinin ve kötü niyetinin izharı durumunda nikâh sözleşmesinin ittifakla geçerli olmayacağı verilen bilgiler arasındadır.²⁵¹ Tüm bu verilerin yanı sıra konuyla ilgili öğrencilerinin görüşlerine yer vermenin faydalı olduğu kanaatindeyiz.

Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed bu konuda olumsuz görüşlerini serdederek Şâfi'îlerin görüşlerini kıyasa uygun bulmuşlardır. Mehr-i misilden az olmak üzere kızı, mehr-i misilden çok olmak üzere de oğlunu evlendirerek kızını ya da oğlunu dengi olmayan ile evlendirenin yaptığı nikâh akdi geçerli görülmemiştir.²⁵² Tahâvî ve Serahsî, bu konuda İmameynin görüşü daha isabetli bulmuşlardır. Aksi halde, velînin velâyeti fayda temin etmeyecektir.²⁵³

Mezhep içerisinde tercih edilen görüşlerle ilgili yapılan açıklamalar akabinde *en-Nüket*'in müftâ bihten ziyâde Ebû Hanîfe'yi esas alan sistematiğini dikkate aldığımızda, buluğa ermemiş çocuğun evlendirilmesi halinde icrâ edilen nikâh

²⁴⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 144.

²⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi'*, III, 367. Küçük kızın evlendirilmesi meselesi, Hanefilerde tüm velilerde, Şâfi'î eserlerde baba ve dedenin tesbit ettiği mühim bir maslahat ile ilişkilendirilir. Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 447.

²⁵¹ el-Buhârî, *Muhîtü'l-Burhânî*, III, 42; İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 381-383.

²⁵² Burada kadına mehr-i misilden az verilmesi, emsallerinden az almak suretiyle dengi ile evlenmemesi, oğlanın ise emsallerinden fazla mehir sorumluluğu altına girerek mali anlamda zarar görmesidir.

²⁵³ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 421; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 418-419.

sözleşmesinin geçerli olduğunu, Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli görüldüğünü söyleyebiliriz. Ancak, daha sonraki dönemlerde çocuk üzerinde bulunan velâyet yetkisinin kötüye kullanımına mani olmak için, ihtiyatı esas alarak İmâmeyn ve Şâfi'îlerin görüşünün fetvaya temel teşkil ettiğini ifade etmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında iki mezheb arasında esas itibariyle ciddi bir ihtilâfin yer almadığını zikretmek faydadan hâli değildir.

2. Velîlerden birinin, kadını kendi rızası ile dengi olmayan biriyle evlendirmesi halinde diğer velîlerin itiraz hakkı hususundaki ihtilâflara şu şekilde yer verilmektedir:

إذا زوجها أحد الأولياء من غير كفاء برضاها قلنا إنه يصح ثبت للباقيين الاعتراض

و قال أبو حنيفة: لا يثبت

Şîrâzî'ye göre, velîlerden birinin kadını kendi rızası ile dengi olmayan biri ile evlendirmesi halinde Şâfi'î mezhebi diğer velîler için itiraz hakkının devam ettiği görüşünü benimsemekte iken Ebû Hanîfe itiraz hakkının diğer velîler için sâbit olmadığını söylemektedir.²⁵⁴

Evlenecek eşler arasındaki denklik, daha ziyâde erkekte aranacak vasıfları ifade eder. Kurulacak evlilik akdinde gerek ailelerin uyumunu gerekse eşlerin huzurunu sağlamak adına İslam hukukçuları, denkliği (kefâeti) nikâhın bağlayıcılık, sıhhat ya da nefâz şartı olarak görmüşlerdir. Buna bağlı olarak evlilik akdinde erkeğin kadına denk olmaması halinde akdin feshi gündeme gelmektedir.²⁵⁵

Eserde Şâfi'îlerin, velîlerden birinin kızın rızası olmak kaydıyla, kızı dengi olmayan biri ile evlendirmesi halinde, diğer velîlerin itiraz hakkının sâbit olmakla birlikte akdi geçerli saydıkları aktarılmıştır.

²⁵⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 144-145.

²⁵⁵ Aktan, Hamza, *DİA*, "Kefâet", XXV, 167.

en-Nüket'te meseleye dair yapılan açıklamalarda, Şâfi'îlerin kefâetin yokluğunu velî için "utanç sebebi" addettiği beyân edilmiştir.²⁵⁶ Bu sebeple bir velînin razı olup hakkından vazgeçmesi diğer velîlerin hakkını düşürmez. Çünkü utanmaya sebep "dengi olmayan ile evlenme hali" devam etmektedir.²⁵⁷

Evlendirme akdini icrâ etmede önemli bir rol üstlenen velînin kıza denk olmayacak, ailesinin sosyal ve ekonomik durumunu dikkate almadan yapacağı akdin diğer velîlere ve ailenin itibarına zarar vereceği düşünülmüş olabilir.

Hanefîlere gelince, bir velî, kadını dengi olmayan bir adamla evlendirdiyse, akit sahîh olmakta ve diğer velîlerin itiraz hakkı sakıt olmaktadır.²⁵⁸ Velâyette dengi olan veya denklikte daha aşağı seviyede olan velîlerin itiraz hakkı yoktur. Ancak evlendiren velîden daha yakını varsa ve itiraz ederse bu takdirde nikâha itiraz hakkı doğmaktadır. Denklik talebi bütün velîlerin değil, en yakın velînin ya da en yakın velîye eşit haklara sahip diğer velîlerin hakkıdır.

Hakkın diğer velîlilerden ıskat olmasının sebebi, velâyet hakkının *tecezzî* kabul etmeyip tek ve parçalanamaz olmasıdır. Burada kıyâs, emân²⁵⁹ verme yetkisine binâen yapılmıştır. Bir kişi emân verdiğiğinde, bu güvence, tüm İslam âlemi için geçerli olmakta malını ganimet, nefisini köle olmaktan muhafaza etmektedir. Bu durumda diğer Müslümanlardan da güvence talep edilmemektedir.²⁶⁰

Bu bağlamda Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin sahîh olduğu söylenebilir.

²⁵⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 145.

²⁵⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 145; Nevevî, *el-Minhâc*, 446-447.

²⁵⁸ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4390; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 575

²⁵⁹ Emân: Sözlükte; güven, güvence anlamına gelmektedir. İstilahta ise; düşmana verilen can, mal, ırz ve din güvenliği sağlayan dokunulmazlık güvencesidir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 119.

²⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 41-42; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 575. Aktan, Hamza, *DİA*, "Kefâet", XXV, 167-168.

3. Kişinin velâyetinde bulunan kız çocuğunu mehr-i misilden aşağısı ile ya da oğlanı mehr-i misilden fazlası ile evlendirmesi durumunda hangi mehrin geçerli olduğu hususunda oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا زوج ابنته بأقل من مهر المثل، أو ابنه بأكثر من مهر المثل لم تصح التسمية، و قال أبو حنيفة:
يجب المسمى

Şîrâzî, tesmiye edilen miktarın geçersiz olduğunu ifade ederken Ebû Hanîfe'nin ise bunu geçerli gördüğünü aktarmaktadır.²⁶¹

Ebû Hanîfe'ye göre, “küçüğü dengi olmayanla evlendirme” meselesinde zikredildiği üzere kişinin bu şekilde akdettiği nikâh sahîh olup geçerli sayılmaktadır. Akdin sahîh olmasından yola çıkarak üzerinde anlaşılan mehrin (mehr-i müsemma) geçerli olduğu kaydedilmektedir.²⁶²

en-Nüket’te Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbeti sahîhtir.

V. Nikâh Akdinin Bağlayıcılığı

Akdin bağlayıcılığını ifade eden meseleler arasında buluşdan önce evlendirilmiş kızın buluşa erdikten sonra hakkında sabit olan buluş muhayyerliği, aklî melekeleri yerinde olmayan kadının evlendirilmesi halinde sâbit olacak ifâkâ muhayyerliği, hastalığa binâen akdin feshi veya câriyenin azad olmasıyla kendisine verilen muhayyerlik hakkı gibi konular ele alınmaktadır. Ancak, *en-Nüket*’ten nakille bu başlık altında kadının nikâhı fesh talebi ve kadının nikâhı, muhayyerlik şartı ile kabul etmesi gibi konular ele alınacaktır.

A. Nikâhta Fesh Hakkı

İslam hukukuna göre, erkekte ve kadında bulunan bazı rahatsızlıklar, taraflara akdin feshine yönelik bir takım haklar sağlamaktadır.

²⁶¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 145.

²⁶² Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4394; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 417; Merğînânî, meseleyi, mehri düşürme yetkisi ile ele almaktadır. Bk: Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 237.

1. Akdın lüzûmuna etki eden şer‘î gerekçeler hususunda Hanefî ve Şâfi‘î âlimler arasında meydana gelen ihtilâfa Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

يفسخ النكاح بالرتق و القرن والجنون والجذام والبرص، و قال أبو حنيفة: لا يفسخ

Şîrâzî'nin *en-Nüket*'te verdiği bilgilere göre, kadından bulunan ratak,²⁶³ karn,²⁶⁴ delilik, cüzam, ebras²⁶⁵ gibi hastalıklar evliliğe mani olması hasebiyle nikâhı feshederken Ebû Hanîfe'ye göre feshetmez.²⁶⁶

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, eşlerin akıl hastalığı, cüzam, baras vb. erkeğe ya da kadına dair bir takım kusurlar sebebiyle nikâhın feshi söz konusu değildir.²⁶⁷ Bu hükümden maksat, kadının zarara uğratılmasının ve haklarının zail olmasının önüne geçmektir. Nitekim kocanın talâk hakkı müsellemler olduğundan talâk yetkisini kullanması halinde zaten ayrılık vâkî olacağından feshe ihtiyaç yoktur.²⁶⁸

Hanefî mezhebinde, zikri geçen kusurlar fesh talebi için meşru gerekçe sayılmamakla birlikte cebb, innet, ve hısa²⁶⁹ bu hükümden istisna edilmiş, kocadaki bu kusurların kadın için muhayyerlik hakkı sağladığı kaydedilmiştir.²⁷⁰ Muhayyerlik

²⁶³ Ratak: Kadının cinsel organında birleşmeye mani bitişiklik.

²⁶⁴ Karn: Kadının cinsel organında birleşmeye mani bir kemiğin bulunması.

²⁶⁵ Baras: Alaca hastalığı.

²⁶⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 169.

²⁶⁷ Şeybânî, *el-Hüccce*, III, 445; Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 437; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4578; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 595.

²⁶⁸ Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 59. İmam Muhammed'e göre, kocada ârız olan mezkûr kusurlar sebebiyle kadının zarara uğratılmaması için muhayyerlik hakkı verilir. Ancak bu kusurlar kadında çıkarsa kocaya yine verilmez. İmam Muhammed'e göre, hastalık sebebi ile evliliğin doğasında olan cinsel birleşmeye mani bir durum var ise bakılır. Akıl hastalığı açısından durum değerlendirildiğinde, kişi akli melekelerini yeni kaybetmişse, bir sene hastalıktan kurtulması için beklenir, iyileşir ve birleşme olursa kadın nikâhı üzere bırakılır. Ancak iyileşemezse o takdirde kadına muhayyerlik hakkı verilir, o da isterse nikâhı fesheder, isterse olduğu gibi bırakır. Ayrıntılar için bk. Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 437; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 597; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 135.

²⁶⁹ Cebb: Erkeklik organın kesilmiş olmasıdır. Fıkıh kitaplarında bu kişi için “mecbub” ifadesi kullanılmaktadır. İnnet: Erkeğin cinsel ilişkiye muktedir olmaması manasına gelip, bu kişiye “innîn” denilmektedir. Hısa: iğdiş edilmesi, burulması manasında olup “hasıy” denilir.

²⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 135.

akabinde vukû‘ bulan ayrılığın vasfı, İmam Şâfi‘î’ye göre fesh iken Hanefî mezhebine göre hâkimin tefriki (talâk) hükmündedir.²⁷¹

Netice itibariyle konuya Hanefî âlimlerin muhtelif yaklaşımlarda bulduklarını söylemek mümkün olsa da Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğunu zikretmek yeterli olacaktır.

B. Nikâh Akdinde Akde İzâfe Edilen Muhayyerlik Şartı

Akitler, hüküm oluşturmaya göre üçlü bir tasnifte ele alınmaktadır. Akdin oluşumuna veya akit yapıldıktan sonrasına yönelik icâb ve kabûlün gerçekleşmesinde herhangi bir şartın konmadığı mutlak sığa ile gerçekleştirilen akde *müneccez* akit denir. Sahîh evlilik hükmünü doğurur.

Akdin oluşumunun, icâb veya kabûlün bilinen bir şart edatıyla kendisine bağlandığı akde ise *muallak* akit denir. Şart akitten önce veya akit esnasında gerçekleşirse akit geçerli olur.

Sonuncusu ise, akde izâfe edilen şartlardır. Akdin oluşumu şarta bağlı olmayıp, izâfe edilen şartlar akdin sonrasıyla ilgilidir. Burada izâfe edile şartların akdin müktezasından, akde mülâyim veya şeriatın ve örfün onay verdiği bir şart olması halinde şart, sahîh olur. Ancak, akdin gereklerine aykırı, şeriatın izin vermediği tarzda bir şart olması halinde Hanefîlere göre akit sahîh,²⁷² şart batıl olmaktadır.

1. Nikâh akdini muhayyerlik şartı ile ta‘lik etme hususunda oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

يبطل النكاح بشرط الخيار، و قال أبو حنيفة: لا يبطل

²⁷¹ Kâsânî, *Bedâi‘*, III, 593.

²⁷² Ayrıtlı bilgi için bk: Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahvâl-i Şahsiyye*, 31-32.

Şîrâzî, İmam Şâfi‘î’ye göre, muhayyerlik şartının nikâh akdini iptal ettiğini, Ebû Hanîfe’ye göre ise iptal etmediğini nakletmektedir.²⁷³

Nikâh akdinin kuruluşunda konulacak herhangi bir muhayyerlik şartının nikâhı iptal ettiği şeklinde görüş serdeden Şâfi‘îlerin bu konudaki gerekçeleri, muhayyerlik koymanın bir nevi akdi belirli bir süre ile sınırlamak anlamına gelmesi ve akdin mülkiyetinin ileri bir tarihe izâfe edilmiş olmasıdır.²⁷⁴

Burada Ebû Hanîfe’ye “muhayyerlik şartının nikâhı iptal etmediği” şeklinde isnâd edilen görüşle ilgili şöyle bir değerlendirme yapılabilir:

Aslolan, nikâh akdinde muhayyerlik şartı koşulduğu zaman nikâhın bâtil olmaması ancak muhayyerliğin bâtil olmasıdır. Nikâh, tamamlandıktan sonra feshe ihtimali olmayan ve muhayyerlik şartı kabul etmeyen bir akit türüdür. Akdin lâzım (geçerli ve bağlayıcı) olmasını engelleyen muhayyerlik, fâsid şart olarak kabul edilmiş, nikâh sahîh ancak şart geçersiz sayılmıştır.²⁷⁵

Gerekçeler ve sonuçlar itibariyle iki görüş de incelendiğinde iki görüş arasında temelde bir farklılık olmadığını ancak Hanefilerin meseleyi daha tahlilci bir yaklaşım ile ele alıp yapıcı çözümler ürettiklerini söylemek mümkündür. Nikâhı ileri bir tarihe bağlayacak şart, akdin lüzûmunu engellemekte ve akdin gerçekleşmesine imkân vermemektedir. Her iki mezhebin de ortak durduğu nokta, nikâh akdinin gerekli hukukî formları sağlayamayışıdır. Burdan itibaren ihtilâf baş göstermekte, Şâfi‘îler nikâhın bâtil olduğu hükmüne varırken; Hanefiler yapıcı bir yol izlemek suretiyle akdi geçersiz kılan şartı izale ederek nikâhı sahîh kılmakta, akdin sıhhatine mani olan şartı bâtil saymaktadır.

²⁷³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 150.

²⁷⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 150; Nevevî, *el-Minhâc*, 442.

²⁷⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4444; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 149; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 123; İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 352-355.

Ebû Hanîfe'nin akdi ifsad eden şartları bâtil, akdin aslını sahîh gören anlayışı dikkate alındığında meselenin nisbetinde isabetli bir yaklaşım sergilendiğini söylemek mümkündür.

2. Nikâhta cimâ' etmemeyi ta'lik eden birinin nikâhının hükmü hakkındaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا شرط أنه إذا وطئها فلا نكاح بينهما بطل العقد، و قال أبو حنيفة: لا يبطل

Şîrâzî, nikâhın “eğer cinsel ilişkide bulunursa aralarındaki nikâh bâtil olsun” gibi akdin muktezasına uymayan bir şarta ta'lik edilmesi halinde, Şâfi'î mezhebine göre nikâh akdinin asıl itibariyle bâtil olduğunu, Ebû Hanîfe'ye göre ise bâtil olmadığını aktarmaktadır.²⁷⁶

Eserde Şâfi'îlere göre kişinin böyle bir şart koşması durumunda, nikâhtan aslolan faydanın elde edilemeyeceği ve akdin bâtil olacağına yer verilmektedir.²⁷⁷

Hanefî kaynaklarında cinsel ilişkiye girmeme şartı ile yapılacak bir akitte Ebû Hanîfe'nin görüşlerine ulaşamadığımızı ifade etmeliyiz. Ancak, meseleye gerek akdin manasını engelleyen şartların bâtil kabul eden Hanefî hukuk sistematığının varlığı gerekse de nikâh akdi üzerine şart koşmaya mezhep içinde olumlu bakılmaması²⁷⁸ hasebiyle yukarda zikredilen muhayyerlik şartında olduğu gibi şartın bâtil, akdin eserde nisbet edildiği gibi sahîh olduğu şeklinde bir değerlendirme yapmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

²⁷⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 151.

²⁷⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 151; Nevevî, *el-Minhâc*, 450.

²⁷⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 123; Kâsânî, *Bedâiü's-sanât*, II, 278; İbn Âbidîn, *Reddû'l- muhtâr*, V, 354-355. M. Muhyiddin Abdülhamid, nikâh akdinin muktezası olan şartlar içerisinde; mehir, nafaka, eşler arası adalet gibi hususları sayarken, akdin muktezasından olmayanlar arasında ise; “babamın evinde kalmak şartıyla”, “nafaka ödememek şartıyla”, “mehir vermemek şartıyla” gibi örneklere yer vermektedir. Buna göre, akdin muktezasına aykırı şartlar lağv addedilmiştir. Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahvâl-i Şahsiyye*, 32.

Şeybânî, *el-Hücce* isimli eserinde, nafaka vermemeyi şart koşan kocanın nikâhı hakkında Ebû Hanîfe'nin nikâhı sahîh, şartı bâtil saydığını ifade etmektedir.²⁷⁹ Nikâh akdinin doğal sonuçlarından biri olan nafaka hakkının iptaline yönelik şart, Hanefîlerce bâtil sayıldığına göre yine nikâh akdinin doğal sonuçlarından biri olan istimtâ' hakkının iptaline yönelik şart da bâtil olmalıdır.

Sonuç olarak, Ebû Hanîfe'ye isnâd edilen görüşün nisbeti isabetli görünmektedir.

VI. Nikâh Akdiyle İlgili Muhtelif Meseleler

Bu bölümde, nikâhın kuruluş, sıhhat, nefaz veya luzûm şartlarından birine dahil edilmeyen münferit meseleler ele alınacaktır.

A. Şigâr Nikâhı

Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen “لا شغار في الاسلام” “İslam'da şigâr yoktur”²⁸⁰ rivayeti ile şigâr nikâhı yasaklanmıştır.

Şigâr, bir kişinin kendi kızını ya da kardeşini birine mehir olmaksızın vermesi ve karşı tarafın kızını ya da kız kardeşini mehirsiz bir biçimde alması suretiyle yapılan nikâh çeşididir. Hadiste yer alan ifadelerin açık delâleti ile yasaklanan bir nikâhtır ve burada kadının cinselliği diğer kadının mehiri olmaktadır.

1. Hadislerde yasaklanan şigâr nikâhının icrâsı halinde oluşan hüküm (bâtil veya fasid) hakkındaki ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

نكاح الشغار باطل و قال أبو حنيفة ليس يبطل

Şîrâzî, İmam Şâfi'î'ye göre şigâr nikâhının bâtil olduğunu, Ebû Hanîfe'nin ise nikâhın bâtil olmadığı yönündeki görüşünü aktarır.²⁸¹

²⁷⁹ Şeybânî, *el-Hücce*, III, 312.

²⁸⁰ Müslim, Nikâh, 60; Tirmîzî, Nikâh, 30; Nesâî, Nikâh, 60.

İmam Şâfi'î, nikâhta kadının mehrini başka kadının cinselliğine bedel yapmanın caiz olmayacağından hareketle şigâr nikâhının bâtil olduğu sonucuna ulaşmaktadır.²⁸² Ancak, daha sonra Müzenî mehr-i misil verilmesi halinde akdin sahîh olacağını²⁸³ ifade etse de Şîrâzî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde bu içtihadın hatalı olduğu görüşünü savunmaktadır.²⁸⁴ Nitekim Nevevî esahh²⁸⁵ görüşün bu olduğuna ıkrar etmektedir.²⁸⁶

Ebû Hanîfe'nin meseleye bakışı, Hanefîler arasında muâmelat alanında dikkate alınan fâsid kavramı ile açıklanabilir. Şigâr nikâhında mehirdeki fesâdın giderilmesi yani mehr-i misil ödenmesi şartıyla sahîhtir.²⁸⁷

Hanefilere göre bir kadının cinselliği diğer kadın için mehir sayılmaz. Hanefî fıkıh kitaplarında, şigâr nikâhında bir kadının başka kadına mehir olması, Müslüman bir kadına mehir olarak içki gibi mütekavvim²⁸⁸ olmayan bir malın verilmesi ile aynı hükmü oluşturmaktadır. Buna göre, mehir gayr-ı mütekavvim olduğundan madum kabul edilir.²⁸⁹ Bir kadına mehir tayin edilmediği zaman zifâf halinde mehri misil almasından²⁹⁰ hareketle Hanefîler, şigâr nikâhının her iki kadına

²⁸¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 152.

²⁸² Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 70.

²⁸³ Müzenî, *el-Muhtasâr*, s. 174; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 143.

²⁸⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 46.

²⁸⁵ Esahh: Mezheb içindeki kavillerin tercih edilmesinde kullanılan bir terim olup, bir taraf kuvvetli delil sebebiyle "sahih" mertebesini alırken diğeri, öncekinden daha kuvvetli bir delil sebebiyle "esahh" hükmünü almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk: ez-Zafiri, Meryem Muhammed, *Mustalahât'ül-mezâhibi'l-fikhiyye*, 271.

²⁸⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 442.

²⁸⁷ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 435; Kudûrî, *et-Tecrid*, IX, 4570; Kâsânî, *Bedâi*, III, 392; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 241.

²⁸⁸ Mütekavvim: İslam hukukua göre malî değeri olan şeydir. İslamın yasaklamadığı, mali kıymet ifade eden, muhrez mallar mütekavvim sayılmaktadır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 342.

²⁸⁹ İçki ve domuz gibi mütekavvim mal olmayan malların mehir tayin edilmesi durumunda yok hükmünde sayılması hakkında bakınız: Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 446; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 244; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 123.

²⁹⁰ Mehri belirlenmemesi ve zifâfın vuku bulması neticesinde mehri mislin sâbit olması ile ilgili bakınız: Şeybânî, *el-Hücce*, III, 326.

da mehr-i misil verilmesi halinde bâtil olmaktan kurtulup sahîh sayılacağı sonucuna ulaşmaktadırlar.²⁹¹

İhtilâfi beyân açısından Hanefilerin şigâr nikâhını sahîh saydıklarını söylemek eksik bir değerlendirme olarak kalmaktadır. Akdin muktezasından olmayıp akdi ifsat eden unsurları kaldırarak sahîh forma dökerek butlanın önüne geçilmiştir. Esas itibariyle şigâr nikâhı, hadiste ifade edildiği haliyle Hanefilerde de bâtildir. Hanefilerin hadisi ihmal etmediğini bilakis hadisle i‘mal ettiğini ancak şigâr nikâhına kendi fıkıh sistemi içerisinde farklı bir çıkış yolu tayin ettiğini ifade etmeliyiz. Diğer kadının cinselliğinin mehir olamayacağı ittifakla kabul edilmiş olup, mehr-i misil ödemek suretiyle mehirin tashih edilmesi yoluna gidilmiştir.

Sonuç olarak, Ebû Hanîfe’ye yapılan nisbetin isnadının isabetli olduğu söylenebilir.

B. Oğlun Cariyesi İle İlgili Meseleler

1. Babanın oğlun câriyesine taalluk eden istimtâ hakkı hususundaki ihtilâfa Şîrâzî eserinde şu şekilde yer vermektedir:

لا يجوز للاب أن يتزوج جارية ابنه، و قال أبو حنيفة: يجوز

en-Nüket’te yer alan kayda göre hür bir adamın, oğlunun câriyesi ile evlenmesi Şâfi’îlere göre câiz değil iken, Hanefilere göre câizdir.²⁹²

Şîrâzî’nin (ö. 476/1083) *en-Nüket*’te zikrettiği üzere, babanın oğlunun malı üzerinde mülkiyet hakkı vardır. Şâfi’î mezhebine göre, bu hakkın doğurduğu bir sonuç olarak baba, oğlun cariyesi ile cinsel ilişki kursa, babaya zina haddi uygulanmasına mani olan bir mülkiyet şüphesi meydana gelir. Bu sebeple de evlenmesi câiz olmaz,²⁹³ denilmiştir.²⁹⁴ Şîrâzî, meseleyi “müşterek cariye” kıyas

²⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 165-166; İbn Âbidîn, *Reddü’l- muhtâr*, V, 468; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 44.

²⁹² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 157.

²⁹³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 45.

²⁹⁴ Müzenî, *Muhtasâr*, 167; Maverdî, *Hâvi’l-Kebîr*, IX, 47; Nevevî, *el-Minhâc*, 457.

etmekte, iki mevlanın mülkiyetinde olan cariye ile istimta hakkına mani olan mülkiyet unsurunun baba-oğul arasında bulunmasına benzetmektedir.²⁹⁵

Hanefilere göre ise babanın, oğlun câriyesi üzerinde ne mülkiyeti ne de mülkiyetin sağladığı hak vardır. Çünkü oğlun, cariyesi üzerinde istimta' hakkı vardır. Neseb hakkını da ifade eden bu vasfın oğulda olması sebebiyle babanın oğlun cariye üzerinde hakkı olamaz. Kişi, tıpkı babasının ve kardeşinin câriyesi ile evlenebildiği gibi oğlun cariyesi ile de evlenebilir.²⁹⁶

Buna göre Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbeti isabetlidir.

2. Oğlun babasının iffetini korumasının hükmü hakkında oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

يجب على الابن أن يعف أباه، و قال أبو حنيفة: لا يجب

Şîrâzî'ye göre oğula, babasının iffetini muhafaza etmek vacip iken Ebû Hanîfe göre değildir.²⁹⁷

Nevevî, babanın iffetini korumayı; hür bir kadınla evlenmesini sağlayacak mehir bedelini veya cariye ücretini sağlaması olarak açıklamaktadır.²⁹⁸

Hür bir adamın -gücü yetmediği gerekçesi dışında- câriye ile evlenmesine cevaz vermeyen, yine oğlun câriyesi ile evlenmesine olumlu bakmayan Şâfi'îler, oğlun babanın iffetini korumakla mükellef olduğunu, yemek ve giyecek nafakası gibi bir takım zorunlulukların içerisinde iffeti muhafazanın da girdiğini ifade etmişlerdir.²⁹⁹

²⁹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 45.

²⁹⁶ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4500; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 191-192.

²⁹⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 157.

²⁹⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 456.

²⁹⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 157.

Hanefîler, mesele hakkında babanın iffetini koruma ve bu yöndeki ihtiyaçları karşılama görevinin oğula vacip oluşuna, babanın hür kadınla evlenemediği takdirde câriye ile evlenmesinin helal olduğu gerekçesi ile itiraz etmişlerdir. Yine oğulun câriyesi ile evlenmesine olumlu bakan Hanefîlerin babanın iffet sorumluluğunu oğula yüklemedikleri görülmektedir.³⁰⁰

Bu bilgiler neticesinde Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin sahîh olduğu görülmektedir.

C. Zina Edenin Evliliği

1. Zinâ sebebiyle hamile kalmış bir kadınla evlilik hususunda oluşan ihtilâfa Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

إذا نكح حاملا من زنا جاز لو وطعها، وقال أبو حنيفة: لا يجوز

Şîrâzî, Şâfi'î mezhebine göre zinâdan hamile kalmış bir kadınla yapılacak nikâh akdinin ve cinsel ilişkinin câiz olmasına karşın Ebû Hanîfe'ye göre cinsel ilişkinin câiz olmadığını aktarmaktadır.³⁰¹

Zinânın oluşturduğu tâlî hükümlerden biri de zinâ ederek hamile kalmış bir kadın ile evlenme meselesidir. Şîrâzî'den nakille Şâfi'îlerin bu konuda nikâhın sıhhatine mani herhangi bir kusur görmedikleri, zinâ sonucu meydana gelen hamileliğin nikâha da cinsel ilişkiye de mani olmadığı ifade edilmelidir.³⁰²

Ebû Hanîfe'nin meseleye bakışı, zinâ ilişkisi sonucu hamile kalmış bir kadın ile evlendiğinde, nikâhın sahîh olmakla birlikte kadın doğum yapana kadar ilişkinin câiz olmadığı yönündedir. Burada nikâh akdi ile cinsel ilişkinin ayrı değerlendirildiği görülmektedir.³⁰³ İmam Muhammed de bu meselede Ebû Hanîfe ile aynı kanaatte

³⁰⁰ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4498; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 191.

³⁰¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 156.

³⁰² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 156.

³⁰³ Kâsânî, *Bedâî*, III, 453; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 229; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 102.

iken Ebû Yusuf akdin fasid olduğunu görüşündedir.³⁰⁴ Serahsî, Hasan b. Ziyad'dan (ö. 204/819) nakille Ebû Hanîfe'nin meseleye verdiği benzer bir hükme göre; zinâdan meydana gelen gebeliğin nikâha mani olmadığını beyân eder.³⁰⁵

Nesebi sâbit olmak üzere bir hamile ile evlenmenin ve cinsel birlikteliğin câiz olmamasının nedeni, nesebin oluşturacağı hurmeti muhafaza içindir. Ancak Hz. Peygamber'den (s.a.s) gelen şu hadis ile ilişki yasaklanmıştır:³⁰⁶

“لا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسقي ماءه زرع غيره” “Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir kimsenin başkasının ekinini kendi suyuyla sulaması helal değildir.”³⁰⁷

Ebû Hanîfe'nin konuya yaklaşımı değerlendirmeye tabi tutulduğunda ilgili hadisi dikkate almak suretiyle cinsel ilişkinin haram oluşuna dönük bir hüküm verdiği görülmektedir. Ancak, nikâh akdi ile ilişkiyi ayrı iki unsur şeklinde değerlendirmekte ve nikâh akdinin sahîh olduğunu fakat ilişkinin câiz olmadığını söylemektedir.

Sonuç itibariyle Ebû Hanîfe'ye nisbetinin isabetli olduğu söylenebilir.

D. Cariye İle Evlilik

1. Cârîye ile yapılacak nikâh akdinin hükmü konusunda Hanefî ve Şâfi'îler arasında vâkî olan ihtilâfa *en-Nüket*'te şu şekilde yer verilmiştir:

لا يجوز للحر أن يتزوج أمة إلا أن يخاف العنت و لم يجد صداق حرة، و قال أبو حنيفة: يجوز إذا لم يكن عنده حرة

Şîrâzî, Şâfi'î mezhebinde hür olan bir adamın cârîye ile evliliğinin ancak hür bir kadın ile evlenme masraflarını (mehir) karşılayamama ve zinâ etme korkusu

³⁰⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 229; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 102.

³⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 89-90.

³⁰⁶ Kâsânî, *Bedâî*, III, 453.

³⁰⁷ Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 33-34.

taşması halinde câiz olduğunu aktarır. Buna karşın Ebû Hanîfe'ye göre ise câriye ile evlenmenin -adamin nikâhında hür kadın yoksa- geçerli olduğunu nakletmektedir.³⁰⁸

Şâfi'î mezhebinin câriye ile evliliğe yaklaşımında, hür bir adamın mehire gücü yetmemesi ve günaha girmekten korkması hükmü belirleyici niteliktedir. Bu iki şartın yokluğu halinde hür adamın câriye ile nikâhının câiz olmadığı zikredilir.³⁰⁹

Delil olarak;

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِأَدْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرِ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخَذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّهُنَّ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ

“Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (câriyelerinizden) alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zinâ etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (câriye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir”³¹⁰ ayeti kişinin günaha düşme korkusu taşması halinde câriyeyle evliliğin cevazına gerekçe gösterilmiştir.³¹¹

Hanefîlere göre hür bir adam, özgür bir kadınla nikâhlı değilse, dört câriye ile evlenebilmektedir.³¹² Bu konuda Hanefî âlimleri, مَا فَتَى فِي الْبَيْتِ فَانكِحُوا مَا وَإِنْ خِفْتُمْ إِلَّا تَقْسَطُوا فِي الْبَيْتِ فَانكِحُوا مَا “...size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın”³¹³ ayetinin umûmundan hareketle, câriye ile

³⁰⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 158.

³⁰⁹ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 9; Nevevî ezhar (İmam Şâfi'î'nin tercih edilen) görüşe göre hür kadının nikâhının iptal olmadığı aktarır. *el-Minhâc*, 451; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 183.

³¹⁰ Nisa, 4/25.

³¹¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 158.

³¹² Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4477.

³¹³ Nisa, 4/3.

evlenmede mehri karşılayamama gibi bir şarta ihtiyaç olmaksızın câriye ile evliliği câiz görmektedirler.³¹⁴

Verilen bilgiler ışığında Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğu söylenebilir.

2. *en-Nüket*'te, birden fazla câriye ile kurulacak nikâh akdi hususundaki ihtilâf şu şekilde yer almaktadır:

لا يجوز للحر أن يتزوج أمة على أمة، و قال أبو حنيفة: يجوز

Şîrâzî, Şâfi'îlere göre hür bir adamın câriye üstüne câriye ile nikâh akdi yapmasının sahîh olmayışına karşın Ebû Hanîfe'nin buna cevaz verdiğini nakletmektedir.³¹⁵

Şâfi'îlere göre önceki meselede yer verildiği gibi, hür bir adamın günaha düşme korkusu ve mehri ödeme gücü olmayışı üzerine hüküm bina edilmekte ve ancak bu şartla bir câriye ile evlenmesine cevaz verilmektedir. Belirli bir zaruret dolayısıyla verilen cevazın akabinde ikinci câriye ile evlilik hususunda zaruret durumu geçerli olmayacağından ikinci cariye ile evlilik câiz görülmemiştir.³¹⁶

Hanefilere göre, aynı meseleden hareketle hür bir adamın câriye ile evlenmesi zarureten değil, aslen helaldir. Dolayısıyla dörde kadar evlenmesinde herhangi bir mahzur görülmez.³¹⁷

Buna göre, Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbeti isabetlidir.

3. Azad olduktan sonra câriyenin muhayyerliği ile ilgili olarak vâkî olan ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

³¹⁴ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4466; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 171; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 449; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 13,55.

³¹⁵ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 160.

³¹⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 160.

³¹⁷ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4477; Şeybânî, *el-Hücce*, III, 337; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 171; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 227,229; Mevslî, *el-İhtiyâr*, II, 101-102; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 56.

إذا عتقت الأمة تحت حد لم يثبت لها الخيار ، و قال أبو حنيفة: يثبت

Şîrâzî, Şâfi‘ilere göre köle ile evli olan bir câriyenin, azad olması halinde, kendisine nikâhın devamı hususunda muhayyerliğin sâbit olmadığını söyler. Ancak, aynı meselede Ebû Hanîfe’nin câriyeye muhayyerlik hakkının sâbit olduğu yönündeki görüşünü nakletmektedir.³¹⁸

Ebû İshâk eş-Şîrâzî, köle ile evlendirilen câriyenin azad olduktan sonraki nikâhı hakkında Hz. Aişe’nin (ö. 58/678) azad ettiği “Berire” isimli câriye hakkında varid olan rivayet ile istidlal ederek, câriyenin muhayyerlik hakkına sahip olduğu hükmünü beyân etmektedir. Aynı eserde Ebû Hanîfe’ye muhayyerlik hakkının “köle olma” vasfıyla kayıtlı olmadığı ve kadının, kocası hür olsa dahi muhayyer olacağına yönelik görüş nisbet edilmektedir.

Şâfi‘ilerin istidlal ettiği hadiste, وَأُعْتَقْتُ فَخَيْرَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْتَارَتْ نَفْسَهَا “Berire azad edildi, kocası köle idi ve Allah Resulü (s.a.s.) onu muhayyer kıldı, o da kendini seçti (kocasından ayrıldı)”³¹⁹ denilmekte, hadisin devamında فَلَوْ كَانَ حُرًّا، مَا خَيْرَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ “Şayet kocası hür olsaydı, muhayyer bırakmazdı” ifadesine yer verilmektedir. Buna göre Şâfi‘iler, azad edilen câriyenin kocası hür ise câriyenin muhayyerliği yoktur, ancak köle ise, muhayyerlik hakkı vardır, sonucuna ulaşmışlardır.³²⁰

Hadisin devamındaki “Şayet hür olsaydı, muhayyer bırakmazdı” kaydının hadisin diğer tariklerinde olmaması, bunun Hz. Aişe’nin değil, ravinin sözü olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Nitekim Ebû Dâvûd, bu ibârenin hadise sonradan idrâc edildiği bilgisini ilgili hadisin akabinde paylaşmıştır.³²¹

³¹⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 170.

³¹⁹ Müslim, *Itk*, 9; Ebû Dâvûd, *Talâk*, 18-19; Nesâî, *Talâk*, 29; Tirmizî, *Radâ’*, 7; İbn Mâce, *Talâk*, 29.

³²⁰ Müzenî, *Muhtasâr*, 177; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 52.

³²¹ Müslim, *Itk*, 9; Ebû Dâvûd, *Talâk*, 18-19.

Ancak hadisin bazı tariklerinde bulunan *وَكَانَ زَوْجَهَا حُرًّا* “Kocası hür idi”³²² kaydı Hanefîleri, evli câriyenin azad olmasından sonra eşinin durumuna dair “köle” vasfının belirleyici olmadığı neticesine ulaştırmış olmalıdır.³²³

Ayrıca Hanefî fakihlerinde, istishabu’l-hal kaidesince kişide asıl olanın hürriyet olduğu kaidesinden yola çıkılarak câriyenin azad edildiği takdirde kocanın hür veya köle olmasına bakılmaksızın muhayyerlik hakkının sâbit olduğu kanaati hasıl olmuştur. Nitekim muhayyerlikte amaç, azad olan câriyenin cinsellik hakkının kendisine iade edilmesidir. Bu illet de kocanın hür veya köle olması durumlarında farklılık göstermemektedir.³²⁴

Hanefîler, hadis rivayetlerinde yer alan “hür” ve “köle” kaydını cem‘ etmek suretiyle her ikisi ile de amel etme yolunu tercih etmişlerdir. Berîre’nin kocasının önceden köle olduğunu, azad edildiğinde ise hürriyetine kavuşmuş biri olduğunu öne süren Hanefîlere göre, icbâr ile evlendirilen câriye azad edilince kocası hür de olsa köle de olsa muhayyerlik hakkı sâbit olur.

Serahsî, meseleye dair hadis rivayetleri dışında aklî deliller sunmaktadır. Buna göre, câriyenin kocası üzerinde yükümlülükleri, hür kadına göre yarı yarıyadır. Azad olması ile bu sorumluluklar artmış, kocanın kadın üzerindeki mülkiyeti tam mülkiyete dönmüştür. Dolayısıyla kadına muhayyerlik verilir ki, bu da kadının kendi hakkında tasarruf yapabilmesi ile alakalı bir husus olup, ayrılık gerçekleşmesi halinde bu ayrılık hukûken fesh olarak addedilecektir.³²⁵

Câriyenin muhayyerliği ile ilgili Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün Hanefî kaynaklarda yer aldığı ve nisbetin isabetli olduğu söylenebilir.

³²² Ebû Dâvûd, Talâk, 19-20; Nesâî, Talâk, 29; Tirmizî, Rada‘, 7.

³²³ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 438.

³²⁴ Kâsânî, *Bedâi‘*, III, 599-600; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 129.

³²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 156.

4. Ric'î talâk,³²⁶ kocanın eşine akit ve mehir gerekmeden dönmesine imkân sağladığı için hükmi zevcelik vasfının devam ettiği bir süreçtir. Cârîyenin, ric'î talâk iddeti beklediği bir sırada azad edilip muhayyerlik hakkını kullanmasıyla meydana gelen ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا أعتقت الرجعية في العدة و اختارت المقام لم يصح اختيارها، و قال أبو حنيفة: يصح

Şîrâzî, cârîyenin ric'î talâk iddetinde azad edilmesi halinde kadının kocasını tercih etmesinin geçerli olmadığını, Ebû Hanîfe'ye göre ise tercihinin geçerli olduğunu nakletmektedir.³²⁷

Şâfi'îler, cârîyenin beklediği ric'î talak iddetini bâin talak iddetine benzetmekte, kocanın bir nevi "bâin talâk ile boş ol" demesi gibi hüküm vermektedirler. Dolayısıyla bâin talakta zevcîyyet bağı kalmadığından cârîyenin kocasını tercih etmesinin geçersiz olduğunu savunurlar.³²⁸

Hanefîlere göre, cârîye evlenmesi halinde hür bir kadın nasıl ise, aynı durumda olacaktır. Cârîye muhayyerlik hakkını kullanıp, kendini tercih edebilir veyahut iddet içerisinde kocasını tercih edebilir. Bu muhayyerlik sahîhtir.

Hür bir kadın ric'î talâk iddetinde kocasına dönebilir ya da ayrılabilir. Cinsel ilişki bağlamında değerlendirildiğinde cârîye de aynı hakka sahiptir.³²⁹

Sonuç itibarıyla cârîyenin muhayyerlik hakkının sahîh olması ile ilgili Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbeti isabetli bulunmaktadır.

³²⁶ Ric'î talâk: Karısıyla cinsel temastan sonra vuku bulan, sarahaten veya işâreten üç sayısı veya bir bedel içermeyen bâin talâka delalet eder bir vasıf ile nitelenmeyen ve bir şeye teşbih edilmemiş talâktır. Bu talâkla yeni bir nikâh icrâ olunmadan zevciyetin îadesi mümkündür. Detaylar için bk. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542.

³²⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 171.

³²⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 171.

³²⁹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâî*, II, 362.

E. Kölenin Evliliği

1. Kölelerin evliliğe icbârı hususunda oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

لا يجوز للسيد إجبار عبده على النكاح في أحد القولين، و قال أبو حنيفة في إحدى الروايتين: يجوز

İmam Şâfi'î'den iki kavilden birine göre köleyi evlendirmeye icbâr etmek câiz değilken Ebû Hanîfe'den gelen iki rivayetten birine göre kölenin nikâha icbâr edilmesi caizdir.³³⁰

Şâfi'îlerin icbâra cevaz vermemelerinin gerekçesi, evlenmenin köle üzerine nafaka ve mehir sorumluluğu yüklemesidir. Ayrıca mesele, köle ile câriyenin farklı olması, kişinin kölenin şahsı üzerinde -talâk, nikâh ikrarına zorlama gibi hususlarda- hakkı olmayışı ile gerekçelendirilmektedir. Bir diğer husus ise, mükâteb(sözleşmeli) kölenin bazı konularda efendinin tasarrufuna bağlı olmadan hareket edebilmesidir. Bu durum kölenin nikâh akdine icbâr edilmesinin câiz olmadığına delil olarak zikredilmiştir.³³¹

Ebû Hanîfe'ye göre kişi câriyesini nikâha zorlama hakkına sahip olduğu gibi, kölesini de zorlama hakkına sahiptir. Efendi köleyi evlendirmekle sadece gücü yetmediği bir konuda akit yapmış olur. Köle mutlak olarak efendinin mülkü olduğundan Şâfi'îler tarafından öne sürülen sebepler bu hakkın izalesini gerektirmez.³³²

Hanefî kaynaklarından Ebû Hanîfe'ye ilgili görüşün nisbetinin isabetli olduğu sonucuna ulaşmamız mümkündür.

³³⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 147.

³³¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 148.

³³² Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 423; Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4505; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 178; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 129.

2. Kölenin hür zannı ile bir kadınla evlenmesi sonucunda doğan çocuğun kölelik vasfı hakkında oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا غر العبد بحرية امرأة فأولدها انعقد الولد حرا، و قال أبو حنيفة: ينعقد عبدا

en-Nüket'te Şâfi'îlere göre, kölenin hür zannı ile evlendiği kadının câriye çıkması halinde doğan çocuğun hür olacağı beyân edilmiş, Ebû Hanîfe'ye göre köle hükmünde olduğu nakledilmiştir.³³³

Şîrâzî, eserinde kölenin hür kadından doğan çocuğunun hür kabul edileceğini, kölenin ise bu zan ile evlendiğini, aldanma dolayısıyla tıpkı hür kadından doğmuş gibi olacağını söylemiştir.³³⁴

Hanefî kaynaklarından Serahsî, Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen “köle hür zannederek bir kadınla evlense...” görüşüne dair şu bilgilere yer verilmektedir:

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre bir adam, hiç kimsenin kendini aldatmasına maruz kalmadan, evlendiği kadının câriye olduğunu bilerek veya özgür olduğunu zannederek bir kadınla evlense; ebeveynin hürriyetine sahip olmaması dikkate alınarak çocukları, köle hükmünde sayılır. İmam Muhammed ve Şâfi'îlerin kanaati ise, babanın aldanmış olmasından hareketle özgür olacağı yönündedir.³³⁵

Konuyla ilgili iki tarafın delillerini inceleyen Serahsî bahsin sonunda şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“Kölenin, özgür zannı ile evlendiği câriyeden doğan çocuk köledir. Çünkü câriyenin köle olması adamın zannıdır. ³³⁶”*إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا*, ayeti gereğince zan, hakikat bakımından bir şey ifade etmemektedir. Aynı durumda çocuğun hür

³³³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 161.

³³⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 161.

³³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, V,187-188; Şâfi'îlerin görüşü için bk: Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 161; Nevevî, *el-Minhâc*, 456.

³³⁶ Yunus, 10/36.

olmasını sağlayan babanın aldanmış olması şarttır. Burada ise aldanma gerçekleşmediğinden çocuğa köle hükmü verilmektedir.”³³⁷

Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbetinde isabet edildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

F. Zimmîler İle Evlilik

1. Müslüman bir adamın gayr-ı müslim câriye ile evlenmesi ile ilgili olarak oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

لا يجوز للمسلم نكاح أمة كافرة، وقال أبو حنيفة: يجوز

Şâfi’îlere göre kâfir câriye ile evlilik câiz değilken Ebû Hanîfe cevaz vermektedir.³³⁸

Şâfi’îlere göre, kâfir câriye ile evlenmek her açıdan helal değildir. Herhangi bir zaruret durumunda, Müslüman câriye ile evlenilmesi ihtiyaca binâen câiz görülmüştür.³³⁹

Kâfir câriye hakkında Hanefîlerin görüşlerine geçmeden önce Şâfi’îlerin “وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ” “Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın”³⁴⁰ ayetindeki anlamın ve “وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَنَّ” “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin”³⁴¹ ayetindeki anlamın umûmünden hareket ettikleri söylenmelidir.³⁴²

³³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, V,189.

³³⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 161.

³³⁹ Şâfi’î, *el-Ümm*, V, 9; Müzenî, *Muhtasâr*, 170; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 44; Nevevî, *el-Minhâc*, 451; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 185.

³⁴⁰ Mümtehine, 60/10.

³⁴¹ Bakara, 2/221.

³⁴² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 161 (Muhakkık dipnotu).

“وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ” “Kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlarla evlenmeniz... size helal kılındı”³⁴³ ayetindeki ehl-i kitap kadınlarla evlenme ruhsatı tahsis ederek nikâhın ehl-i kitaptan iffetli kadınların “özgür” olmaları halinde geçerli olduğunu söylemişlerdir. Ehl-i kitap cariyelerle evlilik, bu tahsisin dışında kaldığı için haramlık vasfı devam etmektedir.

Hanefilerin bu mesele hakkındaki yaklaşımları, “kendilerine kitap verilenler...” ayetinde bahsi geçen kadınlar hususunda, “özgür kadınlar” şeklinde bir tahsisin olmadığı yönündedir. Buna göre ayetin mefhumundan yola çıkarak Müslüman erkeğin, ehl-i kitap bir kadınla nikâhlanması ve milk-i yemîn olmak üzere ehl-i kitap câriye ile ilişkisinin câiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Nikâh yönüyle helal olanlar mülkiyet yoluyla da helal olmaktadır. Nikâh yoluyla evlenilmesi haram olanlar mülkiyet yoluyla da haram olur.³⁴⁴

Kudûrî'nin, meseleye diğer Hanefiler gibi “küfr'ün” kapsamını ve tasnifini yapmak yerine konuyu mutlak olarak ele aldığı görülmektedir. Cariyenin alınıp satılmasından yola çıkan Kudûrî, aynı şekilde kâfir cariye ile evliliğin de câiz olduğunu kaydetmektedir.³⁴⁵ Ancak burada mutlak anlamda kâfir cariyeden değil, ehl-i kitaba mensub cariye kastedilmektedir. Gayr-ı müslim kadınlarla (Mecûsî kadınla) evlilik yanı sıra (gayr-ı müslim) Mecûsî câriye ile cinsel ilişkiye girilmesi de çoğunlukla câiz görülmemektedir.³⁴⁶

Şîrâzî'nin kâfir câriye ile evlilik noktasında Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşün nisbetinin sahîh olduğu görülecektir.

³⁴³ Maide, 5/5.

³⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 173.

³⁴⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, IX, 4338.

³⁴⁶ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 430; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 174; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 360,364; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 228; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 103; İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 336. İbn Âbidîn (ö. 1307/1889), evlenilmesi haram olan kadınları sistematik olması açısından maddelemektedir. Bunlar arasında “şirk” maddesi konuya temas etmektedir. Ayrıntılar için bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtâr*, V, 300.

2. Müslümanın, zimmî karısını gusletmeye icbâr yetkisi hakkında oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

للمسلم أن يجبر امرأته الذميمة على الغسل من الحيض، و قال أبو حنيفة: ليس له

en-Nüket'te aktarılan bilgilere göre, Müslüman bir kişinin zimmî karısını gusül almaya icbâr etme yetkisi var iken, Ebû Hanîfe'ye göre icbâr etmesi câiz değildir.³⁴⁷

Şîrâzî'ye göre, hayızdan dolayı vâcib olan guslün, cinsel ilişkiye mani olması kocaya bu yetkiyi vermektedir.³⁴⁸

Ebû Hanîfe, guslün ibâdât türünden olup, zevcin haklarından olmayışını temel almıştır. Zimmî kadın ise kurbet (taat) gayesine muhatap olmayınca gusletmeye icbâr edilmez.³⁴⁹ Ancak, zevciyet haklarından olan, karısını evinde tutma hakkı gereği kilise ve havralara gitmesine engel olabilir.³⁵⁰

en-Nüket'te Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbeti sahîh bulunmuştur.

G. Esaret İle İlgili Meseleler

1. Eşlerin birlikte esir alınmaları halinde nikâhın sıhhati hakkında oluşan ihtilâfa şu şekilde yer verilmektedir:

إذا سبي الزوجان بطل النكاح، و قال أبو حنيفة: لا يبطل

Şîrâzî'ye göre, Şâfi'î mezhebinde eşlerin birlikte esir alınmaları nikâhı iptal ederken Ebû Hanîfe'ye göre etmemektedir.³⁵¹

³⁴⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 163.

³⁴⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 163; Nevevî, *el-Minhâc*, 451.

³⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi'*, III, 561.

³⁵⁰ İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, III, 111.

³⁵¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 168.

Eşlerden birisi, esir alınınca hem Şâfi'î hem de Hanefî uleması eşler arasında ayrılığın vâkî olacağı görüşünü serdetmektedirler. Hükme ulaşmada Şâfi'îler, "esir olma" halini temel alırken, Hanefîler, "ülke ayrılığı" noktasından hareketle sonuca ulaşırlar.

Ebû Hanîfe ve öğrencileri nazarında durum, **وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ** " **أَيْمَانُكُمْ**" "(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı"³⁵² ayeti dolayısıyla eşler arasında ayrılık olmayacağı şeklindedir. Serahsî, ayette evli kadınların mutlak olarak haram kılındığını ifade ettikten sonra; "Eşleriyle aralarındaki nikah bağının sona erdiği kesin olmayan kadınların esir alana haram olması gerekir." şeklinde istidlalde bulunur.³⁵³

Ayrıca esirliğin nikâh bağına koparmasına şöyle cevap verilmiştir: Esirlik, rakabenin mülkiyetinin esir alana geçmesine neden olur. Satın alma nikâha mani olmadığı gibi, esirlik de mani değildir. Çünkü nikâhta sahip olunan şey, mal değildir. İstimta' hakkı, tanık ve veli gibi şartlara bağlı olmasına rağmen, esirlikte bunlar yoktur. Esir sahibinin rakabe üzerinde cinsel haklardan faydalanması için, nikâh ile kayıtlı olmaması gerekmekte iken esirin evli olması bu hakkı sınırlandırmaktadır. Ancak esirlik, satın almada olduğu gibi nikâha engel olmadığı için, eşler beraberce esir düştükleri zaman nikâhları bâtil olmamaktadır.³⁵⁴

Bu bilgilere dayanarak Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

³⁵² Nisâ, 4/24.

³⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 81.

³⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 81; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 623; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 254; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 65.

İKİNCİ BÖLÜM

EN-NÜKET’TE TALÂK BAHİSLERİYLE İLGİLİ OLARAK EBÛ HANİFE’YE NİSPET EDİLEN GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslam hukukunda evlilik, ilkesel olarak tarafların ömürleri boyunca süren, devamlılık esasına binaen kurulmuş bir akitir. Bu sebeple de belli bir zamana mahsus mut’a ya da muvakkat türden akitler sahîh kabul edilmemiştir.¹

Kuran-ı Kerim ve hadislerde eşler arasında “güzel geçim” teşvik edilmiş,² taraflar arasında vukû’ bulan anlaşmazlıkların çözümünde sırası ile “nasihat”,³ “fiili ayrılık”, “te’dib” ve “ailelerden hakem tayin edilmesi”⁴ gibi çözüm önerilerine işaret edilmiştir. Eşler arasında ülfetin ve sabrın tamamen tükenmesi, sorunların çözümünde çaresiz kalınması halinde ise İslâm’ın eşlerin aralarındaki evlilik akdini tarafların maslahatını sağlamak adına sona erdirmelerine izin verdiği görülmektedir.⁵

Evlilik akdinin sona ermesini ifade eden yollardan biri⁶ olan talâk, sözlükte, “serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek”⁷ manasına gelmekte olup, “**طَلَّقَ**” fiili manevi bağların koparılması için kullanılmaktadır.⁸ Fıkıh ıstılâhında ise, sahîh evlilik bağının sarâhaten veya delâleten talâk manasını içeren lafızlarla koca tarafından veya kadının talebi ile hâkim tarafından derhal veya iddet

¹ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 280; Acar, Halil İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, 221.

² Nisâ, 4/19. Buhârî, Nikâh, 85; Müslim, Nikâh, 20.

³ Ebû Dâvûd, Nikâh, 41.

⁴ Nisâ, 4/34-35.

⁵ Bakara, 2/229, 236; Nisâ, 4/130; Talâk, 65/6.

⁶ Nikâh akdinin sona ermesi “talâk, muhâlea, tefrik ve fesh” şeklinde dört yol ile mümkündür. Talâk, bunlardan yalnızca birini ifade etmek üzere kullanılır. Ayrıntılar için bk. Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, 74.

⁷ Ebû Hafs en-Nesefî, *Tilbetü’t-talebe*, 145; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, X, 230.

⁸ Hissî varlıkların bağının kopmasını ifade etmek için daha ziyade “**أَطْلَقَ**” fiili kullanılmış, ancak bu fiili talâk manasında kullanımı sarîh lafızlar içerisine değil, kocanın niyetine göre hükmün tayin edildiği kinevî lafızlar içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıntılar için bk. Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 239; Şa‘ban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü’ş-Şerîyye*, 367.

sonrası zevciyyet bağının koparılması anlamında kullanılmaktadır.⁹ Daha kısa bir ifade ile belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifade eder.¹⁰

Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), *en-Nüket* isimli eserinde talâk bahsiyle alakalı olarak toplamda otuz dört meseleye yer vermektedir. Bunlar, nikâh bahsinde yapıldığı gibi kendi başlıkları altında yeniden tasnif edilerek incelenecektir.

I. Talâk Beyânı

Sahîh nikâh akdinin sona erdirecek türden hüküm ifade edeb beyânlar üç tanedir. Bunlar, sözlü beyân, yazılı beyân ve son olarak konuşma yetisine sahip olmayan dilsiz kimseler için söz konusu olan işaretle beyândır.¹¹

A. Sözlü Beyân

Şîrâzî'nin, eserinde sözlü beyân ile ilgili yer verdiği münferit meseleler sarîh ve kinevî olmak üzere iki başlık altında değerlendirilebilir.

1. Sarîh Lafızlar

Sözlü talâk beyânları, sarîh ve kinevî olmak üzere iki şekilde vukû bulmaktadır. “Açık, her türkû şâibeden uzak” manasına gelen sarîh lafız; hakikat olsun mecâz olsun kendisinden talâk kastedildiği apaçık anlaşılan lafızdır.¹²

Kinevî lafız: hakikat olsun mecâz olsun kendisi ile ne kastedildiği kapalı olan lafızlardır. Artık kullanılmayan hakikatler birer kinâyeye olduğu gibi henüz yaygın olarak bilinmeyen mecâzlar da birer kinâyedir. Mesela bir kimse karısına: “bana karşı örtün!”, “git babanın evine katıl!” gibi sözler söylerse, bu sözleri niyetine göre talâktan kinâyeye olur.¹³

⁹ Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 239; Şa'ban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü's-şer'iyye*, 367.

¹⁰ Acar, Halil İbrahim, “Talâk” *DİA*, XXXIX, 496.

¹¹ Şa'ban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü's-şer'iyye*, 412-414; Acar, Halil İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, 234-235.

¹² Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 255; Erdoğan, Mustafa, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 311.

¹³ Erdoğan, Mustafa, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 311.

Sarîh lafızlarla sarfedilen talâk sözcükleri herhangi bir niyete ihtiyaç bırakmaksızın ric'î talâk oluşturmakta iken, kinevî lafızlar derhal ayrılığı gerektiren ve kocanın eşine geri dönüşünü belirli şartlara bağlayan bâin talâk hükmünü oluşturmaktadır.¹⁴

a. Lafızlar sarîh ve kinâye olmalarına göre farklı hükümler olduğundan âlimler bu lafızları belirleme gayretinde bulunmuşlardır. Şîrâzî, “ayrılma”¹⁵ manasına gelen “فراق” ve “serbest bırakma”¹⁶ manasına gelen “سراح” kelimeleriyle boşama hakkındaki ihtilâfa şu şekilde yer vermektedir:

صريح الطلاق ثلاثة الطلاق و الفراق والسراح و قال أبو حنيفة الفراق و السراح كناية

Şîrâzî'nin ifadesine göre Şâfi'î mezhebinde talak ifade eden sarîh lafızlar “talâk, serah ve firak” kelimelerinden oluşmakta iken¹⁷, Ebû Hanîfe'ye göre sadece “talâk”, sarîh lafızlardan olup, “firak ve serah” ifadeleri kinevî lafızlardandır.¹⁸

Ebû Hanîfe, “senden ayrıldım”, “seni serbest bıraktım” manalarına gelen “فراق” ve “سراح” lafızlarını, örfen başka manalara da gelmesi sebebiyle kinevî saymıştır.¹⁹ Hanefîlere göre, boşama konusunda sarîh sözcük, yalnızca kadınlara izâfe edilip, nikâh dışında kullanılmayan sözlerdir. Bu vasıf ise, ayrılma ve serbest bırakma lafızlarında bulunmamaktadır. Çünkü kişi nikâh dışında “devemi serbest bıraktım” diyebileceği gibi, “bana borçlu olan arkadaşımın ayrıldım” diyebilir.²⁰

İmam Şâfi'î, Hz. Peygamber'in ²¹ الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيْحٍ بِاِحْسَانٍ ayetini okuyup, üçüncü talakı soran sahabeye “تَسْرِيْحٍ بِاِحْسَانٍ” diyerek cevap vermesini, yine Allah Teâlâ'nın nikah bağıni koparmayı ifade etmek üzere, وَسَرَخُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا²² şeklindeki emrini delil getirmektedir. Buna göre, Şârî “tesrih” lafzını

¹⁴ Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 255.

¹⁵ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, X, 301.

¹⁶ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, 146; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, II, 479.

¹⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 81; Nevevî *el-Minhac*, 474.

¹⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 197.

¹⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4831.

²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 121.

²¹ Bakara, 3/229.

²² Ahzâb, 33/49.

boşama anlamında kullanmıştır. Bu vasıf ise, örfte kullanılmamış olmasının önüne geçmektedir.²³

Bu bilgiler ışığında, Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye “fırak ve serah” lafızlarının kinevî olması hususunda nisbeti isabetli olduğu söylenebilir.

b. Kocanın hanımına sarîh lafız ile “sen boşsun” demesi halinde niyete bakılmaksızın bir ric'î talâk oluşturduğu hususunda ihtilâf yoktur. Ancak kocanın bu sözle üç talâk kastettiğini iddia etmesi halinde Hanefî ve Şâfi'îler arasında ihtilâf vâkî olmuştur.

Şîrâzî, bu ihtilâfı şu şekilde ifade etmektedir:

إذا قال أنت طالق أو طلقك و نوى الثلاث وقع و قال أبو حنيفة لا يقع

Şîrâzî'nin İmam Şâfi'î'den aktardığına göre kocanın eşine “sen boşsun veya seni boşadım” manalarına gelecek şekilde “أنت طالق ya da طلقك ” demesi ve üç talâka niyet etmesi halinde, üç talak vaki olurken Ebû Hanîfe'ye göre bu beyâna itibar edilmez, tek talâk hükmü verilir.²⁴

Hanefî kaynaklarında aktarılan bilgilere göre, kişinin “أنت طالق” sözü ile iki veya üç talâkı kastetmiş olması caiz değildir.²⁵ Hanefîler bu hükmü, “tâlik” kelimesiyle ilgili dilsel bir takım açıklamalar ile gerekçelendirmektedir. Buna göre “tâlik” kelimesi, zât ismidir, zâta taalluk eden talâkın ismi değildir.²⁶ Bu sebeple de içerisinde farklı sayı birimlerine muhtemil bir lafız olmayıp sadece “bir” sayısına ifade eden bir mana içermektedir.²⁷

Bununla birlikte, boşanma, “أنت الطلاق” şeklinde söylenmiş olsaydı, “talâk” kelimesinin masdar oluşundan yola çıkarak hem bir sayısına hem de üç sayısına

²³ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 259; Mâverdî, *Havi'l-kebir*, X, 150; Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 198.

²⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 200.

²⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4869-70.

²⁶ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 226

²⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 265; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 149; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 101.

muhtemil bir ifade olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Çünkü mastarlar hem müfred hem de cemi manayı bünyesinde barındırır.²⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşün nisbeti sahîhtir.

c. Şîrâzî, sarîh talâk lafızlarının arka arkaya sarf edilmesi halinde tekrarlanan ikinci ve üçüncü cümlelerde kocanın niyetine itibar edip etmeme hususundaki oluşan ihtilâfa, şu şekilde yer vermektedir.

إذا قال للمدخول بها أنت طالق أنت طالق و لم ينو طلقت واحدة في أحد القولين

و قال أبو حنيفة طلقت ثلاثا

Şîrâzî'ye göre, koca zifafa girdiği eşine “sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun” demek suretiyle sarîh talâk lafzını üç kere tekrarlırsa Ebû Hanîfe'ye göre her üç cümle yeni bir cümle olarak telakkî edilir ve ayrı ayrı talâk manası alır. Şâfi'î mezhebindeki bir kavle göre ise tek talâk vâkî olur.²⁹

Hanefî kaynaklara göre kişinin karısına karşı bu sözleri söylemesi halinde kocanın niyetine itibar edilmez. Talâk lafzı, insanların evlilik bağını çözmek için kullandıkları sarîh bir lafızdır ve aslolan akıllı-mükellef bireyin sözlerinin hükûken geçerli olmasıdır.³⁰

Hanefîlerde lafzın ilk manasının talâk için vaz' olunmuş olması ve kadının talâka mahal olmaya ehil olması halinde tekrarlanan sözler, yeni cümle olarak ele

²⁸ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 227.

²⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 202. Nevevî, *el-Minhâc*, 478. Şîrâzî'ye göre, kişinin arka arkaya söylediği bu ibarelerle *tekrar* ve *tekid* manasını kastetmesi halinde, hem *istinâf* manası hem de *tekid* manasına muhtemil olduğundan yeni bir cümlenin inşası gibi düşünülmez. Ancak, bu meselede İmam Şâfi'î'nin boşayan kocanın herhangi bir niyet kastetmeden talâk lafızlarını üç kez söylemesi halinde Hanefîler gibi üç talâkın vaki olduğu kanaatine *el-Mühezzeb*'te yer vermesine rağmen *en-Nüket*'te hiç temas etmemiş olması manidardır. Bu uslub, Şîrâzî'nin mezhepte muteber görüşü verme temayülünden kaynaklanabilir. Ayrıntılar için bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 85.

³⁰ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 224; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 265; Mevslî, *el-İhtiyâr*, II, 148; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 101.

alınır. Bunlar, inşâî cümle olarak kabul edilip üzerinde hüküm terettüp eder. Böylece üç talâk vâkî olur.³¹

Tekrarlanan cümlelerden talâkı haber verme ve te'kid manası kastedildiği iddia edilirse; Hanefîlerin talâk lafzının evlilik bağınyı koparmak için kullanıldığı gerekçesiyle bu iddiaya itiraz ettikleri görülecektir. Manası insanlar arasında hemen anlaşılan bir ibareye te'kid veya ilk boşamayı haber verme manası vermek, lafzı sarîh manasında başka bir manaya hamletmek demektir. Bu ise kazâen geçerli değildir.³²

Bu verilere göre, Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşünün nisbetinde isabet ettiği söylenebilir.

d. Kişinin hanımı boşarken kullandığı lafızlar, vaz' edildikleri manaya ve nisbet edildikleri kişiye göre talâk hükmünde değişiklik oluşturmaktadır. Sarih talâk lafzını kadına izâfe ederek kullanma hususunda Şâfi'î ve Hanefî âlimler arasında ihtilâf yaşanmıştır. Şîrâzî meseleye şu şekilde yer vermektedir:

إذا قال أنا منك طالق و قال طلقتي نفسك فطلقت زوجها و نوت وقع و قال أبو حنيفة لا يقع

Şîrâzî'ye göre, koca karısına “ben senden boşum, beni boş” der, kadın da kocasını boşar ve talâkı niyet ederse Şâfi'îlere göre talâk geçerli olurken, Ebû Hanîfe'ye göre geçerli olmaz. Burada koca talâk mahalli kendi olacak şekilde ve talâk lafzındaki fail karısı olacak şekilde bir ifade kullanmaktadır.³³

Şâfi'îler, kocanın “أنا منك طالق” sözünü tahlil ederken, nikâh akdinde makudun aleyh sayılan kadın yerine kocaya talâk lafzının izâfe edilmesinden yola çıkmaktadırlar. Buna göre, talâk lafzı sarîh olsa da kadına değil, akdin mahalli olmayan erkeğe izâfe bakımından kinevî lafızlar gibi addedilmiş, niyet olması halinde talâkın geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁴

³¹ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 224.

³² Kâsânî, *Bedâi*, IV, 224.

³³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 200.

³⁴ Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, X, 157; Cüveynî, *Nihâyetü'l matlab*, XIV, 88; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 292.

Hanefî kaynaklarına göre, kocanın “أنا منك طالق” diyerek -talâkın çıkış noktasını karısı olacak şekilde- talâkı karısına izâfe etmesi halinde ayrılık vâkî olmaz.³⁵ Talâk işlemindeki “منك” ibaresi, çıkış noktasının kadın olduğu fikrini oluşturmaktadır. Talâk işlemi ancak kocaya izâfe edildiğinde hüküm sonuç doğurur.

Hanefîlerden Kâsânî (ö. 587/1191), talâk ibaresinin kullanımda kadına değil kocaya izâfesinin vucûbiyetini Kuran-ı Kerim’de bütün talâk kullanımlarının kocaya izâfe edilmiş olması ile açıklamaktadır. “فَطَلَّقُوهُنَّ لِئَدَّتِهِنَّ”³⁶ ve “لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ”³⁷ ayetleri bu meseleye örnek teşkil etmektedir.³⁸

Ayrıca Serahsî, bu konuda İbn Abbas’tan gelen bir rivayet ile istidlal etmektedir. Rivayete göre, bir kadın kocasına “Şayet boşama hakkım olsaydı, sana ne yapacağımı ben bilirdim” demesi üzerine kocası yetkisini karısına vermiştir. Kadın da “ben seni boşadım” ifadesini kullanmıştır. Durum İbn Abbas’a anlatılınca kızmış ve “ben kendimi senden boşadım” deseydi ya! diyerek tepki göstermiştir.³⁹

Serahsî konunun gerekçelerine özetle şu şekilde yer vermektedir: Talâkın anlamı serbest bırakmaktır. Bu ise kocadan sadır olmakla ayrılık hüviyeti kazanır. Çünkü nikâh akdinde mülkiyet bağı ile bağlı olan koca değil, kadındır. Kadının mülkiyeti ise nafaka ve mehire taalluk etmektedir. Bu ise talâk uygun değildir. Bir şey ancak varid olduğu yerden izale edilebilir.⁴⁰

Bu veriler ışığında Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye nisbet ettiği görüşün isnâdının sahîh olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

e. Fıkıh kitaplarında yer alan farklı örneklerden biri de, talâk lafzının hesap niyetiyle çarpma işlemine elverişli olarak kullanılması halinde oluşan sonuç ile ilgilidir. Şîrâzî oluşan ihtilâfa şu şekilde yer vermektedir:

³⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4863; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 122; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 307; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 270; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 152.

³⁶ Talâk, 65/1.

³⁷ Bakara, 2/236.

³⁸ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 307-308.

³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 122.

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 122-123.

إذا قال أنت طالق واحدة في اثنين و قصد الحساب وقعت طلقتان و قال أبو حنيفة تقع طلقة

Şîrâzî'ye göre, kişi karısına “أنت طالق واحدة في اثنين” derse Ebû Hanîfe'ye göre tek boşama vâkî olurken Şâfi'îlere göre iki talâk ile vaki olur.⁴¹

Bu meselede ihtilâfın sebebi, ibaredeki “في” harfi cerrine verilen mana ile alakalıdır.

Şâfi'îler buraya, “iki kere bir” manasına gelen bir nevi çarpma işlemi gibi hesabın kastedilmesi durumunda iki talâkın vâkî olacağını söylemişlerdir.⁴²

Kudûrî, çarpma işleminin sahîh olabilmesi için işlemin gerçekleşeceği bir alanın zorunlu olduğunu söyler. Talak bu türden bir işlem için “alan” niteliği taşımamaktadır. “في” harfi cerri, talak lafzına bitiştiğinde ya “şart” manası ya da “zarf” manasına hamledilir. “أنت طالق في دخولك الدار – eve girişinde boşsun” cümlesi şart manasına “أنت طالق في الدار – evde boşsun” zarf-mekân manasına örnek olabilir. Burada şart manası imkânsız olduğundan zarf manasına (ikide bir) hamledilir.⁴³

Kişinin ibaredeki “في” den hesabı kastetmesi, manayı şu şekilde etkilemektedir: “في” ifadesi mutlak anlamda kullanıldığında “ile-beraber” manası verilmektedir. Bu ise toplam talâk sayısını üçe çıkarır. Bunun sebebi Arapça'da sıra harflerinin birbirinin yerine kullanılması sebebiyle “في”, “مع” manası içermektedir. Kocanın iki ile beraber bir talâkı kastetmesi talâk sayısını üçe çıkarmaktadır.⁴⁴

Bu bilgiler ışığında, Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşün nisbeti isabetli görünmektedir.

f. Talâk lafzının kadının herhangi bir uzvuna nisbet edilmesi halinde yaşanan ihtilâfa Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

⁴¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 202; Nevevî, *el-Minhac*, 479.

⁴² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 84.

⁴³ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4935.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 210; Şîrâzî, *Mühezzeb*, II, 84; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 269.

إذا علق الطلاق على عضو من أعضائها طلقت وقال أبو حنيفة لا تطلق الا في الرأس والوجه
والرقبة والظهر والفرج

Şâfi'îlere göre kadının herhangi bir uzvuna nisbet edilen talâk lafzı, kadının şahsına yönelik olarak değerlendirildiğinden evlilik akdini sona erdirir.⁴⁵ Ancak, Şîrâzî'nin yer verdiği bilgiye göre Ebû Hanîfe bu tür bir talakı ancak boşamanın belli uzuvlara (baş, yüz, boyun, sırt ve kadının cinsel uzvu) izâfe edilmesi halinde kabul eder.⁴⁶

Hanefî kaynaklarında göre koca karısına “başın boş olsun, yüzün boş olsun, boynun boş olsun, sırtın boş olsun, fercin boş olsun” ibarelerinden birini kullanırsa, bu ifadeler kadının bütün bedenine mecâz yoluyla delâlet ettiği için kadın boş olur, talâk gerçekleşir.⁴⁷

İhtilafın esası; Şâfi'îlerin kural olarak, nikâhta oluşan *hill* vasfının kadının muttasıf olduğu bazı uzuvlarla sağlanmasını mümkün görmesi iken Ebû Hanîfe'ye göre bu vasfın ancak belli azalarla kazanılacağı veya ıskat edileceği fikrine dayanmaktadır.⁴⁸ İmam Şâfi'î'ye göre talâk tecezzî kabul etmediğinden kadının herhangi bir cüz'üne nisbet edilen talâk geçerli olmaktadır.⁴⁹

Hanefî kaynaklar, mezkûr uzuvların kişinin bütün bedenine işaret ettiğine dair Kur'an'dan “كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ”⁵⁰, “فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ”⁵¹ gibi ayetleri örnek olarak zikretmekte, sünnetten ve Arap örfünde kullanılan deyimler ile istidlal yoluna gitmektedir.

⁴⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 80.

⁴⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 211.

⁴⁷ Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 478; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 137-138; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 310; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 266; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 149; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 109.

⁴⁸ Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' ale'l-usûl*, 284.

⁴⁹ Şâfi'î, *el-Ümm*, V, 187; Mâverdî, *Hâvi'l kebîr*, X, 241; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 84; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 291.

⁵⁰ Nisâ, 4/92.

⁵¹ Kasas, 28/88.

Şâfi'ilerin dediği gibi el, ayak gibi herhangi bir organa izâfe edilmesi durumunda ise talâk gerçekleşmez. Çünkü bu organlar ile kişinin bedensel bütünlüğü kastedilmez.

Şîrâzî, el, ayak gibi organların da Arap kültürü içerisinde kişinin bütünlüğüne işaret edecek şekilde kullanıldığı ifade ettikten sonra başka bir meseleyi ele alarak itiraz eder. Bu da “üçte biri, yarısı, çeyreği” gibi talâkın kadın bedeninin şayi’ bir cüz’üne izâfe edilmesidir. Nitekim Hanefîlerce bu talâk geçerli sayılmıştır.⁵² Şîrâzî, uzuvların bedene hükmen sirayeti söz konusu olduğundan talâka mahal olmaya elverişli görmektedir. Hanefîlere itirazı, şayi’ bir cüz’e izâfede talâk geçerli sayılıyorsa el ayak gibi uzuvlara izâfesinde de geçerli sayılması yönündedir.⁵³

Hanefîler bu itiraza el, ayak ve parmak gibi uzuvların talâka uygun olmayışı ile cevap vermektedir.⁵⁴ El ve ayak bedene kıyasla tâbi hükmündedir. Tâbi asla uyar ancak asıl tâbiye uymaz. Dolayısıyla bu uzuvlar talâka mahal olmaya elverişli değildir. Ayrıca, talâkta uzuvların bedene sirayet edişine değil, hükmî olarak bedene delâlet etmesine bakılır. Burada hükme medâr olan asıl, Hanefîlerin tecviz ettiği organların insan bedenine delâlet edecek şekilde kullanılıyor olmasıdır.⁵⁵

Sonuç olarak, Ebû Hanîfe’ye yapılan nisbetin isabetli olduğu söylenebilir.

2. Kinevî Lafızlar

a. Kinevî lafızlar, Hanefîlerde genel itibariyle bâin⁵⁶ hükmünü almaktadır. Beynûnet⁵⁷ ifade eden lafızlarda kişinin kaç talâka niyetinin sahîh olduğu hususunda ihtilâf vâkî olmuştur.

⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 140; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 310; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 149; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 109.

⁵³ Şîrâzî’nin itirazları için bk: Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 211-212.

⁵⁴ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4937.

⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 140.

⁵⁶ Bâin: Kocanın yeni mehir ve akit olmaksızın eski eşine dönmesini engelleyecek boşama türüdür

⁵⁷ Beynûnet: Eşler arasında meydana gelen ayrılığı ifade etmekte olup “beynûnet-i kübra” ve “suğra” olmak üzere ikiye ayrılır. Beynûnet-i kübra, üç talâk ile boşanmayı ifade eder. Beynûnet-i suğra ise üçten az olacak şekilde eşlerin boşanmasını ifade eden bir kavram olup, yeni bir mehir ve akdin nikâh

Şîrâzî talâk bahsinde bu ihtilâfa şu şekilde yer vermektedir:

إذا قال أنت بانن و نوى طلقتين وقع و قال أبو حنيفة لا يقع

Şîrâzî'nin kaydettiğine göre kocanın karısına, “sen bâinsin” demesi ve bu boşama ile iki talâka niyet ettiğini iddia etmesi halinde Şâfi‘îlere göre iki talâk vâkî olurken, Ebû Hanîfe’ye göre iki talâk vâkî olmaz.⁵⁸

Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf’a göre, karısını bâin talâk ile boşayan kocanın iki talâka niyet etmesi caiz değildir. Bu meselede İmam Züfer, Hanefîlerden farklı bir çizgide durarak iki talâka niyet etmişse boşamanın geçerli olduğunu savunmaktadır.⁵⁹

Buna göre “أنت بانن” cümlesinde kocanın ancak bir veya üç talâka niyeti sahîhtir. İki talâka niyet etmesi caiz değildir. Bu durumda bir talâka hamledilir.⁶⁰

Hanefî fakihler meseleyi, “bâin” lafzının kinevî lafızlardan olup iki sayısına delâlet etmeyişi ile gerekçelendirir.⁶¹ Bâin lafzı, beynunete (yeni bir akdın lüzûmuna sebep olan ayrılığa) delâlet etmektedir. Bu ise müşterek bir isim olup *ğalîza* ve *hafife* şeklinde iki manaya delâlet eder. Üç talâk kastedildiğinde *ğalîza*, tek talâk kastedildiğinde ise *hafife* manası taayyün eder. Ancak, iki talâk manasına delâlet etmez.⁶²

Ayrıca bâin kelimesinin cins ismi olması hasebiyle cinsi içine alan tüm birimleri ihtiva ettiğinden hem üç talaka hem de en küçük birim olan tek talâka hamletmenin sahîh olacağını söylemiştir.⁶³

---

için yeterli olduğu şer’i tahlile gerek olmayan boşamadır. Bk. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 55.

⁵⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 202.

⁵⁹ Şeybânî, *Câmiü’s-sağîr*, 206-207; Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 466; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 113; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 226; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 275; Mevasîlî, *el-İhtiyâr*, II, 157.

⁶⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 275.

⁶¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4852; Mevasîlî, *el-İhtiyâr*, II, 157.

⁶² Kâsânî, *Bedâi*, IV, 226-227

⁶³ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 266.

Sonuç olarak Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye isnâd ettiği görüşün nisbetinde isabet ettiği söylenebilir.

b. Şîrâzî kinevî lafızlarla ilgili başka bir ihtilâfa şu şekilde yer vermektedir:

لا يقع الطلاق بالكنایات من غير نية و قال أبو حنيفة يقع بها في حال مذاكرة الطلاق من غير نية و في حال الغضب يقع بقوله اعتدي واختاري و أمرك بيدك من غير نية

Şîrâzî'nin beyân etiğine göre, Şâfi'î mezhebinde boşama niyeti olmadan kinevî lafızlarla talak vaki olmazken Ebû Hanîfe'ye göre talâkın konuşulduğu bir mecliste niyete bakılmadan talak vaki olur. Ayrıca, öfke anında kocanın, “iddetini bekle, seç, işin senin elinde” gibi kinevî sözleri karısına söylemesi, *delâletü'l hal* denilen hal ve şartların sarfedilen sözlere eşlik etmesi sebebiyle niyete bakılmaksızın talâka yol açar.⁶⁴

Kinevî talâklar hususunda genel yaklaşım; ağızdan çıkan lafızların hem talâk manasına hem de başka manaya muhtemel olmaları sebebiyle kocanın niyetine binaen bir hüküm ifade etmesidir.⁶⁵ Bu sebeple, Şîrâzî'nin yer verdiği hilâf maddesindeki kastını ve ifade etmek istediği hilâfı doğru anlayabilmek ve net bir tesbit yapmak adını söz konusu üçlü taksim hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Serahsî kinevî lafızları, koca tarafından söylendiği ortama göre üçe ayırmaktadır.⁶⁶

a) Rıza hali: Karı kocanın herhangi bir tartışma ve huzursuzluk ortamında olmaksızın kocanın hanımına kinevî lafızları söylemesidir. Burada kocanın niyeti esas olup kocanın iradesine göre hüküm verilir ve delâlet-i hale bakılmaz.

⁶⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 198. Şâfi'îlere göre, kinevî lafızlarla ilgili olarak kocanın niyetine mutlak olarak başvurulduğuna dair ayrıca bk. Mâverdî, *Hâvi'l-kebîr*, X, 155.

⁶⁵ Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 466; Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4837; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 109; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 265; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 156; *el-Meydânî*, *el-Lübâb*, IV, 106.

⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 125-126; Aynı lafızlar, farklı taksimlerle şu eserler de yer almaktadır: Kâsânî, *Bedâi*, IV, 235-236; *el-Meydânî*, *el-Lübâb*, IV, 106-107.

b) Talâkın eşler arasında müzakere edilme hali: Kinevî lafızlar kullanıldığında doğrudan talâk olarak hüküm verilir. Kocanın boşamayı niyet etmediğine dair iddiası kazaen kabul edilmez. Bu bir nevi, kadının talâk talebine kocanın olumlu cevap vermesi gibi addedilir.

c) Öfke hali: Lafzın muhtemil olduğu manalara göre üç kısımda değerlendirilir:

1) Öfke ve husumet halinde yalnızca talâka hamledilip hakaret anlaşılmayan lafızlar: Bunlar beş adet olup şu sözlerle sınırlıdır: “İddetini say, seç, işin senin elindedir, hamile olup olmadığını kontrol et, sen teksin”.

Öfke halinde sarfedilen sözler, hem talâka hem de hakaret, yergi, sövme gibi başka manayı tazammun edebilmektedir. Ancak, zikri geçen sözler herhangi bir hakaret olmadığı gibi kocanın hanımını bir süreliğine kendinden uzaklaşma manası da taşımamaktadır. Bu sebeple ikinci manayı tazammun etmesi imkânsızlaşınca delâletü'l-hal esas kabul edilir ve sarfedilen sözler tıpkı sarih talâk lafızları gibi hüküm kazanır.⁶⁷

2) Öfke ve husumet halinde hem talâka hem de hakaret manasına da ihtimali olan lafızlar: bunlar, “haliyye, beriyye, bâin, haram” gibi lafızlardır. Koca bunlarla karısını boşamayı amaçladığı gibi hakaret etmeyi de amaçlayabilir. Öfke halinde bu sözlerden biri sarf edilir de koca talâkı kastetmediğini söylerse kazaen sözü kabul edilir, delâletü'l-hale bakılmaz.

3) Öfke halinde sadece karısını uzaklaştırmayı hedefleyen lafızlar: “uzaklaş, git” gibi. Sadece kocanın niyeti geçerlidir. Çünkü bu durumda kocanın eşine hakaret ve kendinden uzaklaştırma manaları vardır.

Bu açıklamalara göre Şîrâzî’de bahsi geçen lafızlar, Hanefilerdeki taksim göz önünde tutularak seçilmiş olmalıdır. Şîrâzî her ne kadar, Hanefilerin diğer kinevî lafızlarla ilgili görüşlerine yer vermemiş olsa da eserinde yer verdiği itirazlar ve

⁶⁷ Şeybânî, *Câmiu’s-sağîr*(Leknevi şerhiyle beraber), 205; Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 465-466.

konunun ilim ehline biliniyor olması da dikkate alındığında eksik bilgiye yer verdiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Bu açıklamalar ışığında Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşün isnâdının isabetli olduğu söylenebilir.

B. Yazılı Beyân

İslam hukukunda kişinin irade beyânının yazılı ifade edilmesi “الكتاب كالخطاب” kaidesince genel anlamda kabul görmüş, hukukî sonuçları olan bir husustur.⁶⁸ Ancak talâk hükmünü oluşturacak yazılı beyânın geçerliliği hususunda bazı görüş ayrılıkları söz konusudur.⁶⁹ Şîrâzî konuyla ilgili Şâfi'î ve Hanefî mezhebi arasındaki görüş ayrılığına eserinde şu şekilde yer vermektedir:

إذا كتب الطلاق و نوى لم يقع في أحد القولين و قال أبو حنيفة يقع

Koca, boşama niyeti taşıyarak talâk lafızlarını yazarsa, Ebû Hanîfe'ye göre ayrılık vâkî olurken, Şâfi'îlerden iki görüşten birine göre talâk gerçekleşmez.⁷⁰

Serahsî'nin konuyla ilgili olarak verdiği tafsilata göre, bu husustaki ana ilke, yazının dil ile beyân hükmünde olmasıdır. Çünkü yazı, tıpkı konuşma gibi, belli bir düzene göre dizilmiş harflerden ibaret olup konuşma ile anlaşılan manalara delâlet eder.⁷¹

Yazı ile beyân meselesinde Şîrâzî, Hanefîlerin gerekçelerini zikrederken kitabeti kinevî lafızlardan saydıklarına işaret etmektedir. Buna binaen talak ifade eden yazılı beyan, niyet ile birlikte olması durumunda geçerli olacaktır.⁷²

⁶⁸ Genel akitlerden farklı olarak nikâh akdinde kitabetin kabulü ile ilgili olarak bazı ek şartlar öne sürülmüştür. Ayrıntılar için bk. Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal*, 249; Abbas, Hüseyinî Muhammed, *el-Akd fi fikhî'l-İslâmî*, 125.

⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 503-504.

⁷⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 208.

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 218. Ayrıca bk: *el-Mebsût*, VI, 25.

⁷² Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 208.

Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği görüşün isnâdındaki sıhhate dair tesbite geçmeden önce yazılı beyândan Hanefîlerin ne anladığını kısaca açıklamak sonuca ulaşma hususunda yardımcı olacaktır.

Kudûrî, *et-Tecrîd*'de mutlak olarak yazı ile boşamanın vaki olacağını ifade ederken⁷³, Hanefîlerde yazılı beyân, beyânın hattı (yazımı) ve talâka mahal olan ismin açıklığı açısından üçlü bir taksime tabi tutulmuştur:⁷⁴

a. Hava ve su gibi üzerinde yazının belli olmadığı, yazı izinin kalmadığı bir şey üzerine karısını boşadığını yazmak. Kişi, bu durumda boşamaya niyet etse bile hukûken geçerliliği olmaz.

b. Yazının izi ve eseri kalıcı olacak bir malzeme üzerinde, hanımını boşadığını yazmak. Bu çeşit yazı, “boşadım, hanımını boşadım” demek gibi talâka mahal olan karısının tam ismini zikretmeden veya karısına hitap edici vasıfta olmayan bir beyân türüdür. Yazının bu türünde kocanın niyeti asıl kabul edilir. İsimdeki belirsizlik yazılı beyânı, kinevî boşamalarda gibi niyete bağlı kılmaktadır.

c. Klasik eserlerde *müstebine* ve *mersüme* ismiyle yer alan, yazının iz ve eserinin kalıcı olacak şekilde, talâka mahal olan hanımın tam isminin açık bir biçimde yazıldığı veya kişinin hanımına “ey falan seni boşadım” şeklinde hitab edici bir vasıfla beyân ettiği kitabet çeşididir. Kocanın hanımını *müstebine* ve *mersüme* olacak şekilde boşadığını yazmasına, sarîh lafızlarla sözlü beyân hükmü verilir. Bu beyânda kocanın niyetine bakılmaz.

Yapılan açıklamalara binaen Şîrâzî'nin isnâdına tekrar bakıldığında Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği görüşün kitabet çeşitlerinden ikincisine tekabül ettiği görülecektir. Ancak Şîrâzî, Hanefîlerdeki kitabet çeşitlerine tümüyle temas etmemiş, kitabetin kinevî lafız olarak değerlendirilmiş olmasından çıkarak niyet ile vâkî olacağı görüşünü nisbet etmiştir.

⁷³ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4878.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 219; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 215, 239.

Üç taksimden yalnız birini zikretmiş olması, okuyucunun zihninde diğer bilgilerin zaten hazır bulunduğu varsayımından hareketle ihtilâf noktasının sadece bir bölüme has olduğu izlenimi oluşturmak için olabilir.

Bir diğer husus ise, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* isimli eserinde, *en-Nüket*'te atf yaptığı iki görüşten birinin Hanefîlerle aynı hükmü taşıyacak şekilde zikredilmiş olması, Şîrâzî'nin Hanefîlerin görüşüne "sahîh olan budur" kaydını düşmesidir. Şîrâzî bu görüşün *el-Ümm* isimli eserde geçtiğine de vurgu yapmaktadır.⁷⁵ İmam Şâfi'î'nin kavli cedîdinde yer alması ve mezhep içinde Şîrâzî'nin de yazılı beyânı geçerli bulmasına rağmen Şâfi'î mezhebi içinde kitabet ile talâka -niyet olsa dahi-sıcak bakılmadığına dair verileri diğer kaynaklardan edinmek mümkündür.⁷⁶

Sonuç olarak, Şîrâzî Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği kitabet görüşünde, üç beyân türünden birini nisbet ettiği, diğerlerini zikretmeyerek eksik bıraktığı söylenebilir. Şîrâzî'nin meseleyi eserinde vermesinin sebebi, mezhep içindeki iki kavil sebebiyle mutlak manada kitabetin geçerli olup olmamasıdır. Nitekim Şîrâzî'nin muhtemel kaynaklarından biri olan *et-Tecrîd*'de aynı mesele mutlak ifade edilmiştir. Ayrıca Şîrâzî'nin, Hanefîlerin zaten niyetle geçerli saydıkları müstebine- gayri mersümeiyi kastediyor olması, ilim ehline zihinlerde malum olduğu varsayımından hareket etmiş olması da muhtemeldir.⁷⁷

II. Boşama Çeşitleri

A. Dönüştürülme Açısından Boşama

Taraflar arasındaki zevciyyet bağının derhal veya iddet sonrası iptal olması açısından, bir diğer ifadesi ile yeni bir akde ihtiyaç duyup duymama açısından iki şekilde ele alınır:

⁷⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 83. Nevevî, ezhar olan görüşün niyet etmesi halinde talâkın yazılı beyan ile vuku bulduğunu ifade etmektedir. Nevevî, *el-Minhâc*, 475.

⁷⁶ Mâverdî, *Hâvi'l-kebir*, X, 168; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, XIV, 74.

⁷⁷ İlim ehline bilinen bazı meselelerin klasik eserlerde mükerrer şekilde yer verilmediğini görmek mümkündür. Nitekim Kudûrî de yazı ile talak meselesinde tıpkı Şîrâzî gibi herhangi bir kayıt koymadan genel ifade ile hüküm vermiştir. Ayrıntılar için bk. Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4878.

1. Ric'i Talâk

Ric'î talâk, kocanın yeni bir mehre ve nikâh akdine ihtiyaç duymaksızın iddet süresi içerisinde eşine dönebilme hakkının bulunduğu talâk çeşidi olarak tanımlanmaktadır.⁷⁸

Bir boşama lafzının ric'î talâk hükmü oluşturabilmesi için, birinci veya ikinci talâk olmalı, tarafların fiilen karı-koca hayatı yaşamış olmaları, boşamanın herhangi bir bedel karşılığında olmaması (bir ıvaz mukabilinde olması halinde, muhalaa hükmüne girdiğinden bain kabul edilir), Hanefîlerce sarîh veya delâletü'l-hal ile sarîhe yakın olarak kabul edilen lafızlarla gerçekleşmelidir.⁷⁹

Ric'î talâkta *hill* denilen, iddet içinde kocanın karısına akde ihtiyaç duymadan dönüşü caiz olmakta, *milk* denilen karı-koca arasındaki zevciyyet ilişkisini ifade eden istimta' hakkı da devam etmektedir. Ayrıca, kadının nakafa hakkı ile karşılıklı miras hakkı bu dönemde sabittir.⁸⁰

Ric'î talâkın sonuçlarının ehemmiyet itibariyle ric'î talâkı husule getiren lafızların niteliği de önem arz etmektedir.

Şîrâzî Hanefîlerce beynûnet ifade eden, Şâfi'ilerde ise ric'î olan boşama çeşitleri hakkındaki ihtilâfî şöyle yansıtmaktadır:

لا تنقطع الرجعة بالشرط و لا بالكنايات و قال أبو حنيفة ينقطع بالصریح مع الشرط و بسائر الكنايات
الا قوله اعتدي و استبرني رحمك و أنت واحدة

Şâfi'ilerde şartlı (ıvaz mukabili) boşanmalar ile kinevî lafızların kullanıldığı boşanmalarda recat hakkı devam etmekte iken Ebû Hanîfe'ye göre şartlı sarîh lafızlar ve kinevî lafızların kullanımında (bu talaklar bâin olduğundan) recat hakkı devam

⁷⁸ Şa'ban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü's-şer'iyye*, 415; Acar, Halil İbrahim, "Talâk", *DİA*, XXXIX, 498.

⁷⁹ Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 270-271; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 309-310; Şa'ban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü's-şer'iyye*, 418; Acar, Halil İbrahim, "Talâk", *DİA*, XXXIX, 498.

⁸⁰ Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 272; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 313; Şaban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü's-şer'iyye*, 419

etmez. Bu hükümden “iddetini say, hamileliğini kontrol et, sen teksin” gibi lafızlar istisna edilmiştir.⁸¹

Kinevî lafızların bâin talâk olup recat hakkını iptal etmesi, Hanefîlere has bir kuraldır. Diğer mezhepler, zayıf olan kinevî lafza, recat hakkını düşürme fonksiyonunun yüklenmesini isabetli bulmamışlardır.⁸²

Hanefîlerde kinevî lafızlar bâin ve ric'î sonuç oluşturması açısından ikiye ayrılmaktadır:

Kinevî lafızlar hem talâka hem de lafız manasıyla anlaşılması itibariyle kocanın niyetine göre bir hüküm ifade eder. Bu hüküm de bâin olur. Ancak, “iddetini say, hamile olup olmadığını kontrol et, sen teksin” cümleleri hem talâka hem de lafız manalarına hamledilmekle birlikte öfke ve talâkın müzakere edildiği bir ortamda diğer kinevî lafızlardan farklı olmak üzere sarîh talâka hamledilir ve ric'î talâk vâkî olur.⁸³

Serahsî'ye göre, “iddet bekle”, esas itibariyle kinevî lafızdan ziyade bir nevi öncesi hafzedilmiş cümle gibidir. Koca bir nevi “seni boşadım” bu sebeple “iddet bekle” demiştir. Öncesindeki cümle hafzedilmiştir. Buna göre de, bu ibare sarîh lafız gibi ric'î talâk husule getirir. Bu söz sarîh talâk lafzından daha kuvvetli değildir.⁸⁴

“Sen teksin” sözü de benzeri bir yoruma tabi tutulmakta “sen tek talâkla teksin” manasına gelecek şekilde mahzuf mevsufun sıfatı şekilde değerlendirilmektedir.

Talâk sarîh lafız hüviyetinde değerlendirilince recat hakkı sabit olmaktadır.

Şîrâzî'ye göre Ebû Hanîfe'nin bâin saydığı bir diğer boşama “şartlı sarîh” boşamadır. Öncelikle Şîrâzî'nin bu ifade ile kastını açık bir şekilde anlamının zor

⁸¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 199; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 370.

⁸² Ayrıntılar için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 370; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 512.

⁸³ Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 465; Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4843; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 156; Kâsânî, *Bedâi*, VI; 235.

⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 124.

olduğunu belirtmeliyiz. Kinevî lafızlarla ilgili Hanefîlere yönelik itirazlar bulunmakla beraber “şartlı sarîh lafız” diye tercüme ettiğimiz kısımla ilgili anlamayı kolaylaştıracak bir ibare görünmemektedir. Bununla birlikte meselenin sonunda yer verdiği “ıvaz-mukabele ile mülkiyeti devretme” açıklaması metindeki kastın hul’ olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

Sonuç itibariyle, Şîrâzî, Ebû Hanîfe’ye nisbet ettiği görüşün isnâdı sahîhtir.

2. Bâin Talâk

Bâin talak, tarafların tekrar bir araya gelebilmeleri için ister iddet içinde isterse iddet bitiminde yeni bir nikâh akdine ihtiyaç olan talâk çeşidine denir.⁸⁵

Beynûnet, zifaktan önce boşamanın vaki olması,⁸⁶ boşamanın bedel karşılığında yapılması, kuvvet ifade eden lafızların kullanılması, (Hanefîlere göre) kinevî lafızlarla yapılması, ilk iki talâk hakkının daha önce geçmesi, mahkeme yoluyla gerçekleşen boşamalarla meydana gelmektedir.⁸⁷

Bâin talâk hükmünü oluşturan lafızların kullanılması halinde, karı koca arasında aile hayatına izin veren halvet ve istimta‘ hakkı sona erer, iddette dahi olsa karşılıklı miras hakkı cereyan etmez, kadının alacağı mehir muaccelle dönüşür.⁸⁸

Meseletü’l-hedm olarak yer verilen ihtilâfın özü şu şekildedir: Kişi bir veya iki talâk ile hanımını boşayıp iddet bitiminden sonra kadın başka biriyle yeniden evlendikten sonra gerekli aşamaların akabinde ilk kocasına dönerse talâk hakkının ilk hesaba göre mi hesaplanacağı yoksa yeniden üç talâk hakkına mı döneceğine yönelik tartışmadır.

⁸⁵ Oluşan beynûnetin bir veya iki talâkla sınırlı olması halinde beynûnet-i suğrâ denir. Ancak üçüncü talâkın vuku‘ bulması hali beynûnet-i kübrâ kavramı ile ifade edilmekte olup, kadının başka bir erkekle evlenip boşanması halinde yeniden akit yapmak helal hale gelmektedir. Ayrıntılar için bk. Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 273; Şa‘ban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü’ş-şeriyeye*, 415; Acar, Halil İbrahim, “Talâk”, *DİA*, XXXIX, 499.

⁸⁶ Ahzâb, 33/49.

⁸⁷ Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 273; Şa‘ban, Zekiyyüddîn, *el-Ahkâmü’ş-şeriyeye*, 416-417; Acar, Halil İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, 238.

⁸⁸ Abdülhamid, M. Muhyiddin, *el-Ahvalü’ş-şahsiyye*, 273; Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 317; Şa‘ban, Zekiyyüddin, *el-Ahkâmü’ş-şeriyeye*, 420.

Şîrâzî'nin konuya şu şekilde yer vermektedir:

لا يهدم الزوج الثاني ما دون الثلاث و قال أبو حنيفة يهدمه

Şâfi'iler, "ikinci koca, ilk talâktan kalanı yok etmez" şeklinde iken Ebû Hanîfe ikinci kocanın talâk sayısını yeniden üçe tamamladığını söylemiştir.⁸⁹

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, hür bir kadının kocası tarafından bir veya iki talâk ile boşadıktan sonra iddet bitiminde başka biriyle evlendiğinde ilk kocasına dönmesi halinde üç talâk hakkının yenileneceği kanaatindedir.⁹⁰ Kıyas metodu ile ulaştıkları sonuca göre, kişi, karısını üç kez boşasa sonra zevcesi başkası ile evlense ve kadın ikinci eşinden ölüm veya boşanma gibi tefrik sebeplerinden biriyle ayrılrsa, kadın ilk eşine döndüğünde nasıl üç talâk hakkı yenileniyorsa, bir veya iki talâk vaki olan eşine evleviyetle üç talâkın yenilenmesi gerekir.⁹¹

İkinci eşin ilk eşten kalan hakları tamamen izale etmesi fıkıh kitaplarında farklı bir örnekle daha yer almaktadır. Buna göre, kişi hanımını "bu eve girersen üç talâkla boşsun" ibaresi ile yemine ta'lik etmek sûretiyle boşasa, sonra hanımını bir talâkla boşasa, akabinde ise kadın başka bir kişiyle evlense ve gerekli işlemlerden sonra ilk eşine dönse, hanımın eve girmesi ile üç talâk vaki olur.⁹² Bu meselenin aslı da *meseletü'l hedm* tartışmasına dayanmaktadır.

Zencânî (ö. 656/1258), *hedm* tartışmasının kaynağının ayet-i kerimede yer alan "حَتَّى" bağlacına yüklenen mana ile ilgili olduğu kanaatindedir.

"فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَتَّحِ زَوْجًا غَيْرَهُ" "Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."⁹³

⁸⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 212.

⁹⁰ İmam Muhammed, ilk hesaba döndüğü ve kalan talâk sayısının geçerli olduğu kanaatindedir. Tahâvî de bu görüşle amel etmiştir. Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 484-485.

⁹¹ Merğînânî, *Hidâye*, II, 297; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 278-279

⁹² Şeybânî, *Câmiü's-sağîr*, 201-202; Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4961; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 278.

⁹³ Bakara, 2/230

Şafilere göre ayetteki “ حَتَّى ”, “varış, ğaye, sonuç” manalarına gelmektedir. Buna göre kadının ikinci eş ile zevciyyet ilişki yaşaması ilk koca ile kurulacak nikâh akdinin haramlığı açısından ğaye-intihâ manası taşımaktadır. Bu ise ancak, üç talâkla boşanan bir hanımda mümkündür. Çünkü bir ve iki talâkla boşamada ilk eş için hürmet söz konusu değildir.

Ebû Hanîfe’ye göre ise ayetteki “ حَتَّى ”; izale, koparma ve (ref‘) kaldırma manası ihtiva ettiğinden ikinci eşin zevciyyet ilişki kurması her hal ve koşulda hürmeti kaldırmakta, ilk eşin hakkını yenilemektedir.⁹⁴

Verilen bilgiler ışığında Ebû Hanîfe’ye ait olmak üzere zikredilen görüşün nisbeti isabetli görünmektedir.

B. Kur’an ve Sünnete Uygunluk Açısından Talâk

Kur’an ve sünnete uygunluk açısından talâk sünnî ve bid’i olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sünnî boşama talâkın keyfiyeti ve talâkın vukuu esnasında kadının içinde bulunduğu durumla ilgili olmak üzere bazı şartları gerçekleştirmelidir.

Talâkın keyfiyeti açısından bir defa ric’î olacak şekilde boşama vuku bulursa, erkeğin cinsel temasta bulunmadığı temizlik dönemi içerisinde iken boşamasına sünnî boşama denmektedir. Bu şartlardan birini taşımayacak şekilde tek seferde üç talâk hakkını kullanma, hayız ve loğusalık dönemlerinde veya cinsel temas akabinde boşama ise bid’i kabul edilmektedir.⁹⁵

Kişinin karısını tek hayız dönemi içerisinde üç defa boşaması dört mezhep imamı tarafından hukûken geçerli sayılmıştır. Bid’î talâk olarak isimlendirilen ve kazaen geçerli olan bu boşamanın dini hükmü hususunda oluşan ihtilâfa Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

جمع الطلاق الثالث في قرء غير محرم و قال أبو حنيفة هو محرم

⁹⁴ Zencânî, *Tahrîcû'l-usûl*, 287-288.

⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 501; Abdülhamid, M. Muhyiddin, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 277; Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, 88-89; Acar, Halil İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, 241.

Şîrâzî'ye göre, üç talâkı tek hayız döneminde cem etmek haram değilken, Ebû Hanîfe'ye göre haram, günah olmaktadır.⁹⁶

Hanefilerden Tahâvî, karsını hayız döneminde boşayan kocanın hata ettiğini,⁹⁷ Alâeddin Semerkandî (ö. 539/1144) ise, mekruh bir fiil işlediğini söylemektedir.⁹⁸

Hanefî kaynakların genel yaklaşımı, kocanın kendine verilen ruhsatı sünnete aykırı bir biçimde kullanması hasebiyle günahkâr olacağı yönündedir.⁹⁹

Hanefîler meseleyi, talâkta asıl olanın hürmet oluşu ile gerekçelendirmektedir. Çünkü bid'î boşama ile dînî ve dünyevî maslahatların birbirine bağlandığı nikâh akdinin kopmakta, aile yuvasının yıkılmaktadır. Aile içindeki sürekli huzursuzluk haline çare olmak üzere ruhsat verilen talâk hakkını, tek seferde, temizlik döneminde kullanmak suretiyle de ihtiyaç hissedilen sonuç (talak) meydana gelmektedir. Birden fazla talâk hakkını kullanmak ise, kocanın sahip olduğu talâk hakkını israf etmesidir. Bu da ma'siyettir.¹⁰⁰ Koca düşünme, pişman olma ve telafî etme kapısını kapatmış, Şârîin kendisin için gözettiği menfaati reddetmiştir.¹⁰¹

Hanefîlerin hayız döneminde boşama ve tek seferde üç talâk hakkını kullanmanın günah olmasıyla ilgili kıyasın yanısıra en önemli delillerinden biri, İbn Ömer'in başına gelen bir olaydır. İbn Ömer hanımını hayız döneminde bir kez boşamış, Hz. Ömer de durumu Allah Resul'üne aktarmıştır. Bunun üzerine Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur:

⁹⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 196. Şâfi'îlerin görüşü için bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 79; Nevevî, *el-Minhâc*, 481.

⁹⁷ Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 461.

⁹⁸ Aleaddin Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukâhâ*, II, 172.

⁹⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4816; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 27; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 145; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 91-92.

¹⁰⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 145; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 261; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 91-92.

¹⁰¹ Muhalâa bundan istisna edilmektedir. Orada da kadının maslahatı gözetilmiştir. Bk: Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 30.

“Oğluna emret, (hanımına) dönsün. Kadın temizlenip adet görünce ve tekrar temizlenince dilerse onu boşasın”¹⁰²

Yine İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre; “Ne dersin! Onu üç kez boşasaydım, bana helal olur muydu? Dedi ki: *Hayır! (helal olmazdı, yani talâk geçerli olurdu) ve ma’siyet olurdu*”¹⁰³

Hanefilerin konuya yaklaşımı incelendiğinde Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye isnâd ettiği görüşün nisbetinin isabetli olduğu görülmektedir.

III. Boşamanın Zamana İzâfe Edilmesi

Boşama işleminin nikâhtan sonra geçmiş veya gelecek zamana izâfe edilmesi hususunda *en-Nüket*’te bir takım ihtilâflara yer verilmiştir.

A. Gelecek Bir Zamana İzâfe Ederek Boşama

1. Talâkın zamana izâfe edildiği örneklerden birine Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

إذا قال أنت طالق إلى شهر و لم يكن له نية طلقت بعد شهر و قال أبو حنيفة تطلق في الحال

Şîrâzî’ye göre koca karısına süreye kasdetmeden “bir aya kadar boşsun” derse talâk Şâfi’ilere göre, bir ay sonunda gerçekleşirken Ebû Hanîfe’ye göre sözün söylendiği anda vâkî olur.¹⁰⁴

Meseleye *Mebisût* isimli eserinde yer veren Serahsî, bir kimsenin eşine “bir aya kadar boşsun” demesi ve o an boşamayı kastetmesi halinde “إلى شهر” ibaresinin geçersiz olacağını ifade etmiştir. Çünkü kocanın niyeti burada süreyi iptal etmektedir. Bunun yanısıra kocanın bu cümleyi herhangi bir niyet olmaksızın sarfetmesi halinde ise Hanefilerin çoğuna göre ancak bir ay geçtikten sonra boş

¹⁰² Buhârî, Talâk 1; Müslim, Talâk 1; Ebû Dâvûd, Talâk 4; Nesâî, Talâk 1.

¹⁰³ Taberânî, *Mu‘cemü’l-kebir*, XIII, 251.

¹⁰⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 206. Ayrıca bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 93; Nevevî, *el-Minhac*, 486.

olacaktır. Çünkü aslolan akıllı kişinin beyânının imkânlar ölçüsünde hukûken geçerli saymaktır.¹⁰⁵

Nesefî (ö. 710/1310), “on güne kadar” şeklinde benzer bir örneğe yer vermekte buradaki “الى” nın “بعد” manasında olduğunu söylemektedir. İbn Nüceym (ö. 1005/1596) ise Nesefî’nin eserine yazdığı şerhte talâkın kendi kendine vâkî olmasının tecil edilmeyeceğini, bu sebeple kocanın talâk sözlerinin ertelendiği gerekçesi ile açıklamaktadır. Ayrıca İbn Nüceym, Hanefîlerde bu görüşün müftâ bih oluşuna atıf yapmaktadır¹⁰⁶

Serahsî’nin verdiği bilgilere göre, Züfer ve Ebû Yusuf ayrılmış, her hangi bir niyeti olmadan “bir aya kadar boşsun” denilmesi durumunda derhal boş olacağını söylemişlerdir.

Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ ye nisbet ettiği görüşe her iki eserde de rastlamak mümkün değilken, Kudûrî’nin *et-Tecrîd*’inde Hasan b. Ziyad el-Lü’lû¹⁰⁷ rivayeti ile Ebû Hanîfe’ye nisbetle talakın derhal gerçekleşeceğine dönük kayıtlar yer almaktadır.¹⁰⁸ Dolayısıyla Ebû Hanîfe’nin bu hususta Hanefîlerin genelinden farklı bir çizgide durduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye atfettiği görüşün nisbeti isabetli görünmektedir.

2. Boşanmanın zamana izâfe edildiği cümlelerde kullanılan “gün” ibaresinin delâleti Hanefî ve Şâfi’îlerin üzerinde ihtilâf ettiği bir hususu teşkil etmektedir. Konu, Şîrâzî’nin *en-Nüket*’inde şu şekilde yer almaktadır:

إذا قال أنت طالق يوم مقدم فلان فقدم ليلا لم تطلق و قال أبو حنيفة تطلق

¹⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 177.

¹⁰⁶ İbn Nüceym, *Bahrü’r-râik*, III, 287.

¹⁰⁷ Hasan b. Ziyad: Tam adı, Ebû Alî el-Hasen b. Ziyâd el-Ensârî el-Kûfî el-Lü’lû (204/819)’dır. Ebû Hanîfe’nin önde gelen talebelerinden müctehid âlimdir.

¹⁰⁸ Kudûrî, *et-Tecrîd*, 4910.

Kişinin hanımına “sen filanın geldiği gün boşsun” demesi halinde, talâkın gelişine bağlandığı kişi gece gelirse, Şâfi’ilere göre talâk vâkî olmazken Ebû Hanîfe’ye göre vâkî olmaktadır.¹⁰⁹

İhtilafa medâr olan “يوم” kelimesi hakkında Hanefiler, “وَمَنْ يُؤَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ”¹¹⁰ ayeti ile istidlal ederek, ayetteki “yevm” ibaresinin mutlak kullanılması halinde “vakit” anlamına geldiğini ifade etmektedirler. Serahsî, ayetin gece ve gündüz dâhil olmak üzere savaştan kaçan herkesin ayette itâb edildiğini söyledikten sonra meseleyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Gün” kelimesi iki vakitten (gece ve gündüz) birine ait olmayan ve iki vakit arasında uzamayan bir şeye bitişik olarak söylediğinde bununla mutlak vakit kastedilir. Bu kelime, oruç gibi iki vakitten sadece gündüze özgü olan bir şeye bitişik olarak zikredildiğinde gündüzün beyazlığı kastedilir”¹¹¹ Nitekim bu açıklama Hanefî kaynaklarında kaide olarak kabul edilmiştir.¹¹²

“Gün” kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak koca, “seninle evlendiğim gün boşsun” der ve gece evlenirse talâk vâkî olmaktadır. Bunun gerekçesi ise, nikâh işinin belli bir müddetle tayin edilmemiş olmasıdır.¹¹³

Serahsî, günden kastın esas itibariyle gündüz olduğunu, kocanın “günden kastım gündüz idi” demesi halinde beyânının esas alınacağını söylemektedir. Yine koca, “eve girdiğim gece sen boşsun” derse sarîh ifadeden ötürü, gündüz girmesi halinde talâkın vâkî olmayacağını da eklemektedir.¹¹⁴

Sonuç itibariyle, Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye isnâd ettiği görüşün nisbetinin isabetli olduğu görülmektedir.

¹⁰⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 206. Ayrıca bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 95.

¹¹⁰ Enfal, 8/16.

¹¹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 176.

¹¹² İbrahim el-Halebî, *Mecmeu’l- enhur*, I, 395.

¹¹³ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 270; İbrahim el-Halebî, *Mecmeu’l- enhur*, I, 395.

¹¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 176.

B. Geçmişe İzâfe Ederek Boşama

1. Kocanın karsını geçmiş bir zamana izâfe ederek boşaması halinde ortaya çıkan ihtilâfa Şîrâzî şu şekilde yer vermektedir:

إذا قال لها أنت طالق في الشهر الماضي لم تطلق في أحد القولين و قال أبو حنيفة تطلق في الحال

Bir kocanın karısına “sen geçen ayın içinde boşsun” demesi, geçmiş bir zaman dilimine talâkı dayandırması halinde talâk Ebû Hanîfe’ye göre derhal vâkî olurken Şâfi’î mezhebindeki bir kavle göre talâk vâkî olmaz. Çünkü bu boşama kocanın bugün evlenip, “dün boşsun” demesi gibi talâk yetkisi olmayan bir zamandan söylenmiş söz gibi hükümsüz sayılır.¹¹⁵

Kâsânî, meseleye “في” harfi cerrinin mekâna ve zamana izâfesi halinde talâk hakkında oluşan hükümler arasında yer vermektedir. Geçmiş zamanda “في” zarfının “أنت طالق في الامس أو في العام الماضي” gibi kullanılması durumunda Kâsânî, geçmiş zamanda talâkın tasavvur edilmeyeceği ifade eder. Bu sebeple kullanılan ibare ya geçmiş boşamayı haber verme anlamında ihbârî bir cümle formunda kabul edilecek ya da kullanılan “في الامس أو في العام الماضي” ibaresi hükûken lağv sayılacaktır. Bu durumda da geriye kocanın kullandığı lafızlardan sadece “أنت طالق” ibaresi kalır ki, bu da söylendiği anda talâkı gerçekleştirir.¹¹⁶

Merğînânî, nikâh mülkiyetinin olduğu bir zamana izâfenin sahîh olduğunu, geçmiş zamana dayandırılmış olsa da talâka aykırı bir durum olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca söylenen söz, daha evvelki bir boşamayı haber verme manasında ihbârî olarak da değerlendirilemez. Cümle, talep ifade eden inşâî nitelikli bir cümledir. Mazi zaman dilimi hakkındaki inşâ şimdiki zamana izâfe edilen cümle hükmünde olduğu için talâk derhal vâkî olur.¹¹⁷

¹¹⁵ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 207. Konuyla ilgili diğer kaynaklar için bk. Şâfi’î, *el-Ümm*, V, 198; Mâverdî, *Hâvi'l-kebir*, X, 198; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, XIV; 121; Nevevî, *el-Minhâc*, 482.

¹¹⁶ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 62.

¹¹⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 269.

Ayrıca, kocanın karısına “bundan bir ay önce boşsun” demesi halinde kadın derhal boş olmakta, talâk gerçekleşmektedir.¹¹⁸

Bu veriler ışığında Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşün nisbetinin isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

2. Talâkın zamana izâfe edildiği örnek ihtilâflardan biri de, kocanın karsını “filan kişinin gelişinden bir ay öncesine” dayandırarak boşamasıdır. Mesele *en-Nüket*'te şöyle yer almaktadır:

إذا قال أنت طالق قبل قدوم فلان بشهر طلقت قبله بشهر و قال أبو حنيفة يقع عند القدوم

Koca karısına “filan kişinin gelişinden bir ay öncesinde boşsun” derse, Şâfi'îlere göre adamın gelişinden bir ay önce talâk gerçekleşmiş olur. Ebû Hanîfe'ye göre ise adamın geldiği gün boşama vâkî olur.¹¹⁹

Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'a göre talakın birinin geliş vaktine izâfesi edilmesi durumunda, koşul olarak belirlenen adam gelince, talâk da meydana gelir. Talâk adamın gelişiyile vâkî olmasına rağmen geliş vaktine kadar karı koca arasındaki evlilik ahkâmı devam edecektir.¹²⁰

Ebû Hanîfe meseleyi “falan kişinin gelişinden bir ay önce” ibaresindeki “şart anlamı” ile gerekçelendirir. Ayrıca adamın gelip gelmeyeceği de belirsizdir. Buna göre hüküm ancak şartın gerçekleşmesi ile sonuca ulaşacaktır. O da adamın gelmesidir.¹²¹

Şartın gerçekleşmemesi durumunda (yani şart koşulan adamın bir aydan önce gelmesi) talâk vâkî olmaz. Çünkü şartın kendisine bağlandığı vakit, yeminin/talâk sözünün söylenmesinden sonraki vakte (bir ayın geçmesine) izâfe edilmiştir.¹²²

¹¹⁸ Burhaneddin Buhârî, *el-Muhîtü'l- Burhanî*, III, 301.

¹¹⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 206.

¹²⁰ Serahsî *el-Mebsût*, VI, 181.

¹²¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4830; Serahsî *el-Mebsût*, VI, 183; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, IV, 32.

¹²² Burhaneddin Buhârî, *el-Muhîtü'l- Burhânî*, III, 301.

Bu bilgilere dayanarak Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği görüşün isnâdının isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

3. Fıkıh kitaplarında *meseletü'd-devr*¹²³ veya *talâk-ı devr*¹²⁴ adıyla yer alan müteahhirun dönem fukahası tarafından dile getirilen meselenin tasviri şu şekilde yapılmıştır:

إذا قال إن طلقك فأنت طالق قبله ثلاثا ثم قال لها أنت طالق لم يقع عليها طلاق و من أصحابنا من قال يقع ما تجزوه دون ما علقه بالشرط وهو قول أبي حنيفة و من أصحابنا من قال يقع ما تجزوه و طلقتان من الثلاث

Talâk-ı devr, kişinin hanımına “seni boşarsam öncesinde üç talâk olmak üzere boşsun” demesidir. Burada kişinin karısına söylediği “seni boşarsam” ibaresi *müneccez* ismiyle, “üç talâkla boşsun” ibaresi ise *muallak-ta'lik* ismiyle ifade edilmektedir. Şîrâzî, *en-Nüket*'inde meseleyle ilgili üç görüş zikretmektedir.¹²⁵

- Kişinin talâkı vukû bulmaz.

- Talâkı vâkî olurken, geçmişe yaptığı ta'lik lağv olur. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

- Talâkı ve öncesine ta'lik ettiği üç talâktan ikisi vâkî olur.

İbn Âbidîn (ö. 1307/1889) meselenin *talâk-ı devr* olarak isimlendirilmesini, talâkın birbirine zıt iki şey arasında dönmesi ile açıklamaktadır. Çünkü müneccez talâk kendinden önceki muallak talâkı gerekli kılmakta iken, muallak talâkların gerçekleşmesi, müneccez talâkı hükümsüz kılmaktadır.¹²⁶

Mesele müteahhirun dönem Hanefî füru fıkıh literatüründe karşımıza çıkmaktadır. Hanefî fukahanın söz konusu durumda ta'lik edilen üç talâkı geçerli

¹²³ Zeylâî, *Tebyînu'l hakâik*, II, 205

¹²⁴ İbn Âbidîn, *Reddül muhtar*, IV, 429.

¹²⁵ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 204.

¹²⁶ İbn Âbidîn, *Reddül muhtar*, IV, 429.

saymadığı görülmektedir. Bu meselede asıl; inşâ(talep) içerikli cümlelerin geçmiş hakkında değil, söylendiği anda vuku bulmasıdır.¹²⁷

Şîrâzî, Ebû Hanîfe'nin görüşüne geçmiş zamana ta'lik edilen talâkın Hanefilerce sahîh olmadığı gerekçesi ile itiraz etmektedir. Koca, "sen, dün boşsun" derse talâk Hanefilere göre geçmişte vâkî olmaz, sözün söylendiği anda vaki olur.¹²⁸ Ayrıca geçmiş zamana izâfe edilerek sarf edilen talâk sözleri, kadının söylenen vakitte kişinin hakikaten veya hükmen zevcesi olması halinde geçerlilik kazanmaktadır.¹²⁹

Şart ve cezâ formunda talâka yapılan ta'liklerde, şart edatıyla gelen cümle sebep, ceza formunda gelen cümle ise müsebeb/sonuç olmalıdır. Geçmişe cezâ manası ta'lik ettirilmesi tasavvur edilemeyeceğinden söz konusu ta'likteki "قبل" lafzı hükmen geçersiz sayılır. Bu sebeple geriye sadece hukûken geçerli sayılan sarîh talâk lafzı kalır ve bu lafzın hükmü geçerli sayılır.¹³⁰

Bahrü'r-raik haşiyesinde Ebû Hanîfe ve ashabının ittifakla bu lafızlar ile talâkın birbirine devrini kabul etmedikleri, ya ta'lik edilen üç talâkı ya da sadece münecciz talâkı geçerli saydıkları bilgisi yer almaktadır.¹³¹

İbn Âbidîn, söz konusu lafızlardan sonra oluşan talâkı, kocanın bir defa boşaması halinde biri münecciz, ikisi muallak olacak şekilde tasvir edileceğini beyân etmektedir.¹³²

Bu bilgiler ışığında Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğu söylenmelidir.

¹²⁷ Zeylâî, *Tebyînü'l- hakâik*, (Şelebi haşiyesinde) II, 205. Ayrıca bk: İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, III, 474.

¹²⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 205.

¹²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 214; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 269.

¹³⁰ Zeylâî, *Tebyînü'l- hakâik*, (Şelebi haşiyesinde), II, 205. Ayrıca bk: İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, III, 474-475.

¹³¹ *Bahrü'r-râik*, 3, 474.

¹³² İbn Âbidîn, *Reddü'l- muhtar*, IV, 429.

IV. Boşamanın Şarta Bağlanması ve Boşama Yemini

A. Talâkı Nikâh Akdine Ta‘lik Etme

İslam aile hukukunda talâkın gerçekleşmesi için öne sürülmüş genel kabullerden biri de boşama işleminin sahîh olması için kadının talâka mahal olmasıdır. Bu da tarafların hakikî veya hükmî olarak evli olmalarını gerektirmektedir. Buna bağlı olarak kadının nikâh bağı olmadan yapılan talâk işlemi geçersiz sayılmıştır.¹³³

Şîrâzî'nin talâk bahsinde ele aldığı ilk mesele ta‘lik ile ilgili olup şöyledir:

لا يصح عقد الطلاق والعتاق قبل الملك و قال أبو حنيفة يصح

Şîrâzî'nin aktardığına göre, “milkten önce ne talâk ne de azad etme geçerli değilken, Ebû Hanîfe, “geçerli olur” demiştir.¹³⁴ Buradaki “milk” ifadesini, talâk söz konusu olduğunda “nikâh” olarak anlamak mümkündür. Buna göre madde, nikâh öncesinde sarfedilecek talâk içerikli sözlerin hükmü olmadığını ifade etmektedir.

Meseleye mutlak olarak bakıldığında Hanefilerin nikâhtan önce boşamayı kabul ettiklerine dair bir veriye ulaşmak zor görünmektedir. Nitekim “seninle evlenmeden önce boşsun” şeklinde nikâh akdi öncesine taalluk edecek tarzda bir boşama, talâka münafî bir hale isnâd edilmesinden ötürü Hanefilerce de hukukî bir nitelik taşımamaktadır.¹³⁵

Şîrâzî'nin mesele hakkındaki görüşünü serdederken verdiği örnekler incelendiğinde konuyu biraz daha ta‘lik ile boşama zemininde incelediği görülmektedir. Zikredilen önermelerde adam, evli olmadığı bir kadını yapacakları nikâha ta‘lik ederek yemin etmek suretiyle boşamaktadır.¹³⁶

¹³³ Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 264-265; Ebû Zehrâ, *Ahvâl-i şahsiyye*, 299.

¹³⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 193. Ayrıca bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 477.

¹³⁵ Şeybânî, *Câmiu's-sağîr*, 196; Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 478; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 171; Mevslî, *el-İhtiyâr*, II, 152; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 269.

¹³⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 194.

Meseleye bu zaviyeden bakıldığında, Hanefî kaynaklarında ta'lik ile boşama konusunun teferruatlı bir şekilde ele alındığı söylenmelidir. Nitekim kişinin karısına “Şu eve girersen boşsun” deyişi ile karısı olmayan bir hanıma, “seninle evlenirsem boşsun” demesi farklı hukukî sonuçlar doğurmaktadır.¹³⁷

Kişinin hanımına “Şu eve girersen boşsun” demek suretiyle sahip olduğu talâk hakkını yemin ile kayıtlı hale getirmesi ittifakla geçerlidir. Yemin vâkî olduğunda, sonucu da geçerli olur, yani talâk gerçekleşir. Bu hususta Hanefî ve Şâfi'î âlimleri arasında ihtilâf görünmemektedir.¹³⁸

Kişinin evli olmadığı hanıma karşı sarfettiği talâkı ta'lik etmesine gelince Hanefiler bunu iki şekilde ele almaktadır. Kâsânî sistematik bir şekilde zikrettiği ta'lik meselesini ikili bir tasnife¹³⁹ tabi tutmaktadır:

a. Nikâh olmadan nikâh sonrasıyla ilgili olarak yapılan ta'lik: Kişi nikâhlı olmadığı bir hanıma “şu eve girersen boşsun” derse evlendiklerinde ta'lik gerçekleşmez, talâk vâkî olmaz.¹⁴⁰

b. Nikâhın bizzat kendine yapılan ta'lik: Kişi nikâhlı olmadığı bir hanıma “seninle evlenirsem boşsun” derse nikâh akdine bağlanan bu ta'lik geçerli olur ve taraflar evlendiklerinde talâk vâkî olur.¹⁴¹

Serahsî meseleyi Hanefilerin şu kuralı ile açıklamaktadır: “Boşama, azad etme, zihar yapma gibi koşula bağlanabilen işlemlerin, özel olsun genel olsun milke bağlanması caizdir.”¹⁴² Ayrıca kişi, bu sözle talâkı evlenmeye ta'lik etmiştir, evlilik

¹³⁷ Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlî 'ş-şahsiyye*, 299.

¹³⁸ Şâfi'î, *el-Ümm*, VII, 78; Mâverdi, *Hâvi 'l-kebîr*, X, 193; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 88; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 283; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 112.

¹³⁹ Kâsânî, *Bedâi*, IV,

¹⁴⁰ Cessâs, *İhtilâfî 'l-fukaha*, II, 448; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 151-155; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 112; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 283.

¹⁴¹ Cessâs, *İhtilâfî 'l-fukaha*, II, 448; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 155-194; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 112; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 283.

¹⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 152.

ise talakın sebebidir. Ancak, nikâh dışında “eve girmek” türünden ifadeler nikâh öncesinde hüküm ifade etmez.¹⁴³

Ta‘lik meselesi, daha sonraki Hanefî eserlerde “talâka yapılan ta‘lik ancak yemin eden kişinin talâk hakkına malik olması veya nikâhın kendine ta‘lik yapması ile gerçekleşir” şeklinde veciz halini almaktadır.¹⁴⁴

Hanefî kaynaklarından alınan bu bilgiler ışığında Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye nisbet ettiği meselede asıl kastın nikâh akdine yapılan ta‘lik olduğu kanaatine ulaşmak mümkündür.

B. Şart Edatları ve Muhtelif Yeminler

Şîrâzî’ye göre, imkân dahilinde olan bir şarta, boşama işleminin ta‘lik edilmesi halinde şartın gerçekleşmesi, cezanın (şartın karşılığı olan talâkın) gerçekleşmesi hükmünü meydana getirir.¹⁴⁵

1. “كلما” cezayı gerektiren şart edatlarından biridir. Buna göre “كلما” ile şart ve ceza içerikli bir irade hâsıl olduğunda her şartın tahakkukunda cezanın da tahakkuk etmesi icâb eder. *en-Nüket*’te yer alan ihtilâf noktalarından biri de, “كلما” edatı ile söylenmiş talâk iradesinin kapsamına yöneliktir. Tasavvur edilecek örnek bir cümle üzerinden bu meseleye şu şekilde temas edilmektedir.

إذا قال لامرأته كلما دخلت الدار فأنت طالق ثم أبانها ثم تزوجها ففيه ثلاثة أقوال أحدها تعود اليمين والثاني لا تعود والثالث تعود قبل الثلاث و لا تعود بعده و هو قول أبي حنيفة

Kişinin hanımına “كلما” edatını kullanarak “her eve girişinde boşsun” demesi üzerine adam, karısını bir kez bâin olarak boşarsa, akabinde tekrar bu kadınla evlense, karısının eve girmesi halinde üç görüş ortaya çıkmaktadır:¹⁴⁶

- Yemin ve yemine taalluk eden ahkâm geri döner. Buna göre kadın eve girerse talâk gerçekleşir.

¹⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 155.

¹⁴⁴ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 164; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 112; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 283

¹⁴⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 88.

¹⁴⁶ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 195; *el-Mühezzeb*, II, 99.

- Yemin ve ahkâmı geri dönmez. İlk talâkla birlikte yemin ahkâmı sona ermiştir.

- Üç talak hakkı kullanılmamışsa yemin hükümleri geri döner. Şayet üç talaktan sonra tekrar evlenirlerse yemin hükümleri dönmez. Bu da Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

“**كلما**” edatının Hanefî kaynaklarındaki ele alınışı incelendiğinde, umum ve tekrar ifade ettiği, şart her tekrar ettiğinde cezanın (talâkın) da gerçekleşeceği bilgisiyle karşılaşmak mümkündür. Söz konusu tekrar, kocanın “**كلما**” edatını evlilik akdine veya evlilik akdi sonrasında bir hususa ta'lik etmesine göre verilecek hükmün farklılaşmasına sebebiyet vermektedir.

Koca evleneceği kadına “seninle her evlendiğimde boşsun” demesi halinde ta'liki mülkiyet üzerine bina etmiş olarak kabul edilir. Kocanın bu hanım ile evlenmesi, cezanın hemen gerçekleşmesini iktiza eder. Mezkûr şart, kocanın o an sahip olduğu talâk haklarına değil, sahip olacağı tüm talâk haklarına taalluk ettiği için, karısıyla üç talâk ile boşansa da yemin devam eder.¹⁴⁷

Koca evli olduğu hanımına “şu eve her girdiğimde boşsun” demesi halinde ise, ta'liki sahip olduğu talâk haklarına bağlamaktadır. Kişi hanımını bir kez boşasa, kadın da başkası ile evlenip boşansa, ilk eşiyile evlenmesi halinde yeminin ahkâmı ancak ilk iki talâk hakkında terettüp edecektir. Şayet ilk eş üç talâk ile boşamışsa bu takdirde yeminin kendisine bağlandığı üç talâk hakkı da nihayete erdiğinden yeniden kurulacak nikâh akdindeki talâk mülkiyetine eski yemin etki etmeyecektir.¹⁴⁸

Sonuç olarak, yeminin kocanın mülkünde bulunan ilk üç talâk hakkında terettüp ettiğini ifade eden görüşün nisbeti isabetlidir.

- Şîrâzî'nin *en-Nüket* 'te tasvir ettiği konulardan biri de şu şekildedir.

¹⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 151. “**كلما**” edatında cereyan eden bu durum, “**إن**” edatında farklılık gösterir. Aynı cümle “**إن**” edatıyla kurulduğunda Hanefîlere göre talâk vâkî olmaz. Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 145.

¹⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 151; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 284; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 164; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 290; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 114.

إذا قال إذا حلفت بطلاقك فأنت طالق ثم قال إذا قدم الحاج فأنت طالق فلم تطلق و قال أبو حنيفة تطلق

Şîrâzî'nin ifadesine göre kişi, karısına “yemin edersem boşsun” demesi, akabinde ise hacıların gelişine ta‘lik ederek boşaması halinde Şâfi‘îlere göre boşama vukû bulmazken Ebû Hanîfe’ye gerçekleşir.¹⁴⁹

Şîrâzî, *el-Mühezzeb*’te, yeminin talaka bağlanışında amacın, bir işten men etme ve ya teşvik etme olduğunu ifade eder. Ancak talak “hacıların gelişi” gibi kadının elinde bir fitalik edildiğinden Şâfi‘îlere göre, “yemin/şart” olarak değil, “sıfat” olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁰

en-Nüket’te Hanefilere ait görüş şu şekilde gerekçelendirilmiştir: “Koca, karısını yeminden sonra oluşacak bir sifata ta‘lik etmiştir. Bu, “şayet filan ile konuşursan, boşsun” ibaresi gibidir.”¹⁵¹ Dolayısıyla, “hacılar geldiği zaman” ifadesi Hanefilerce “yemin” olarak kabul edilmiş olup, şartın cezası olan talak vaki olmaktadır.

Bu mesele, Kudûrî’de “bir sıfatla kayıtlanan talakın yemin ile ta‘liki” başlığında yer almaktadır. Kudûrî, Şîrâzî’nin bir sıfatla talakı kayıtlamanın “men‘ ve teşvik” için olması deliline itiraz eder. “Şart ve ceza” asıl itibarıyla yemin olmayıp, luğavî yemin içerisinde hüküm ifade etmektedir. Bu sebeple, kişinin “talakı kayıtladığı sıfatı yapma veya yapmama” durumu sıfatın yemine dâhil edilmesine mani değildir.¹⁵² Dolayısıyla, “hacıların gelişi” kadının elinde olsun, olmasın yemin hükmünde kabul edilir.

Buna göre Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbeti isabetli görünmektedir.

3. Talâk, temlikât cinsinden bir tasarruf olmadığı için vuku‘unda şarta yer vermenin geçerli hüküm doğuracağına daha önceki meselelerde yer vermiştik. Ebû

¹⁴⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 205.

¹⁵⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 92-93.

¹⁵¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 206.

¹⁵² Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4904.

Hanife ile olan ihtilâf noktalarından biri de “إذا” ibaresinin şart lafızlar arasında yer alıp almadığı hususudur. *en-Nüket*’te, bu ihtilâfa şu şekilde yer verilmiştir:

تطلق إذا قال إذا لم أطلقك فأنت طالق و أمكنه الطلاق فلم يطلق طلقت

و قال أبو حنيفة لا تطلق الا إذا فات الطلاق

Şîrâzî’ye göre, kişi “إذا” lafzını kullanmak suretiyle hanımına “seni boşamadığım zaman boşsun” der ve akabinde imkânı olduğu halde boşamazsa kadın boşanmış olur. Ebû Hanife’ye göre ise kişi talâk hakkını elinden kaybedene kadar (ölene kadar) talâk vaki olmaz.¹⁵³

Şîrâzî, *el-Mühezzeb*’te şart edatlarıyla ilgili yaptığı açıklamada “إذا” ve “متى” şart edatlarının fevr ifade ettiğini ancak, “إن” edatının kullanılması halinde şartın fevr değil, Hanefîler gibi terâhî ifade edeceği, bu sebeble de ölüm anında talâk vaki olacağını kaydetmektedir.¹⁵⁴

Örnek bir cümle etrafında dönen bu mesele, “إذا” edatının asıl itibariyle hangi mana için vazedildiği hususunda nahiv bilginleri arasındaki görüş ayrılığına dayanmaktadır. Dil bilginleri arasındaki Kufe ekolu “إذا”nın hem zaman hem şart manasına vaz edildiği, her iki manada da eşit şekilde kullanıldığını söylemektedirler. Dolayısıyla mezkûr edat ile kurulan cümle kimi zaman şart manasında “eğer” anlamı kastedilerek söylenirken kimi zaman da sadece “zaman” anlamı kastedilir. Ebû Hanife ihtilâfa medâr olan kullanımda zaman manasını değil “şart” manasını esas almaktadır.

Dil bilginlerinden başka bir mektebi temsil eden Basra ekolü ise, “إذا”nın vaz’ edilen manasının “zaman” olduğunu, şart manasının ancak mezacen vukû

¹⁵³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 204. Şâfi’îlerin görüşü için ayrıca bk. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 92; Nevevî, *el-Minhâc*, 483.

¹⁵⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 92.

bulacağı kanaatini paylaşmaktadır.¹⁵⁵ Nitekim Hanefîlerden Ebû Yusuf ve İmam Muhammed de bu görüşü benimseyerek zaman manasını esas almışlardır.¹⁵⁶

Konuyu delilleriyle geniş bir şekilde ele alan Serahsî ve Kâsânî, “إِذَا” edatı ile serdedilecek “إِذَا لَمْ أَطْلُقْ” cümlesinin Ebû Hanife nazarında hem “seni boşamazsam” anlamında “hem de seni boşamadığım zaman” manasında, iki anlama eşit derecede tekabül ettiğini beyân etmektedirler. Lafız her iki manaya birden muhtemil olunca, talâkın vukû hakkında şek arız olacak, hüküm vermek ancak kocanın niyetine başvurularak anlaşılacaktır.¹⁵⁷

Koca, kullandığı lafızlarla koşul manasını kastedtiğini beyân ederse, “eğer” manasına gelecek “إِنْ” edatı kullanmış gibi hüküm verilir.¹⁵⁸ Kocanın boşamayı ta’lik ettiği “boşamama hali” hayatının son demlerinde sübut kazandığından, ölmeden önce talâk vukû bulur.¹⁵⁹

Hanefîlerce hükmün gerekçesi, kocanın “boşamama” kaydını herhangi bir zaman dilimi ile sınırlandırmamış olması sebebiyle ömrünün sonuna kadar her an boşayabilme mülkiyetine sahip olmasıdır. Ömrünün son anlarında ise bu mülkiyeti kaybedeceğinden “boşamama” şartı vuku bulacaktır.¹⁶⁰

Koca, kullandığı lafızla “zaman” manasını amaçladığını söylese, bu durumda söz bittiği anda talâk vaki olacaktır. Şayet koca hiç bir şey kastetmediğini söylese, Ebû Hanife’ye göre eşlerden birisi ölünceye kadar talâk vaki olmayacaktır.¹⁶¹

Bu tartışmanın bir yansıması olarak Mevsilî (ö. 683/1284), şart edatları arasında “إِذَا”yı da zikretmiş, bunun vaz‘ ediliş itibarıyla hem şart manası hem de zaman manası taşıdığını ifade etmiştir.¹⁶²

¹⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 172-173

¹⁵⁶ Ebû Ca’fer et-Tahâvî de İmameynin görüşünü tercih etmektedir. Ayrıca Tahâvî, Ebû Hanîfe’nin şart manası verdiği ifade etme hususunda Şîrâzî ile aynı yöntemi takip etmiş, şartın yanında zaman manasına da muhtemil olması ile ilgili bilgileri zikretmemiştir. Bak: Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 483.

¹⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 172-173; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 269-270; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 289.

¹⁵⁸ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4908.

¹⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 172; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 288.

¹⁶⁰ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 288.

¹⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 172.

Meydânî (ö. 1298/1881) ise, görüş olarak Şâfî'lere bir miktar daha yakın durarak “إذا” edatının vaz‘en değil mecâzen şart manasına geldiği şerhini düşmüştür.¹⁶³

Tüm bu veriler dikkate alındığında Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye nisbetinin sahîh olduğu, Hanefî kaynaklarındaki dilsel tartışmalara kısmen de olsa yer vermiş olduğu müşahede edilmektedir.

4. Şîrâzî'nin ta‘lik konusunda verdiği örneklerden biri de şu şekildedir:

إذا قال إذا رأيت الهلال فأنت طالق فراه الناس طلق وقال أبو حنيفة لا تطلق حتى تراه

Koca eşine; “hilali gördüğün zaman boşşun” demesi halinde kadın dışında başkalarının hilali görmesi yeterli olacağından kadın hilali bizzat görmese bile talâk gerçekleşir. Çünkü Şâfî'î mezhebine göre “rü’yet-görmek” ten kasıt; bilgidir.¹⁶⁴ Şîrâzî'nin Ebû Hanife'ye nisbet ettiğine göre, “görmek” ilim manasında değildir. Bu sebeple kadın, rü’yet şartını bizzat kendisi yerine getirince kadar talâk vaki olmaz.¹⁶⁵

Mesele, *Kavaid-i fikhıyye* türü eserlerde farklı *kaide* başlıkları altında yer almakta olup daha ziyade Şâfî'î kaynaklarda yer almaktadır.¹⁶⁶ Bu meseleyi İzz b. Abdüsselam (ö. 660/1262), “zahirin hilâfına sabit olan hükümler”¹⁶⁷ başlığı altında, Taceddin es-Sübki (ö. 771/1370), “yakın şek ile kaldırılamaz” başlığı altında zahirin hilâfına sabit olanlarla ilgili açtığı fasılda¹⁶⁸ ele almaktadır. Zerkeşi¹⁶⁹, Suyûtî¹⁷⁰ ve Hanefî fakihi İbn Nüceym örfün şer‘î kullanım ile tearuzunu ele aldığı bahiste meseleye yer vermektedir.¹⁷¹

¹⁶² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 163. Kudûrî, Ebu Hanîfe'nin mezkûr edatına “şart” manasını verdiği zikrettikten sonra İmameynin de “zaman” manası verdiğini ifade eder. Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4908.

¹⁶³ Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 113.

¹⁶⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 94.

¹⁶⁵ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 207.

¹⁶⁶ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, XIV, 81; Nevevî, *el-Mecmû‘*, XVII, 207.

¹⁶⁷ İzz b. Abdüsselam, *Kavaidü'l-ahkâm*, II, 124.

¹⁶⁸ es-Sübki, *el-Eşbah ve'n-nezair*, I, 21.

¹⁶⁹ Zerkeşi, *el-Mensur fi'l kavaid'il-fikhıyye*, II, 111.

¹⁷⁰ Suyûtî, *el-Eşbah ve'n-nezair*, 93.

¹⁷¹ İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezair*, 83.

İbn Nüceym, meseleyi şer‘î kullanım yerine örfî kullanımın tercih edildiği başlık altında zikretmekte, rü‘yet hususunda örfî kullanımın tercih edildiğine işaret etmektedir. İbn Nüceym’e göre, özellikle yeminler bahsinde, şer‘î ve örfî kullanımların tearuz etmesi halinde örfî kullanım tahsis edilmiş bir mana içeriyorsa, bu mana diğerine tercih edilir.¹⁷² *el-Eşbah ve’n-nezâir* isimli kitabın şerhini yazan Hamevî, İzz b. Abdüsselam’dan aktararak Ebû Hanîfe’nin görüşünün bu yönde olduğunu söylemektedir.¹⁷³

Kocanın karısına “hilali görürsen boşsun” cümlesindeki “görme” fiili, şer‘î isti‘mal açısından “ilim-bilmek” olarak anlaşılmıştır. Allah Rasûlü’nden gelen bir hadisle şer‘î kullanıma istişhad edilmektedir: “Hilali görünce oruca başlayın, (şevval) hilalini görünce bırakın” manasına gelen “صوموا لرؤيته و أفطروا لرؤيته”¹⁷⁴ hadisinde mezheplerin farklı görüşleri olsa da tek şahitle oruca başlamanın mümkün olması¹⁷⁵ hadisteki rü‘yetin bizzat görme değil, ilim olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

İbn Nüceym ile meseleyi aynı bahiste ele alan Bedreddîn Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Suyûtî (ö. 911/1505) ise, örfî isti‘mâlin değil, şer‘î kullanımın esas olduğunu ifade ederek rü‘yeti ilim manasında ele alır.¹⁷⁶ Ayrıca, İzz b. Abdüsselam da rü‘yeti ilim manasına hamletmenin kelimenin luğavi olarak vaz edilmesine ve örfî kullanıma aykırı olmak suretiyle zahirin hilâfınca sabit olduğu açıklamasına yer verir.¹⁷⁷

Sonuç olarak Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye rü‘yetin hakîkî görme manasında anlaşıldığı görüşünü atfetmiş, Hanefî kaynaklarından bu nisbet isabetli bulunmuştur.

¹⁷² İbn Nüceym, *el-Eşbah ve’n-nezair*, 83.

¹⁷³ Hamevî, *Ğamz-ü uyunu’l-besair*, I, 303.

¹⁷⁴ Buhârî, *Savm*, 11; Müslim, *Savm*, 4,18, 19; Tirmizî, *Savm*, 2, 5.

¹⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 416.

¹⁷⁶ Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-kavaid’il-fikhıyye*, II, 111; Suyûtî, *el-Eşbah ve’n-nezair*, 93.

¹⁷⁷ İzz b. Abdüsselam, *Kavaidü’l-ahkâm*, II, 124-125.

V. Boşama Ehliyeti

Talâk prensib olarak koca hakkından sayılmakta, kadının boşaması ise kocanın vekil kılması, tefvîz hakkı vermesi ve meşru görülen belirli durumlarda hâkime başvurması ile ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁸

Talâkın vaki olması için kişinin sözlü tasarruflarını geçerli kılacak şekilde âkil, bâliğ olması icâb etmektedir. Kişinin ne söylediğini idrak edemediği çocukluk, akıl hastalığı, baygınlık gibi durumlarda ise ittifakla talâk lafızları geçersiz sayılmaktadır.¹⁷⁹ Ancak, iradenin kısmî olarak sakatlandığı öfke, ikrâh altında olma, şarhoş olma ve sinir krizi gibi bazı durumlarda mezhepler arası ihtilâf vaki olmuştur.¹⁸⁰

A. İkrâh Altında Talâk

İslam akit teorisinde akdin sıhhatini olumlu yönde etkileyen unsurlardan biri de kişinin akdi kabul ettiğine dönük irade beyânıdır. Kişinin seçimini belirleyen bu lafızları rızâ ile söylemesi de akit doktrini içerisindeki yerini alır. Kişinin kendisini hukukî olarak sorumlu kılacak tarzda eylemlerde kasten bulunması durumunda fiil ve beyânlarının geçerliliği hakkında bir takım ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılıklarından bir şu şekildedir:

لا يصح طلاق المكره ولا نكاحه ولا يمينه وقال أبو حنيفة يصح

İkrâh altında olan kişinin, nikâhı, yemini geçerli değilken Ebû Hanife'ye göre geçerlidir.¹⁸¹

Şîrâzî'nin iddialarına geçmeden önce kişinin beyânını geçersiz kılacak ikrâh çeşidini açıklamayı faydalı buluyoruz.

İkrâh¹⁸² kelimesi, “k-r-h” kökünden türeyip “kişiyi razı olmadığı bir işe zorlamak” manasına gelmekte olup ıstilahî olarak “Cebir ve tehdit kullanarak kişiyi

¹⁷⁸ Şaban, Zekiyyüddin, *el-Ahkâmü's-şer'iyye*, 404-405; Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, 77.

¹⁷⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 77; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 345, 347; Şaban, Zekiyyüddin, *el-Ahkâmü's-şer'iyye*, 404-405; Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, 78; Acar, Halil İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, 302.

¹⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 516.

¹⁸¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 210.

rızâ göstermeyeceği bir söz veya davranışa zorlamak” anlamında fıkıh terimini ifade etmektedir.¹⁸³

Ölüm ve uzuv kaybı gibi cebr ve tehdide maruz kalan kişinin sözlü beyânları, içlerinde Mâlikî, Şâfi‘î ve Hanbelîlerin olduğu cumhur ulemaya göre hükümsüz sayılmıştır.¹⁸⁴ Hanefîlerin ise, ikrâh altındaki kişinin sözlü beyânını ikili bir değerlendirmeye tabi tuttıkları görülmektedir. Buna göre, akitlerde “feshe kâbil olma” vasfı esas alınmış bey’, icare gibi feshe kâbil olan akitler fasid kabul edilmiş ve hükmen fasid akitlerin hükmü tazammun etmiştir. Bunun yanı sıra, nikâh, talâk, köle azadı gibi feshi kâbil olmayan işlemlerin beyânı geçerli sayılmıştır.¹⁸⁵

İmam Şâfi‘î, ikrâh altındaki kişinin tehdid ile irade beyânını geçerli kılacak kastının (ihtiyar) ortadan kalktığını bu sebeple de mükrehin esas itibariyle sarfettiği boşama lafızlarında talâkı kastetmediğini zikreder.¹⁸⁶

Hanefîler ise, mükrehin beyânında kasıt (ihtiyar) ve rızâ olmak üzere iki unsura dikkat çeker. Bir akdin inşasında ihtiyar etkin olsa da rızanın yokluğu akdin sıhhatini doğrudan etkileyen bir vasıf değildir. Buna göre kişi, ikrâh halinde iki seçenektir (tehdide maruz kalma veya talâk) kendisi için uygun olanı ihtiyar etmiş ve rızâsı olmasa da talâk lafızlarını kullanmıştır. Kişi, kendi seçimiyle (ihtiyarı) tasarrufta bulunduğu mükrehin talâkı geçerli bulunmuştur.¹⁸⁷

Hanefî kaynaklarında mükrehin talâkının geçerli oluşu, hadis ile de desteklenmektedir. Rivayete göre, bir kadın kocasını sevmiyordu. Kocasını uyurken, bir bıçak alıp göğsüne oturdu ve kocasını sarstı ve “ya beni üç talâkla boşarsın ya da seni boğazlarım” diyerek kendini boşamasını istedi. Adam “Allah’tan kork” dese de

¹⁸² Neseî, *Tilbetü't-talebe*, 323; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 535.

¹⁸³ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 91; Bardakoğlu, Ali, “İkrah”, *DİA*, XXII, 30.

¹⁸⁴ İbn Kudâme'nin mezkûr görüş sahipleri için uzun bir liste vermektedir. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 350.

¹⁸⁵ Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal li dirâsatü's-şeriatü'i-İslâmiyye*, 300.

¹⁸⁶ Mâverdî, *Hâvi'l-kebir*, X, 228. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 78; Zencânî, *Tahrîcu'l-usûl*, 286.

¹⁸⁷ Tahâvî, *el-Muhtasâr*, I, 459; Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4912; Mevslî, *el-İhtiyâr*, II, 147; Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 446.

kadın vazgeçmeyince adam karısını üç talâk ile boşadı. Meselenin Allah Rasûlüne arz edilmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle demiştir:

“لا قيلولة في الطلاق” “Boşamada kaylule, uyku yoktur (öğlen uykusunun hükmü yoktur).”¹⁸⁸ İlgili rivayet Allah Rasûlü’nün (s.a.s.) boşamayı geçerli saydığı manasında tevil edilmiş ve Hanefî kaynaklarda mükrehin talâkı hususunda, bu hadisle istidlal edilmiştir.

İlgili veriler ışığında Ebû Hanîfe yapılan nisbetin isabetli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

B. Sarhoşun Talâkı

İslam hukukunda akıl, insanı ibadete ehil kılan, hukukî tasarruflarının sahîh olmasını sağlayan önemli unsurlardan biridir. Nitekim Şârî, akılda oluşacak herhangi bir eksiklik durumunda kişileri mükellef saymamıştır.

İçki içme veya başka bir cihetle insanda hâsıl olan sarhoşluk kişideki aklî muhakeme yeteneğini izale ettiğinden mükteseb ehliyet arızaları başlığında kendine yer bulmuştur. Edâ ehliyeti kısmî olarak zedelenen sarhoş kişinin, sözlü beyânlarının ve fiili tasarruflarının sonuçları hakkında bir takım ihtilâf söz konusudur.

Şîrâzî, sarhoşun boşanma lafızlarını kullanması halinde talâkın vâkî olup olmayışına dair ihtilâfa şu şekilde işaret etmektedir:

طلاق السكران لا يقع في أحد القولين و قال أبو حنيفة يقع

Sarhoşun talakı, iki kavilden birine göre geçerli değilken Ebû Hanîfe’ye göre vaki olur.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Said b. Mansur, *Sünen*, I, 314; Zeylâî, rivayetin münker olduğunu kaydetmiştir. Ayrıntılar için bk. Zeylâî, *Nasbu’r-râye*, III, 222. Aynı rivayeti Nesefî, ikrâh kelimesini açıklamak üzere *Tilbetü’-talebe* isimli eserinde yer vermiştir. Bk. Nesefî, *Tilbetü’-talebe*, 322.

¹⁸⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 210.

Şâfi'îlerin sarhoşun talâkını geçersiz sayması, esas itibariyle tabiundan önemli isimlerin genel görüşünü yansıtmaktadır.¹⁹⁰ Şâfi'îler, kişinin aklı zail olduğundan ondan sadır olan sözlerin hükümsüz olduğu kanaatindedir.¹⁹¹

Hanefî kaynakları incelendiğinde, sarhoşun sözlü tasarruflarına yaklaşımda mubah veya haram yolla sarhoş olmasının belirleyici olduğu görülmektedir. Mubah yolla sarhoş olan kişinin tasarruflarına hukukî bir sonuç terettüp etmezken, haram yolla sarhoş olan kişi teklife muhatab sayılmış ve tasarruflarının hukukî sonuç oluşturduğuna hükmedilmiştir.¹⁹² Bu hükme binaen, haram yolla, içki içerek sarhoş olan bir kişinin talâk lafızlarını sarfetmesi halinde boşaması geçerli sayılmıştır.¹⁹³

Hanefîler mezkûr kanaate ulaşırken “**كُلُّ طَلَاقٍ جَائِزٌ، إِلَّا طَلَاقَ الْمَغْثُوبِ الْمَغْلُوبِ عَلَى عَقْلِهِ**”¹⁹⁴ hadisinin umumundan hareket etmektedirler. Ayrıca, sarhoşun da dînî yükümlülüklerle sorumlu oluşu, kazf haddi ve kısas gibi yaptığı fiili tasarruflarının sonucunu üstleniyor olmasından hareketle talâk beyânının da geçerli olduğunu söylemektedirler.¹⁹⁵

Ancak Hanefîlerin mezkûr talâkı münecciz addetmesinin arkasındaki sebeplerden biri de, içki içen kişiye ceza olmasıdır. Nitekim kişinin nebiz¹⁹⁶ ve ilaç gibi mubah yollarla sarhoş olması halinde söylenen talâkın geçersiz olduğuna da işaret edilir. Hatta kişi haram yolla sarhoş olsa, akabinde baş ağrısı çekse ve baş

¹⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, X, 347.

¹⁹¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 210. Şîrâzî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde mezhebin iki görüşü olduğunu, ilkinin Müzenî'nin görüşü olup, içki içenin aklının zail olmasından hareketle talâkının ve sözlü tasarruflarının geçerli olmayacağı yönündedir. Diğer ise, kişinin içki içerek başına geleceklere bildiği halde sarhoşken yapması muhtemel fiil ve sözleri hafife almasıdır. Şîrâzî, işlediği günahın cezası olarak tasarrufun sahih sayılmasını daha doğru bulmaktadır. Gerekçe olarak da İmam Şâfi'î'nin içki içenin karısına ricat ettiğini kesin bir şekilde ifade etmesini delil olarak göstermektedir. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 77-78.

¹⁹² Buhârî, Abdüllazîz, *Keşfu 'l-esrâr*, IV, 354.

¹⁹³ Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 459; Kudûrî, *et-Tecrid*, X, 4930; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 148; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 264; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 110. Hanefîlerden Tahâvî, Kerhi'ye dayandığı görüşünde sarhoşun talâkı konusunda farklı düşünmekte, sarhoşun geçerli bir boşama kastının olmadığı kanaatini paylaşmaktadır. Bk: Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 459; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 267.

¹⁹⁴ Tirmizî, *Talak*, 15.

¹⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 267; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 213.

¹⁹⁶ Nebiz: içine hurma, kuru üzüm vb. atılıp bekletilen ve henüz sarhoşluk verici düzeye ulaşmamış içecek türüdür. Ayrıntılar için bk. Nesefî, *Tılbetü't-talebe*, 318; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 448.

ağrısı sebebiyle geçirdiği bir rahatsızlık ile hanımını boşasa, talâkının geçersiz olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁷

Buna göre, Ebû Hanîfe'ye yapılan isnadın isabetli olduğu görülmektedir.

VI. Hastanın Boşaması

Şahısların öleceğine kani olup, ölüm ile sonuçlanan hastalıklarına fıkıh literatüründe “maraz-ı mevt”¹⁹⁸ denilmekte olup, hastaya bir takım tasarrufları hakkında yetki sınırı konmuştur. Buna bağlı olarak, kocanın karısını bân talak ile maraz-ı mevtte kadının rızası olmayacak şekilde, karısı malına mirasçı olmasın diye boşamasına, “kaçanın talâkı” manasında *talâk-ı far* denmektedir.¹⁹⁹

İslam fihî, maraz-ı mevtte bân talâk ile boşanan kişinin talâkından ziyade, talâkı gerçekleştiren hastanın, diğer tarafın hakkını zayi etmesine mani olmak ister. Bu sebeple tedbiren kadının mirasa hak sahibi oluşu üzerinde durulur.²⁰⁰ Mezkûr konudaki ihtilâfî Şîrâzî talâk bölümünde şu şekilde yer vermiştir:

لا ترث المبتوتة في المرض في أحد القولين و قال أبو حنيفة ترث استحسانا

Şîrâzî'nin aktardığına göre İmam Şâfi'î, ölüm hastasının karısını bân talakla boşadıktan sonra ölmesi ile sonuçlanan süreçte, kadının varis olmadığı görüşüne sahiptir. Ebû Hanîfe ise hastanın iddet içinde ölmesi ile kadının varis olacağı kanaatindedir.²⁰¹

¹⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 270; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 148; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 213-214; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 110.

¹⁹⁸ Maraz-ı mevte üç şartı olup bu üç şartın bir arada bulunması ile ahkâmı terattüp eder. Kişinin, ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar düşkün olması, genellikle ölümle sonuçlanan bir hastalığının olması ve bu hastalık sebebi ile vefat etmesidir. Ayrıntılar için bk. Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahvâl-i Şahsiyye*, 282.

¹⁹⁹ Talâkı-ı fârin geçerli olması için meselenin ayrıca şu şartlardan âri olmaması gerekmektedir: Kadın iddet beklerken adamın ölmesi, kadının talaktan ölüme kadar mirasa ehil olma vasfını yitirmemesi gerekir. Ayrıntılar için bk: el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 127; Abdülhamid, M. Muhyiddin, *Ahvâl-i Şahsiyye*, 284-285.

²⁰⁰ Şâfi'îler bu durumdaki kadın kocasına mirasçı olamaz derken, Ebû Hanîfe ve Sevrî, iddet müddetince, Ahmet b. Hanbel ve İbn Ebî Leyla kadının evlenmediği sürece, Malik b. Enes ve Leys'in ise evlense bile varis olabileceği görüşleri serdedilir. Ayrıntılar için bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 517.

²⁰¹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 214. Diğer Şâfi'î kaynaklar için bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 478.

Hanefîlere göre, kişi maraz-ı mevtte iken, karısı istemediği halde boşarsa, adamın iddet içinde ölmesi halinde kadın istihşanen mirasçı olabilmektedir.²⁰² İrsiyet (varislik) bağı nikâh ile kurulduğunda koca, nikâh bağı koparmaya yönelik beyânda bulunursa karısının varis olmaması gerekir. Ancak Hanefîler, iddet içerisinde nikâh ahkâmının devam etmesinden²⁰³ yola çıkmış ve pek çok sahabe kavlini görüşünün istidlali için kullanmıştır.²⁰⁴

Şîrâzî, Ebû Hanîfe'ye ait olarak eserinde yer verdiği görüşün nisbetinde isabet etmiştir.

VII. Kocanın Eşine Boşama Yetkisi Vermesi (Tefvîzü't-talâk)

Sözlükte, “bir işi başkasına havale etmek”²⁰⁵ anlamına gelen tefvîz kelimesi, fıkıh literatüründe “kişinin kendine ait bir yetkiyi başkasının kullanmasına izin vermesi” anlamında genel manada kullanılmış, talâk bahislerinde ise; “kocanın boşama yetkisini karısına veya bir başkasına devretmesi” anlamında kullanılmıştır.²⁰⁶

Tefvîz'üt-talâk nassla sabit olduğu için,²⁰⁷ geçerliliği hususunda mezhepler ittifak halinde olup, bazı fer'î meselelerde ihtilâf etmişlerdir.²⁰⁸

Kocanın hanımına kendini boşamak üzere yetki vermesi anlamına gelen tefvîzde kocanın kullandığı lafızlara göre hüküm verilir.

1. Ebû İshâk Şîrâzî, talâk bahsinin dört meselesinde tefvîz hakkındaki ihtilâflara yer vermektedir. Bunlardan biri şu şekildedir:

إذا قال لامرأته طلقي نفسك واحدة فطلقت ثلاثا وقعت واحدة و قال أبو حنيفة لا يقع

²⁰² Tahavî, *el-Muhtasâr*, I, 486; Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4946.

²⁰³ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 291.

²⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 235.

²⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 210.

²⁰⁶ Bakkaloğlu, Abdüssamed, “Tefvîz”, *DİA*, XL, 310.

²⁰⁷ Ahzâb, 33/28-29; Buhârî, Talâk, 5.

²⁰⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 80; Nevevî, *el-Minhâc*, 475; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 381.

Kişinin hanımına bir kez boşama yetkisi vermesi bunun üzerine, hanımın kendisini üç kez boşaması halinde Şâfi'îlere göre bir talak geçerli olurken, Ebû Hanîfe'ye göre hiçbir şey vâkî olmaz.²⁰⁹

Hanefî kaynaklarına göre Ebû Hanîfe, kadının kocasının verdiği yetkiyi aşarak kendini boşadığı için talakı geçersiz saymış, üç veya bir gibi hiçbir boşamanın vâkî olmadığı söylemiştir. Bununla birlikte Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre kadın, üç talâk lafzını kullansa bile onun zımındaki tek talâka malik olduğu için kendisine verilen tek talâk hakkının geçerli olduğu görüşündedirler.²¹⁰ Bu tıpkı, kocanın karısını dört kez boşaması gibi kabul edilmiş, üç tanesi geçerli sonuncusu ise lağv addedilmiştir.

Ebû Hanîfe'nin bu konudaki gerekçesi ise, kadının kocasının kendine verdiği tefvîz hakkına muğayir davranmış olmasıdır. “واحدة” lafzı “ثلاث” lafzından farklı olup, farklı şekil ve terkipten oluşmakta, farklı manaya delâlet etmektedir. Bir kereye izin verilmişken üç lafzının kullanılması ile zımdaki bir hakkı da geçerli sayılamaz. Çünkü lafızların ibtidaen kullanımı vaz' itibariyle hususiyet ifade etmektedir.²¹¹

Sonuç olarak, Şîrâzî'nin Ebû Hanife'ye nisbet ettiği görüşün isnadı isabetlidir.

2. Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin tefvîzle ilgili olarak zikrettiği ihtilâf noktalarından biri de kocanın hanımına “kendini seç” demesi halinde talâkın vâkî olması için kadının niyetine bakılıp bakılmayacağı hususudur:

إذا قال لها إختاري فاختارت نفسها لم تطلق حتى ينويها و قال أبو حنيفة لا يحتاج الى نيتها

²⁰⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 202. Ayrıca bk. Nevevî, *el-Minhâc*, 476.

²¹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 302, 304; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 161.

²¹¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 281; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 269.

Adam karsına “kendini seç” diyerek tefvizde bulunursa, kadın da kendini seçerse, Şâfi’îlere göre her ikisinin de niyetine bakılır. Ebû Hanîfe’ye göre ise, kadının niyetine ihtiyaç yoktur.

Kudûrî’nin *Tecrîd*’inde rastladığımız verilere göre Hanefilerin mezkûr meselede yaklaşımı Şîrâzî’nin nisbetiyle birebir uyumlu görünmektedir. Kudûrî, “kendini seç” ifadesinin kullanılması ile birlikte nikâh mülkiyetinin izalesi hususunda kadına muhayyerlik verilmiş olduğunu, nikâh mülkiyetinin izalesi seçilmesi halinde talakın vaki olacağını söylemektedir.²¹²

Şîrâzî’den Ebû Hanîfe’ye yapılan nisbetin isabetli olduğu söylenebilir.

3. Kocanın hanımına “kendini seç, işin senin elinde, kendini boşa” gibi cümlelerle tefvîz hakkı vermesi halinde, kadının kabulünden önce kocanın sözüden rucu’ etmesi durumu Şâfi’î ve Hanefî ulaması arasında oluşan ihtilâflardan birini teşkil etmektedir. Meseleyi Ebû İshâk Şîrâzî şu şekilde ifade etmiştir:

إذا قال إختاري نفسك أو أمرك بيدك أو طلقي نفسك إن شئت ثم رجع قبل القبول جاز و قال أبو حنيفة لا يجوز

Şîrâzî, Şâfi’îlerin eşine tefvîz hakkı veren kocanın karısı kabul etmeden önce rucu’ edebilmesine cevaz vermesine karşın Ebû Hanîfe’ye göre rucu’ etmesinin caiz olmadığını ifade etmektedir.²¹³

Şîrâzî, meseleyi temellendirirken tefvîzin bey’ akdinde olduğu gibi bir temlik işlemi olmasından yola çıkar. Alış veriş akdinde icâb yapan tarafın kabulden önce rucu’ muhayyerliği vardır. Koca, kendi mülkiyetinde olan boşama hakkını karısına temlik ettirdiğinden kadının kabulünden önce rucu’ etmesi caiz görülmektedir.²¹⁴

Hanefîler de tefvîz işleminin temlik olduğu konusunda Şâfi’îlerle hemfikir olmakla birlikte “kendini boşa veya kendini seç” denilerek kadına boşama hakkı

²¹² Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4881.

²¹³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 203.

²¹⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 203.

verilmesi durumunda kadının kabulü veya reddinden önce kocanın verdiği haktan rucu' etmesini geçerli bulmamışlardır.²¹⁵

Mevsilî (ö. 683/1284), meseleyi “temlikte ta'lik olduğu gerekçesi ile açıklarken, Merğînânî (ö. 593/1197) meseleyi şöyle açıklamaktadır:

“Kişi, karısına, “kendini boşa” dese bu sözünden bir daha geri dönemez. Çünkü bu söz, “Eğer kendini boşarsan boşsun” manasında olduğu için onda yemin manası vardır. Yemin ise dönülmesi mümkün olmayan bir tasarruftur. Fakat kadın eğer kendini boşamadan yerinden kalkarsa yetkisi bozulur. Çünkü kocası bu sözü ile ona kendini boşama yetkisini temlik ettiği için kadının aynı yerde ona cevap vermesi gerekir. Fakat eğer kocası ona “kumanı boşa” dese öyle değildir. Çünkü bu söz temlik olmayıp tevkil olduğu için kişi bu sözünden hem dönebilir hem de eğer kadın kumasını boşamadan yerinden kalkarsa vekâleti bozulmaz.”²¹⁶

Şîrâzî'nin, isnâd ettiği görüşün nisbetinin sahîh olduğu görülmektedir.

4. Tefvîz konusunda *en-Nüket*'te zikredilmiş diğer ihtilâf maddesi, kocanın “kendini seç” demesi halinde hanımının cevap süresi ile ilgilidir. Şîrâzî, talâk bahsinde şöyle demektedir:

إذا قال إختاري نفسك فلم تختري علي الفور بطل في قول أبي إسحق و قال أبو العباس بن القاص لا
يبطل ما دام في المجلس و هو قول أبي حنيفة

Koca, karısına “kendini seç” derse, kadın da hemen kendini seçmezse, Şîrâzî'ye göre tefviz batıl olurken, Şâfi'î mezhebinden Ebu'l-Abbas İbnü'l-Kâs²¹⁷,ın

²¹⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4889; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 311,336; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 160; Gadban, *Şerhu Muhtar*, II, 167.

²¹⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 280.

²¹⁷ Ebu'l-Abbas İbnü'l-Kâs: Taberistan'lı Şâfiî âlimidir. Rivayet ve görüşleri, Şâfi'î mezhebinin temel metinlerinde sıkça görülmektedir. *et-Telhîs*, *Edebü'l-kâdî* gibi eserleri vardır. Ayrıntılar için bk. Özel, Ahmet, “İbnü'l-Kâs”, *DİA*, XXI, 100-102.

görüşüne göre meclisten kalkmadığı sürece tefviz hakkı devam eder. Bu aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür.²¹⁸

Hanefi kaynaklarda “seç” manasında “اِخْتَارِي” denilmek suretiyle *muhayyera* olan kadının aynı meclis içinde cevap vermesi gerekmektedir.²¹⁹ Hanefîlerin bu konudaki çıkış noktası tefvîz işlemini temlikât akidleri cinsinden saymaları ve bir çeşit bey’ akdi muamelesi yapmış olmalarıdır. Tefvizin aynı mecliste icâb ve kabulü gerekli kılan temlikât akitlerinden olması hasebiyle, meclisin hakikaten veya hükmen sona ermesine kadar muhayyerliğin devam eder. Hakikaten meclisin sona ermesi, kişinin bir yerden başka bir yere intikali, bulunduğu yerden kalkması şeklinde vukû bulurken, hükmen sona ermesi, konunun değişmesine bağlanmıştır. Buna göre, meclisten kalkma veya yüz çevirmeye delâlet edecek şekilde konuyu değiştirmesi halinde meclis sona ermekte, tefvîz hakkı ibtal olmaktadır. Çünkü aynı mecliste geçen zamana, tek bir zaman dilimi olarak itibar edilir. Mecliste ise muhayyerliği işitmekle, mecliste hazır değilse, ilgili muhayyerlik hakkını haber almakla meclis muhayyerliği başlamaktadır.²²⁰

Ayrıca bu meselenin mutlak tefvîz lafızları ile ilgili olduğu da zikredilmelidir. Nitekim vakit belirtmeksizin, herhangi bir kayıt koymaksızın söylenen tefvîz lafızları bu şekilde hükme bağlanır. Ancak, “istediğin zaman” gibi bir zaman kaydı ile birlikte zikredilmesi halinde ise kadının hem mecliste hem de meclis dışında muhayyer hakkı devam edecektir.²²¹

en-Nüket'te Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşün nisbeti sahihtir.

²¹⁸ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 204. Nevevî, İmam Şâfi'nin cedîd görüşüne göre tefvizde “fevr” şartı olduğunu kaydetse de “esahh” olan görüşün fevrin şart olmadığını kaydetmektedir. Nevevî, *el-Minhâc*, 475.

²¹⁹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4886.

²²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 320-321; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 157-158; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 277; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 250; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 123. Hanefî âlimlerimizden Tahâvî, meclis süresinin kadın yerinden kalkmadığı sürece devam edeceğini ifade etmiş, yerinden kalkmadan bir gün dursa bile meclis devam eder, demiştir. Bk. Tahâvî, *el-Muhtasar*, I, 472.

²²¹ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 251.

VIII. Muhtelif Meseleler

1. Köleler İslam'a göre hürlere nazaran dini ve hukukî tasarrufları ve fiillerine sonuç bağlanması açısından farklılık arz etmektedir. Talâk sayısı da köle hukukunun farklılık gösterdiği mevzulardan biridir. Tarafların ikisinin de hür olduğu bir nikâh akdinde, talâk sayısının üç olmasında ya da tarafların ikisinin de köle olması halinde talâk sayısının iki olmasında herhangi bir ihtilâftan söz edilmemiştir. Ancak, taraflardan birinin köle veya cariye olması, diğerinin ise hür olması halinde, talâk sayısının tesbitinde zevc veya zevceden hangisine itibar edileceği hususunda bir ihtilâftan bahsedilebilir.

Şîrâzî, bu meseledeki ihtilâfı şu şekilde zikretmektedir:

يعتبر عدد الطلاق بحرية الزوج و قال أبو حنيفة بحرية المرأة ورقها

Şâfi'îler, talâk sayısı belirlemede kocanın hür veya köle olmasını esas alırken,²²² Ebû Hanife kadının hürriyetini dikkate almaktadır.²²³

Hanefî uleması, konuyla ilgili olarak cariye talâkında itibar edilen tarafın zevce olduğu sonucuna ulaşmakta, kocası hür olsun köle olsun zevcenin cariye olması halinde talâk hakkının iki olduğunu, hür olması halinde ise kocasının köle veya hür olmasına bakılmaksızın üç talâk hakkına sahip olduğu hükmünü vermişlerdir.²²⁴

Hanefî kaynaklarında meseleye ilişkin olarak “*طَلَقُ الْأَمَةِ اثْنَتَانِ، وَعَدَّتْهَا*”²²⁵ “*Cariyenin talâkı iki, iddeti ise iki hayız dönemdir*” hadis rivayeti ile istidlal edilmektedir. Hadiste “*الأمة*” kelimesinin başına gelen elif lam takısına cins manası yüklenmiş, bu sebeple de umum ifade ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Kâsânî,

²²² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 78.

²²³ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 213.

²²⁴ Tahavi, *el-Muhtasar*, I, 487; Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4973; Merğînânî, *el-Hidaye*, II, 265; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 209; el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 117.

²²⁵ Bazı rivayetlerde “*و قرؤها*” ibaresi yer almaktadır. Ebû Dâvûd, *Talak*, 6; Tirmizî, *Talak*, 7; İbn Mâce, *Talak*, 30.

işaret edilen umum mananın hadisi “kocası hür olsun köle olsun bütün cariyelerin talâkı ayırt edilmeksizin iki boşamadır” mefhumuna taşıdığını söylemektedir.²²⁶

Mezkûr hadis rivayeti ayrıca aklî istidlal yöntemi ile desteklenmiş ve nikâhın zevceye sağladığı saygınlığın ve bir takım hakların²²⁷ hür ve cariye hanımda farklılık arzettiğini ifade edilir. Ayrıca “nikâh akdinde oluşan helallik (hill) vasfının mahalli zevce olduğu için talâkta da zevceye itibar edilmeli” kanaati zikredilir.²²⁸

Konuya ilişkin kaynaklar incelendiğinde Ebû Hanîfe’ye yapılan nisbetin isabetli olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

2. Hanefîlere göre kocanın iki eşine “ikisinden biri boş olsun” demek suretiyle yaptığı boşama geçerlidir. Boşama hakkı kocada olduğu gibi hangi eşini boşadığına dair açıklamasına, niyetine başvurulacak olan da kocadır. Burada Hanefîler “كل طلاق جائز” hadisinin umumu ile istidlal etmektedir.²²⁹

Kocanın sahip olduğu tayin muhayyerliğinin neticesi olarak kaynaklarda yer alan meselelerden biri, kocanın iki eşinden birini boşaması akabinde boşadığı karısını tayin etmeden birinin ölmesiyle ilgilidir. Şîrâzî söz konusu ihtilâfa şu şekilde yer vermektedir:

إذا طلق إحداهما ثم ماتت إحداهما قبل التعيين لم يسقط الخيار في التعيين

و قال أبو حنيفة يتعين الطلاق في الثانية

Koca iki eşinden biri boşar ve tayin etmeden önce hanımlardan biri vefat ederse, Şâfi’îlere göre kocanın muhayyerlik hakkı devam ederken Ebû Hanîfe göre ikinci eşte talâk vaki olur.²³⁰

²²⁶ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 209.

²²⁷ Bunlardan biri de çocuğun hangi vasıfta olacağı meselesidir. Hür kadının çocuğu hür olarak dünyaya gelirken cariyenin çocuğu köle olarak doğmaktadır. Bk: Kâsânî, *Bedâi*, IV, 209-210.

²²⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 265; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 209.

²²⁹ Tirmizî, *Talak*, 15; Serahsi, *el-Mebsût*, VI, 188;

²³⁰ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 207.

Hanefiler, lafzın talâka mahal olmaya ehil biri üzerine tealluk etmesini esas almaktadırlar. Bu sebeple koca boşadığı eşi açıklamadan önce, eşlerden biri ölürse, talâk kalan eş için geçerli olur.²³¹

Ölümden önce talâk lafzı her iki eş için de muhtemel iken ölümden sonra talâk lafzı ancak kalan eşe tealluk edebilir. Eşlerden birisi talâka mahal olma vasfından çıkınca diğeri talâka mahal olarak tayin edilmiş olur. Kocanın bu durumdaki “öleni boşamayı kastetmişim” sözü ise kazaen değil dinen geçerli olur.²³²

Bu bilgilere göre Şîrâzî'nin Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüşte isabet ettiğini söyleyebiliriz.

3. Şîrâzî, kocanın iki hanımından birini tayin etmeden “ikinizden biri üç talâk ile boş olsun” dedikten sonra hanımlarından biri ile cinsi temasta bulunmasının hükmü hakkındaki ihtilâfa şu şekilde yer vermektedir:

إذا قال لامرأتيه إحدكما طالق ثلاثا منع من وطنها حتى يعين الملقاة بالقول في أحد الوجهين و قال
أبو حنيفة لا يمنع و تتعين بالوطء

Şâfi'îlere göre bu durumda kocanın eşlerinden hangisini boşadığını beyân etmeden cinsi teması caiz değildir.²³³ Şîrâzî'nin bu meselede Ebû Hanîfe'ye atfettiği görüş şöyledir: Koca, talâkın hangi eş için vaki olacağını tayin etmeden cinsel temasta bulunabilir. Nitekim bu temas mübhem talâkın beyânı anlamına gelir ve talâk tayin edilmiş olur.²³⁴

Hanefi kaynaklarında, cinsel temasın, diğer kadın için bir nevi beyân niteliği taşıyıp, tayin hükmünde olacağını zikredilmiştir.²³⁵ Kâsânî eserinde tayinin iki

²³¹ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4972; Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 188; Kâsânî *Bedâi*, IV, 517; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 349; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 170.

²³² Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 188-189; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 170.

²³³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb* isimli eserinde konuyla alakalı iki kavilden bahsetmektedir. İlki, *en-Nüket*'te Şâfi'îlerin görüşü olarak zikrettiği görüş iken, diğeri Müzenî'den gelen ve Hanefilerle aynı olan görüştür. Ancak, Şîrâzî, sahih olan görüşün Müzenî'den gelen görüş olduğu ifade etmektedir. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 100. Nevevî de iki görüşe işaret etmiş ancak, cinsel temasın tayin ifade etmeyeceği görüşünün sahih olduğunu kaydetmiştir. Nevevî, *el-Minhâc*, 480.

²³⁴ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 207.

²³⁵ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4968; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 170; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 349.

şekilde olduğunu söyler. Bunlar: nassan ve delâleten tayindir. Nassan tayin kocanın “boşadığım sensin” demek suretiyle açıkça beyân etmesidir. Delâleten tayin ise, kocanın eşlerinden birine karşı cinsel temas, yaklaşma, boşamayacağına dair yeminde bulunma, zihâr gibi tasarruflarda bulunmasıdır. Bu durumda ilk talâk, diğer eş nazarında sadır olacaktır. Söz konusu tasarruflar ancak menkûhe olan bir hanım için geçerli olacağından delâleten tayin hükmündedir.²³⁶

Sonuç olarak, Ebû Hanîfe’ye atfedilen görüşün nisbetinin isabetli olduğu söylenmelidir.

4. Şîrâzî, kocanın iki eşine “ikinizden biri benden üç talâkla boş olsun” dedikten sonra tayin etmeden ölmesi halinde miras hükümleri hakkındaki ihtilâfa şu şekilde yer vermektedir:

إذا مات الزوج قبل أن يعين وقف ميراث امرأته الى أن يصطلحا و قال أبو حنيفة يقسم بينهما

Şîrâzî’ye aktardığına göre, bu durumda eşlerden biri mirasta hak sahibidir. Diğeri koca açısından yabancı olup miras alması caiz değildir. Şîrâzî ayrıca Ebû Hanîfe’nin iki kadının da mirastan pay alacağını yönündeki görüşünü nakleder.²³⁷

Hanefî mezhebine göre, aralarında nassan ve delâleten tayin yapılmamış iki eş de mirasta hak iddia etme hususunda aynı gerekçeye sahiptirler. Bunlardan biri eş, diğer ise mutallakadır. Ancak hangisinin mütallaka olduğu tesbit edilemeyeceğinden içlerinden biri tercih edilemez. Bu sebeple kocadan düşen payı ikisi arasında pay ederler. Ancak cevaz verilen pay, bir eşin payıdır. Kadınlar bir eşin payını bölüşürler.²³⁸

Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye nisbet ettiği görüşün isnadı isabetli görünmektedir.

4. Şîrâzî’nin eserinde yer verilen meselelerden biri de şöyle aktarılmıştır:

²³⁶ Kâsânî, *Bedâi*, VI, 517, 523-524.

²³⁷ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 208. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*’te tayin edilmemiş iki zevcenin de mirastan pay alması hususunda Hanefilerle aynı görüşü paylaşmaktadır. Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 100

²³⁸ Kudûrî, *et-Tecrîd*, X, 4971; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 520.

إذا قال كلما طلقت امرأة من نسائي فعبد من عبيدي حر و كلما طلقت اثنتين فعبدان حران و كلما طلقت ثلاثة فثلاثة أعيد أحرار و كلما طلقت أربعاً فأربعة أحرار ثم أطلق أربعاً عتق خمسة عشر عبداً و من أصحابنا من قال يعتق سبعة عشر و منهم من قال عشرة وقال أبو حنيفة يعتق عشرون عبداً

Koca, “eşlerimden herhangi birini her boşadığımda, kölelerimden biri azad olsun, iki eşimi boşarsam iki kölem hür olsun, üç eşimi boşarsam üç kölem hür olsun, dört eşimi boşarsam dört kölem hür olsun” der ve dördünü de boşarsa, şafiilerden bir görüşe göre on beş köle, bir görüşe göre on yedi köle, bir görüşe göre on köle azad olur. Ebu hanife’ye nisbet edilen görüşe göre yirmi köle azad olur.²³⁹

Şîrâzî’nin Ebû Hanîfe’ye nisbet ettiği görüşler arasında bu meseleye incelediğimiz kaynaklarda rastlayamadık.

²³⁹ Şîrâzî, *en-Nüket*, II, 205.

SONUÇ

İslam hukukunda fakihlerin, nassa ulaşmada, kullanmada ve fikhî kaynakları delil olarak istinbât sürecine dâhil etme noktasında muhtelif yaklaşımlarda buldukları bilinmektedir.

Mezheplerin muhtelif olanı tesbit ve nakli esnasında farklı sebeplerle düştükleri hatalı nakiller, içtihadın mukaran eserlerden ziyade görüş sahibinin kendi kaynağından alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Farklılıkları dile getirme ve karşı tarafın görüşlerini nakildedeki isabet derecesini tesbit amacıyla yaptığımız bu çalışmada, Şafi'î bir âlimin Ebû Hanîfe'ye yaptığı nisbetler üzerinden “nikâh ve talâk” bahislerini inceleyerek bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır.

Tezde ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Ebû İshâk Şîrâzî'ye ait *en-Nüket* isimli eserde, muhalif görüşü temsil eden Ebû Hanîfe'ye nikâh ve talak bahislerinde nisbet edilen görüşlerden 86 meseleden 83'ünde isabetli olduğu görülmüştür.

2. İsalet-hata oranının %91 oranında isabet cihetinde çıkması, Şîrâzî'nin meseleleri ele alırken titiz bir tahkik süzgecinden geçirmiş olmasının önemli bir payı vardır. Bu sebeple eser, Hanefiler için de güvenilir bir kaynak olma vasfını muhafaza etmektedir.

3. Şîrâzî, eserinin “nikâh” bahsinde toplam elli iki meseleye yer vermektedir. Bunlardan tamamında Ebû Hanîfe'ye nisbeti isabetli bulunmuştur. Talak bölümünde 34 meseleden 31 tanesinde nisbetlerin doğrudan isabetli olduğu görülmüş, iki adet meselede bazı kısımlar eksik zikredilmiştir.

Yapılan araştırma sonucu toplam nisbet sayısı ile birlikte hata-isabet oranını gösteren tablo şu şekildedir:

Bölüm Adı	Toplam nisbet	İsabetli	Hatalı	Eksik	Tesbit edilemeyen	İsabet oranı*
Nikâh	52	52	0	0	0	%100
Talak	34	31	0	2	1	%91.1
Toplam	86	83	0	2	1	%95.5

4. Eserde, tarafların görüşleri arasındaki hatların netleştiği ve ihtilâf noktalarına vurgu yapan bir yaklaşımın benimsendiğini görülmektedir. Eserin hilafiyat türü bir hüviyete sahip olması, mezhepler arasında ihtilâflı meselelerin ele alınması, bütün furu fıkıh meselelerinden ziyade bazı konuların temas edilmesine sebep olmuştur.

5. Eserde, genelleme üslûbu ile ifade edilen bir takım hususlar, aslında içerisinde hakiki bir ihtilâf barındırmamasına rağmen, konu bütünlüğü içerisinde eksik ifade edildiği izlenimini oluşturmaktadır. Bunun en önemli örneği yazı ile boşama meselesidir. Meselenin birkaç neviye ayrılması ve hükümlerin tasnif edilen nevilere göre terettüp etmesine rağmen çeşitlerden biri üzerinde konuşulması meselenin eksik yansıtıldığı intibamı oluşturmaktadır. Ancak bu üslûb, konunun ilim ehline biliniyor olmasına bağlanabilir. Nitekim Hanefilerce yazılmış hilafiyat türü eserlerde benzer yaklaşımı görmek mümkündür.

7. Müellifin ihtilâflı olanı hususen belirleyici bir üslûb sergilemesini aceleci bir okuma ile yargılayıp ihtilâfı körükleyici bir yaklaşım olarak görmek klasik eserleri değerlendirmede hataya düşürebilir. Nitekim hilâf türünü furu fıkıhın bütün

---

* Yüzdeler oranlar virgülden sonra yuvarlanmıştır.

konularıyla ayrıntılı ele alan bir eser olarak görmek yerine, mezhepleri ayırıcı noktalarını ifade etmeyi amaçlayan, bu sebeple de fıkıh talebelerine farklı bir veri sağlayan eserler niteliğinde görmek, hilâfiyyat literatürünün usul ve üslûbunu anlamak, ihtilâfın vurgulanma sebebini açıklar niteliktedir.

Bu bağlamda ele alınan eserde müellifin, mezhep görüşlerini muhafaza yolunu benimsediği ancak ilmî olgunluğun cedelî bir ilzâma izin vermeyip, delilleri nass ve ilkeler doğrultusunda temellendirmeye yönelik bir çabanın hâkim olduğu söylenebilir.

Son olarak ifade edilmelidir ki, ötekine ait görüşleri ne derece dakîk bir dille zikredildiğini anlama gayretiyle yapmış olduğumuz incelemenin, hilâfiyyât literatürü üzerinde derin bir analize ulaştırma iddiasından uzak olduğunu belirtmeliyiz.

Ancak hilâf eserlerinin toplumsal ve ilmî hafızaya etkisi ile siyasî ve sosyal vakıanın âlimleri ne tür meyillere sevkettiği ile ilgili yapılacak çalışmalar, konunun etraflıca anlaşılmasını sağlayacak, bir tür hilâf sosyolojisi şeklinde önemli analizlere ulaşmamıza yardımcı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed (ö. 730/1330), *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-Kütübü'l-İslâmî, ts., I-IV.
- Abdülhamid, M. Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-şahşîyye*, Mektebetü'l-Hanefîyye, ts., İstanbul.
- Acar, H. İbrahim, *İslam Aile Hukuku*, Ensar yay., İstanbul, 2018.
- _____, "Talak" *DİA*, XXXIX, İstanbul, 2010, s. 496-500.
- Aktan, Hamza, "Kefâet", *DİA*, XXV, İstanbul 2002, s. 164-168.
- Apaydın, H. Yunus, "Velâyet", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s. 15-19.
- Aybakan, Bilal, *İmam Şâfi'î ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İz yay., İstanbul 2011.
- _____, "Ebû İshâk eş-Şîrâzî", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 184-186.
- _____, "Ebû Tayyib et-Taberî", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 313-314.
- _____, "Mühezzeb", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 518-520.
- _____, "Şâfi'î Mezhebi", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 233-247.
- _____, "et-Tenbîh", *DİA*, XXXX, İstanbul 2011, s. 447-449.
- Bedir, Murtaza ve Koca, Ferhat, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 264-266.
- Burhânüddîn el-Buhârî, (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Mergînânî (ö. 616/1219), *el-Muhîtü'l-Burhanî*(thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî), I-IX, Beyrut, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (370/981), *Muhtasarı İhtilâf-ı ulemâ* (thk. Abdullah Nezir Ahmed) Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1995, I-V.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammad (ö. 400/1009'dan önce), *Tâcu'l-luğa ve Sihahü'l-Arabiyye* (thk. Muhammed Abdulğâfur Idâr), Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Kahire 1375/1956, I-VI.

- el-Cürcânî, Seyyid Şerîf, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî (ö. 816/1413), *Kitâbü't-Ta'rifât*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2003.

- el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbü'rî (ö. 478/1085), *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* (thk. Abdülazîm, Mahmud ed-Dîb), Dâru'l-minhâc, Cidde, 2007, I-XX.

- Çeker, Orhan, "Fıkıhta Hasta", *SÜİFD*, Konya, 1997, VII, 31-66.

- ed-Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer Ahmed (ö. 385/995), *Sünenü'd-Dârekutnî ve zeylihî et-ta'likâtü'l-muğnî ale'd-Dârekutnî* (thk. Şuayb Arnavut vd.), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004, I-VI.

- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *es-Sünen*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.

- Ebû Zehrâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Dâru'l fikri'l Arabî, Kahire, 1957.

- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Sözlüğü*, Ensar yay., İstanbul 2010.

- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-muhît*, Dâru'l-ilm, Beyrut ts., I-IV.

- el-Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 956/1549), *Mecmeu'l-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Dâr-u ihya-i türâsi'l-Arabî, ts. I-II.

- Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferâhîdî (el-Ferhûdî) (ö. 175/791), *Kitâbü'l-Ayn*, Mektebet-ü Lübnan, Lübnan 2004.

- el-Hamevî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Mısrî (ö. 1098/1687), *Ğamzü'uyûni'l-besâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1985, I-IV.

- el-Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (ö. 807/1405), *Mecmeu'z-zevâid ve Menbeu'l-fevâid*, Müessesetü'l-meârif, Beyrut, 1986, I-X.

- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111), *el-Vecîz fî fikhı İmam Şâfî* (thk. Ali Muavviz-Adil Abdilmevcud), Dâru'l-Erkam, Beyrut 1997, I-II.

_____, *el-Vasît fî'l-mezheb* (thk. Ahmed Mahmûd İbrahim- Muhammed Tâmir), Dâru's-selâm, Kahire, 1417, I-VII.

- İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö. 660/1262), *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm (el-Kavâ'idü'l-kübrâ)*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire, 1991, I-II.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî(ö. 1252/1836), *Reddü'l- muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtar* (çev. Ahmet Davutoğlu vd.), Şamil yay., İstanbul 1983, I-VII.

- İbn Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî târihi'l-mülük ve'l-ümem* (thk. Muhammed Abdülkâdir-Mustafa Abdülkâdir Ata), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I-XVI.

- İbn Esîr, İzzeddin (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih, İslâm Tarihi* (çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar yay., İstanbul 1987, I-XII.

- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya b. Muhammed b. er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004), *Mu'cem-ü Mekâyısı'l-Luğa* (thk. Abdüsselâm Muhammed Harun), Beyrut ts., I-VI, (Dâru'l-Cîl).

- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr (ö. 681/1282), *Vefayâtü'l A'yân ve Ebnâi'z-Zaman* (thk. İhsan Abbas), Beyrut ts., I-VIII, (Dârü's-Segâfe).

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ'(ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n- Nihâye, Büyük İslam Tarihi* (çev. Mustafa Keskin), Çağrı yay., İstanbul 1995, I-XV.

- İbn Kudame, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283), *el-Muğni*(thk. Abdulâh b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv), Dâr-u âlemi'l-kütüb, Riyad, 1997, I-XV.

- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî (ö. 879/1474), *Tâcü't-terâcim* (thk. Muhammed Hayr-Ramazân Yûsuf), Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1992.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünen-i İbn-i Mâce*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed (v. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, Dâru's-sadr, Beyrut, ts., I-XV.

- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî (ö. 970/1563), *el-Bahrü'r-râ'ik*(İbn Abidin'in *Minhatü'l-Hâlık* haşiyesi ile birlikte), Dâru'l-Kütübü'l-İslâmî, ts., I-VIII.

_____, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1999.

- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l- müctehid ve nihâyetü'l- muktesid*(thk. Heysem Cuma Hilal), Beyrut, Dâru'l-mektebeti'l-meârif, 2013.

- İsnevî, Abdurrahîm (ö. 772/1370), *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

- Karaman, Hayrettin, "Asabe", *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 452-453.

- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâi'u's- sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (thk. Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmet Abdulmevcûd), Dâru'l- kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 2003, I-X.

- Kâtib Çelebi (ö.1067/1657), *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Maârif Matbaası, İstanbul 1941-1943, I-II.

- el-Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (428/1037), *et-Tecrîd*(thk. Ali Cum'a, Muhammed Ahmed Sirâc), Dâru's-selam, Kahire, 2004, I-XII.

- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.

- el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr* (thk. Ali Muhammed muavviz-Adil ahmed Abdülmevcud), Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, I-XVIII.

- Merçil, Erdoğan, "Âmid", *DİA*, III, İstanbul 1991, 55.

- Mergînânî, Burhânüddin Ebu'l-Hasan Alî (ö. 593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyet'ül-mübtedâ* (thk. Muhammed Adnan Derviş), Dâru'l- erkâm, ts., I- IV.

- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta'li'l-l-muhtâr* (thk. Beşşâr Bekrî A'rabî), Dımaşk ts., I-II, (Dâru'l-Kubâ).

- el-Meydânî Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî (ö. 1298/1881), *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*(thk. Said Bektaş), Dâr-u's-sirâc- Dâr-u Beşâir-i İslamiyye, Medine, 2010.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.

- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915), *es-Sünen (el-Müctebâ)*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.

- en-Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî (ö. 537/1142), *Tilbetü't-talebe (Tâlibetü't-talebe) fî'l-istilâhâti'l-fikhiyye*, Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1995.

-en-Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *Minhâcü't-talibin* (thk. Abdürrezzak Şuhûd en-Necm), Dâru'l-Feyhâ, Dımaşk, 2013.

_____, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn* (thk. Zehîr eş-Şaviş), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1991, I-XII.

_____, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (thk. Muhammed Necib el-Muti'î), Mektebetü'l-İrşad, Cidde, 2008, I-XXIII.

- Özen, Şükrü, "Hilâf", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 527-538.

- _____, "İhtilâf", *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 565-568.

- Özervarlı, M. Sait, "Selefiyye", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 399-402.

- Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. 502/1108) *el-Müfredat* (thk. Nedim Mar'aşlı) Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Kahire 1973.

- Remlî, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî (ö. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc fî fıkhu ale'l-mezhebi İmâm Şâfi'î*, Dâru İhyâ-i Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut 2005, I-VIII.

- Şa'bân, Zekiyüddîn, *el-Ahkâmü's-şer'iyye li'l-ahkâmi's-şahsiyye*, Câmîat-ü Karyunus, Bingazi, 1989.

- Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî (ö. 227/842), *Sünen-i Saîd b. Mansûr* (thk. Habiburrahmân el-A'zamî), Dâru's-selefiyye, 1982, I-II.

- eş-Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *el-Ümm* (thk. Muhammed Zehra en-Neccar), Dâru'l-Marife, ts., Beyrut, I-VIII.

- es-San'ânî, Abdürrezzâk (ö. 211/826-27), *el-Musannef* (thk. Habiburrahmân el-Azamî), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, I-IX.

- es-Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed (ö. 539/1144), *Tuhfetü'l-fukahâ*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1984, I-III.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût* (edt. Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev yay., İstanbul 2008, I-XXXI.

- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi (ö. 771/1370), *Tabakâtü's-Şâfi'iyyetü'l-kübrâ* (nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv), ts., I-X.

_____, *el-Eşbah ve'n-nezair* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut, 1991, I-II.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi'î (ö. 911/1505), *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, Beyrut, 1983.

- eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad (ö. 189/805), *Kitâbü'l-hüccce ala ehl-i Medine* (thk. Ebu'l-vefâ Efgani), Lecnetü'l-ihyâü'l-meârif en-Numaniyye, Haydarabad, ts., I-III.

_____, *el-Asl* (thk. Muhammed Boynukalın), Dâr-u İbn Hazm, Beyrut, 2012, I-XIII.

- Şirâzî, Ebû İshâk, Cemâleddîn İbrâhim b. Ali (ö. 476/1083), *Şerhü'l-Lüma'* (nşr. Abdülmecîd et-Türkî), Dâru'l ğarbi'l-İslamî, Beyrut 1988, I-II.

_____, *el-Mühezzeb*, Matbaat-ü İsâ el-Bâbî, Kahire, I-II.

_____, *en-Nüket fi'l-mesâili'l-muhtelef fihâ beyne's-Şâfi'îyyi'l-Muttalibi'l-Hâşimiyyi'l-Kuraşî ve Beyne Ebî Hanîfe* (nşr. Muhammed Hasan İsmail), Daru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, I-II.

_____, *Tabakâtü'l-fukahâ* (edt. Halil Meyyis), Beyrut, ts., (Dâru'l-Kalem).

- Şirbînî, Hatîb, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâhirî (ö.977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâz'il Minhâc*, Kahire 1958, I-IV.

- et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr* (thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi), Dâr-u İhyâ-i Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, 1993, XXV.

- _____, *el-Mu'cemü'l-Evsat* (thk. Mahmut tahhan), Mektebetü'l-meârif, Riyad, 1985, I-X.

- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî (ö. 321/933), *el-Muhtasar* (thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî), Dâru'l-Mâlikiyye, Beyrut, 2016, I-II.

- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd)(ö. 279/892), *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.

- Topaloğlu, Bekir- Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İsam yay., İstanbul, 2010.

- Ünver, Ahmet Numan, *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullanımı (Ebû İshâk eş-Şîrâzî)*, SÜSBE, (doktora tezi), Sakarya, 2018.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, İFAV, İstanbul, 2013.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Fâsık”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 202-205.
- ez-Zafiri, Meryem Muhammed, *Mustalahât'ül-mezâhibi'l-fikhiyye*, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut, 2002.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ (ö. 1205/1791) *Tacu'l-Arûs min Cevheri'l-Kâmûs*, Beyrut thz., X, (Dâru'l-fikr).
- Zehebî, Şemsüddin b. Ahmed (ö. 748/1348), *Siyerü A'lâmi'n-nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Naîm el-İraksûsî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984, I-XXV.
- ez-Zencânî, Ebü'l-Menâkıb Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtyâr el-Bağdâdî (ö. 656/1258), *Tahrîcü'l-fürû' ale'l-usûl* (thk. Muhammed Edib salih), Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1982.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfî (ö. 794/1392) *el-Mensûr fi'l-kavâ'id* (thk. Muhammed Hasen İsmail), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I-II.
- ez-Zeylâî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî (ö. 743/1343), *Tebyînü'l-hakâik (Haşiyet-ü Şelebi ile birlikte)*, Matbaatü'l-kübra'l-Emiriyye, Bulak, h. 1313.
- ez-Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed (ö. 762/1360), *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdissi'l-Hidâye* (thk. Muhammed Avvame), Müessesetü'r-reyyân, Beyrut, 1997, I-IV.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

1987 yılında Konya'da doğdu. Lise eğitimini 2005 yılında, Konya Mahmud Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL'de tamamladı. 2009'da Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Akabinde 2010 yılında MEB aracılığı ile Ürdün/Amman'da bir yıl süresince Arapça dil eğitimi aldı. 2011 yılında DİB' e bağlı olarak Kur'an kursu öğreticiliği yapmaya başladı. 2019 yılında Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nden mezun olup vaizlik görevine başladı. Halen vaizlik görevinde bulunmaktadır.

